T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ABD'NİN ÇEVRELEME STRATEJİSİNDE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Osman TİKİCİ
580822012

İstanbul-2026

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ABD'NİN ÇEVRELEME STRATEJİSİNDE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Osman TİKİCİ

580822012

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şerafettin Can ERDEM

İstanbul-2026

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ABD'NİN ÇEVRELEME STRATEJİSİNDE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Osman TİKİCİ tarafından hazırlanan tez çalışması, 16/01/2026 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

Danışman	: Prof. Dr. Şerafettin Can ERDEM	(Marmara Üniversitesi)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖZCAN ERDAL	(Marmara Üniversitesi
Üye	: Doç. Dr. Hayrünisa ALP ÖZAL	(İstanbul Üniversitesi)

ÖNSÖZ ..... **III**
ÖZET ..... **IV**
ABSTRACT ..... **V**
KISALTMALAR ..... **VI**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRELEME STRATEJİSİNİN TARİHSEL ARKA PLANI **6**
1.1. KENAR KUŞAK TEORİSİ 6
1.2. GEORGE F. KENNAN VE ÇEVRELEME (CONTAİNMENT) STRATEJİSİ 9

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMU **18**
2.1. SOĞUK SAVAŞ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİĞİ: MERKEZ VE KÖPRÜ METAFORLARI 21
2.2. TÜRKİYE'NİN EKSEN ÜLKE ROLÜ 25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ **28**
3.1. TRUMAN DOKTRİNİ 28
3.3. BALKAN İTTİFAKI 39
3.4. YENİ BAKIŞ (NEW LOOK) STRATEJİSİ VE TÜRKİYE 44
3.4.1. Yeni Bakış Stratejisi 44
3.4.2. Kuzey Kuşağı Projesi (Northern Tier) 48
3.4.3. Bağdat Paktı 52
3.4.4. Eisenhower Doktrini 54
3.4.5. Kitlesel Karşılık Stratejisi ve Türkiye 57
3.4.5.1. Kitlesel Karşılık Stratejisi (Massive Retaliation) 57
3.4.5.2. Jüpiter Füzelerinin Türkiye'ye Yerleştirilmesi 61
3.5. U-2 KRİZİ 66
3.6. ESNEK KARŞILIK STRATEJİSİ (FLEXIBLE RESPONSE) VE TÜRKİYE 68
3.7. ÇEVRELEME STRATEJİSİ BAĞLAMINDA KIBRIS SORUNU 72
3.8. NATO'NUN GÜNEY KANADINDA ÇATLAK 76

3.8.1. Rogers Planı 77
SONUÇ 80
BİBLİYOGRAFYA.....84

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Soğuk Savaş dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinin tarihi arka planını yeni bir bakış açısıyla değerlendirmeyi hedeflemektedir. Tezimiz boyunca ele alınan tarihi dönem değerlendirilirken disiplinler arası bir yöntem benimsenmiştir. Türkiye-ABD ilişkileri tarihine anlamlı bir katkı sunmak amacıyla, dönemin siyasi, askeri ve ekonomik dinamikleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çalışmamızda, tezimizin altyapısını oluşturan çevreleme stratejisinin anlaşılabilmesi için bu stratejinin tarihsel arka planına inilmiştir. Bu strateji bağlamında Türkiye'nin jeopolitik konumu ayrıca ayrıntılı biçimde incelenmiş ve tarihsel dönem incelenirken bu unsura sıkça atıfta bulunulmuştur.

Tezim boyunca İslam Araştırmaları Merkezi ve Marmara Üniversitesi Orhan Oğuz Kütüphanesi'nde kapsamlı araştırmalar gerçekleştirdim. Tez çalışmama gösterdiği ilgi ve desteğinden ötürü tez danışmanım Prof. Dr. Şerafettin Can ERDEM'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez çalışmam boyunca maddi ve manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim aile üyelerim; abim Av. Muhammed TİKİCİ'ye ve sevgili anne babam Harbiye TİKİCİ ile Sabahattin TİKİCİ'ye teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Bu tez, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin SSCB'ye karşı geliştirdiği çevreleme stratejisinde Türkiye'nin rolüne odaklanacaktır. Çevreleme stratejisinin hayata geçirildiği kenar kuşak üzerinde Türkiye'nin dahil olduğu askeri paktlar, krizler, ekonomik yardım programları ve stratejiler tarihsel olarak ele alınacaktır.

Türkiye'nin jeopolitik konumu farklı metaforlarla açıklansa da tüm bu benzetmelerin ortak noktası, ülkenin Sovyet yayılma sahasının tam içinde konumlandığıydı. 1947'de Truman Doktrininin ilanından itibaren, Soğuk Savaş tarihi boyunca Türkiye'nin dahil olduğu tüm krizlerde ve stratejik yaklaşımlarda Türkiye'nin jeopolitik konumu kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Jeopolitik konumundan ötürü, Soğuk Savaş boyunca SSCB'yi çevrelemeyi amaçlayan ittifaklar zinciri içerisinde Türkiye, hem transatlantik bölgesinin güvenliğinden sorumlu NATO'ya hem de Ortadoğu'da kurulan Bağdat Paktı'na dahil olmuştur. Bu çalışma, söz konusu iki coğrafi bölgede meydana gelen krizlerde Türkiye'nin üstlendiği rolü analiz etmiştir. Bu iki coğrafi bölgenin güvenliği açısından Türkiye'nin Batı bloğuna entegre edilmesi, ABD'nin çevreleme stratejisinin sürdürülebilirliği açısından kritik bir gereklilikti. Türkiye'yi Batı bloğu içinde tutmak amacıyla ABD, ülkeyi ekonomik ve askeri yardım programlarına dahil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevreleme Stratejisi, Soğuk Savaş, İttifaklar

ABSTRACT

This thesis focuses on Turkey's role within the containment strategy developed by the United States against the Soviet Union during the Cold War. The military alliances, crises, economic aid programs and strategic approaches in which Turkey was involved within the framework of the containment strategy implemented along the rimland will be examined historically.

Turkey's geopolitical position, although described through various metaphors, was commonly portrayed as lying directly within the area targeted by Soviet expansionism. Since the proclamation of the Truman Doctrine in 1947, Turkey's geopolitical importance has emerged as a critical factor in all crises and strategic approaches in which the country took part throughout the Cold War. Due to this geopolitical position, Turkey became part of both NATO which was responsible for the security of the transatlantic region and the Baghdad Pact, established in the Middle East as part of the alliance network aimed at containing the Soviet Union. This study analyzes the role Turkey assumed in the crises that occurred in these two geographical regions. Given the importance of both regions security, Turkey's integration into the Western bloc was considered a critical necessity for the United States. To keep Turkey within the Western bloc, the United States included the country in economic and military aid programs.

Key Words: Containment Strategy, Cold War, Alliances

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKEL	Emekçi Halkın İlerici Partisi
AMBF	Ara Menzilli Balistik Füze
Bkz.	Bakınız
CENTO	Merkezi Anlaşma Teşkilatı
CIA	Merkezi İstihbarat Teşkilatı
ECA	Ekonomik İş birliği Dairesi
Eximbank	İhracat- İthalat Bankası
EXCOMM	Ulusal Güvenlik Konseyi Yürütme Komitesi
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
FIR	Uçuş Bilgi Bölgesi
ICBM	Kıtalararası Balistik Füze
Kominform	Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu
MEDO	Ortadoğu Savunma Örgütü
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NSC	Ulusal Güvenlik Konseyi
OEEC	Avrupa Ekonomik İş birliği Konferansı
SAC	Stratejik Hava Komutanlığı
SACEUR	Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı
SEATO	Güneydoğu Asya Anlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNRRA	Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi
UNFICYP	Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücü

GİRİŞ

İkinci dünya savaşının sona ermesiyle beraber uluslararası politikada ABD'nin liderliğindeki Batı bloğu ile SSCB liderliğindeki Doğu bloku arasında iki kutuplu bir uluslararası sistem meydana gelmiştir. 1947 yılında yani Truman Doktrinin ilan edilmesinin ardından Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönem başlamış ve bu dönem boyunca her iki blok lideri de dünyanın çeşitli bölgelerine kendi nüfuzlarını yayarak politik ve ideolojik taraftar elde etmeyi amaçlamıştır. 1980'li yılların başlarına kadar ABD'nin izlediği Soğuk Savaş stratejisi ''Çevreleme'' olarak ifade edilmektedir. Bu strateji bağlamında ABD, dünya genelinde başta Ortadoğu olmak üzere Sovyetler Birliğinin potansiyel hedefleri arasında yer alan bölgelerde ittifaklar oluşturarak Komünizmin yayılmasını durdurmaya çalıştı. George F. Kennan tarafından teorik çerçevesi çizilen çevreleme stratejisi, sadece askeri paktlarla komünizmin sınırlandırılmasını değil, aynı zamanda ekonomik yardımlarla kenar kuşak ülkelerini batı bloğuna dahil etmeyi amaçlamıştır.

Çevreleme stratejisiyle ifade edilen jeopolitik alan Amerikalı siyaset bilimci Nicholas J. Spykman'ın ileri sürdüğü ''Rimland'' yani Avrasya kara parçasının kenar kuşağıydı. Türkiye'nin de dahil olduğu bu kuşak Soğuk Savaş boyunca iki blok arasındaki rekabetin en yoğun ve çetin yaşandığı coğrafyalardan birini temsil ediyordu. Amerikan'ın belirtilen bu kuşağı Batı bloğu içerisine dahil etme çabası 1947 yılında Truman Doktrini olarak bilinen Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımla başlamış ve Soğuk Savaş süresince bu çabası artarak devam etmiştir. Jeopolitik konumu sebebiyle kenar kuşak üzerinde önemli bir rol üstlenen Türkiye, ABD destekli iki önemli paktın kilit üyelerinden biri olmuştur. Sovyet yayılmacılığının potansiyel hedefleri arasında gösterilen Türkiye, Soğuk Savaş dinamizminde kendi güvenliği açısından Batı bloğuna dahil olmak istemiştir. SSCB karşısında Türkiye'nin güvenlik kaygılarını tetikleyen olay İkinci Dünya Savaşının ardından Stalin tarafından dile getirilen toprak talepleriydi. SSCB ve temsil ettiği ideolojinin dünya sahnesine çıkışının ana güzergahlarından biride Türkiye'ydi. Bu gerçeği bilen ABD'li politika yapıcılar ve stratejistler Soğuk Savaş boyunca SSCB'ye karşı geliştirdikleri askeri stratejilerde savunma hattını bu ülkeden başlatmışlardır. Bu jeopolitik gerçeğin ekonomik açıdan çeşitli dezavantajları olmuştur. NATO ittifakı içerisinde SSCB ile en uzun kara sınırını sahip Türkiye, Gayrisafi Milli Hasılasına oranla

ittifak içerisindeki diğer ülkelerden daha fazla askeri harcama yapıyordu. 1950 yılında yaptığı askeri harcama 248 milyon dolarken, NATO'ya dahil olduğu 1952 yılında bu rakam 307 milyona, 1953 yılında ise 381 milyon dolara ulaşmış ve gittikçe artmıştır.[1]

Türkiye'nin kenar kuşak üzerindeki rolü yalnızca ileri savunma hattını oluşturması değil, aynı zamanda Sovyetler Birliğine karşı askeri caydırıcılığın en önemli enstrümanı nükleer silahlara ev sahipliği yapmasıydı. Çevreleme stratejisi bağlamında ortaya konulan askeri caydırıcılık, Türkiye'nin de dahil olduğu Batı bloğunun kanat ülkelerine büyük bir önem atfediyordu. Nitekim, Soğuk Savaş döneminde ileri sürülen Batı kaynaklı pek çok strateji belgesinde Toros dağ kuşağı savunma perspektifinde ilk sıralara konulmuştu. Soğuk Savaş döneminde Varşova paktı ile yaşanacak muhtemel bir savaşta Doğu Akdeniz bölgesinin denetimi NATO açısından hayati bir önem taşıyordu. Akdeniz su havzası, NATO'ya bağlı silahlı kuvvetlerin başta petrol olmak üzere tüm ikmal ihtiyaçlarının karşılanması açısından NATO müttefiki Akdeniz ülkelerine ulaşımı mümkün kılar.[2]

ABD Başkanı Eisenhower döneminde uygulamaya konulan Yeni Bakış (New Look) stratejisi, çevreleme stratejisi bağlamında bölgesel ittifakları teşvik etmişti. Türkiye, Ortadoğu bölgesinde kendisinin de dahil olduğu ''Kuzey Kuşağı'' (Northern Tier) hattında bölgesel ittifakın kurulmasına öncülük etmiştir. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Sovyet yayılmacılığına karşı Ortadoğu bölgesinde kurulması planlanan pakt için bölge ülkelerine diplomatik temasları artırmıştır. Avrupa'dan Asya'ya geniş bir coğrafyada SSCB'yi çevreleyen ittifakların kurulması sürecinde ABD desteği belirleyici bir rol oynamıştır. Kuzey Kuşağı içerisinde kurulacak ittifak öncesinde ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, bölgeye kapsamlı bir ziyaret gerçekleştirmiş ve ABD'nin desteğini vurgulamıştır. İngiltere'nin de taraf olduğu Bağdat Paktı içerisinde Türkiye'nin rolü, ABD'li General J. Lawton Collins'in şu ifadesini destekler nitelikteydi: Collins'e göre Türkiye, Avrupa'dan ziyade Ortadoğu bölgesinin bir parçası olup İngiltere tarafından Ortadoğu bölgesinde oluşturulacak güvenlik sistemi içerisinde yer alması gerekiyordu.[3] 1958 yılında Irak'ta meydana gelen askeri darbe, Bağdat Paktı için ilk kırılma noktasıydı.

[1] Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, (21.baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul 2025, s.150.
[2] George McGhee, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu,* çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınları, Ankara 1992, s.282-283.
[3] Füsun Türkmen, *Kırılgan İttifaktan ''model ortaklığa'': Türkiye-ABD İlişkileri,* Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.250.

Dönemin ABD Başkanı Eisenhower'a göre komünizm Irak'a nüfuz ederse domino teorisi gereği diğer Arap devletlerini de etkisi altına alacaktı. Fakat Irak, Batı bloğu için tamamen yitirilmiş sayılmazdı. Irak petrollerinin en büyük hissedarlarından biri olan Londra hükümetinin[4] çıkarları gözetildi ve askeri müdahaleden kaçınıldı. Irak'ın örgütten ayrılması neticesinde örgütün merkezi Ankara'ya taşınmıştır. ABD öncülüğünde kurulan küresel ittifaklar zinciri içinde üstlendiği konumla tutarlı olarak CENTO (Merkezi Antlaşma Teşkilatı) adını almıştır.

1950'lerin başlarında çevreleme stratejisi bağlamında oluşturulan ve Türkiye'nin de üyesi olduğu bir diğer bölgesel oluşum Balkanlar'da ortaya çıkmıştır. ABD'nin desteği ile oluşturulmuş bu ittifakın ömrü uzun sürmemiş, 1953 yılında Stalin'in ölmesinin ardından Yugoslavya, SSCB başta olmak üzere komünist blok ülkeleriyle ilişkilerini düzeltmeye başlamıştır. İttifakın diğer iki üyesi Türkiye ve Yunanistan arasında uzun yıllar devam edecek Kıbrıs sorunu bu dönemde gündeme gelmiş ve ikili ilişkileri zayıflatmıştır. İlerleyen yıllarda NATO'nun güney kanadının istikrarı açısından ABD, Kıbrıs meselesine müdahil olmuştur. Norveç'in en kuzeyinde yer alan North Cape'den başlayarak Türkiye'nin Güneybatı Asya'sına kadar geniş bir coğrafyayı kaplayan bu ittifakta[5] en kırılgan bölge güney kanadıydı. İlerleyen yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasında gerilim yaratan Kıbrıs sorunu, bahsedilen kanadın NATO gündeminde sürekli biçimde yer almasına sebep olmuştur. Çevreleme stratejisinin yalnızca Avrupa ekseninde değil, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'i kapsayan daha geniş bir bölgede uygulanması Kıbrıs'ın önemini artırmıştır. Kıbrıs'ın ABD açısından taşıdığı stratejik değerden ziyade, adadaki komünist AKEL partisinin faaliyetleri Washington'u kaygılandırmıştır. Akrotiri ve Dikelya'da bulunan iki İngiliz üssünün yanı sıra ABD'nin SSCB'ye karşı yürüttüğü istihbarat faaliyetlerini destekleyen izleme istasyonları bu adayı ABD açısından vazgeçilmez kılıyordu.

Türkiye, jeopolitik konumunun sağladığı stratejik avantajlardan dolayı, Batı bloğu tarafından SSCB'ye karşı yürütülen istihbarat faaliyetlerinde aktif bir rol oynamıştır. Soğuk Savaşın başlangıcından itibaren NATO'nun doğudaki en uç karakolu konumunda

[4] Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da devrim yılları: Bir büyükelçinin anıları*, İstanbul 1977, s.187.
[5] Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, çev. Eşref Bengi Özbilen, (12.baskı), Alfa Basım Yayım, İstanbul 2024, s.798.

yer almıştır. Kuzeyde NATO üyesi Norveç dahil hiçbir ülke Sovyetler Birliğine Türkiye kadar yakın değildi; bu konumundan dolayı yüksek teknoloji araçları yerleştirilmiş ve Doğu bloğuna karşı dinleme noktası olmuştur.[6] Nitekim Soğuk Sırasında, Sovyetler Birliği hava sahasında istihbarat uçuşları gerçekleştiren U-2 müfrezesine İncirlik hava üssü ev sahipliği yapmıştır. 1960 yılında Sovyet hava sahasında düşürülen U-2 uçağı, Türkiye'yi doğrudan SSCB ile karşı karşıya getirmiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD tarafından formüle edilen ve NATO tarafından benimsenen kitlesel karşılık (massive retaliation) ile esnek karşılık (flexible response) stratejilerinde, Sovyet yayılmacılığına karşı Transatlantik bölgesinin savunulmasına Türkiye kayda değer bir katkı sağlamıştır. Kenar kuşağın askeri savunmasına sağladığı katkının düzeyi, her iki stratejide de farklı olmuştur. Kitlesel karşılık stratejisi bağlamında kritik bir rol üstlenerek nükleer başlıklı Jüpiter füzelerini kabul etmiştir. Esnek karşılık stratejisi kapsamında Türkiye'ye ikincil bir rol atfedilmiştir. Bu stratejide esas ağırlık merkezi Almanya'ydı. NATO'nun genişlemesi Komünist bloka doğrudan sınırı olan Batı Almanya'nın geleceği ile ilişkilendirildi. Prusya'nın, Avrupa kıtasının en önemli kara güçlerinden biri olan Fransa'yı 1870 yılında yenip Birleşik Almanya'yı ilan etmesinden bu yana kıtadaki güç dengesinin anahtarı Almanya'daydı.[7]

Esnek karşılık stratejisi Soğuk Savaşın bitişine kadar NATO'nun benimsediği temel strateji olmuştur. Fakat, uluslararası güvenliğe etki eden yeni koşulların ortaya çıkmasıyla beraber NATO'nun temel fonksiyonları arasında gösterilen askeri savunma ve caydırıcılık yetersiz kalmış ve NATO politik bir işlev de üstlenmek zorunda kalmıştır.[8] Yumuşama döneminde üstlendiği politik işlev bloklar arası gerilimi azaltmaktan ziyade blok içi çatışmaları engellemeye yönelikti. 1960'lı yılların başlarında NATO müttefiki olan Türkiye ile Yunanistan, Kıbrıs meselesi yüzünden silahlı çatışmanın eşiğine gelmiştir. NATO'nun güney kanadının jeopolitik istikrarı açısından bu iki ülke arasındaki

[6] Daniele Ganser, *NATO'nun Gizli Orduları: Gladyo Operasyonları, Terörizm ve Avrupa Güvenlik İlkeleri*, çev. Gülşah Karadağ, (2.baskı), Destek Yayınları, İstanbul 2025, s.387.
[7] Steven W. Hook-John Spainer, *Amerikan Dış Politikası*, çev. Özge Zihnioğlu, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2018, s.58.
[8] Aksu Ereker, Fulya, ''NATO'nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri'', *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.23, Ekim 2019, https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/NATOStratejikKonseptleri_FulyaAksuEreker_v.1.pdf [Erişim tarihi: 23.11.2025]

gerginliğin azaltılması gerekiyordu,[9] bu yüzden NATO, barış görüşmeleri sırasında aktif bir rol oynamıştır. Çevreleme stratejisinin Avrupa'daki en önemli uygulayıcısı olan NATO içinde yaşanan bu uyuşmazlığın giderilmesi için ABD inisiyatif almıştır. Taraflardan herhangi birinin Kıbrıs'a müdahalesinin, NATO müttefiki iki ülke arasında bir savaşı tetikleyebileceği ve bölgede SSCB nüfuzunu artırabileceği endişesiyle ABD soruna müdahil olmuştur. 1964 yılında ABD Başkanı Johnson, Türkiye başbakanına gönderdiği mektupla Türkiye'nin adaya müdahalesini önlemiştir. Aynı yıl gerçekleşen müzakereler sırasında ABD'li temsilci Acheson, sorunun taraflar arasında bir çatışmaya dönüşmeden çözülebilmesi için bir plan hazırlayıp Türk ve Yunan delegelere sunmuştur.

1970'li yıllardan itibaren Soğuk Savaşın yumuşama dönemine girmesiyle beraber, kenar kuşak üzerinde ABD'nin öncelik verdiği coğrafi merkezde değişmiştir. Ronald Reagan'ın iktidara geldiği 1980'li yılların başlarında ABD, Pasifik bölgesine açılmıştır. Önceleri Türkiye'nin de içinde bulunduğu Akdeniz ile Atlantik bölgesi merkezi bir konumda yer alırken, bundan sonra Pasifik yer almıştır.[10] 1980'li yıllarda SSCB liderlerinin üzerinde durduğu en mühim mesele ABD- Japonya- Çin üçgenin oluşturulmasını engellemekti.[11] Bloklar arası rekabetin merkezi bölgelerde belirli bir denge kazanmasından sonra rekabetin en önemli sahalarından biri Güneybatı Asya olmuştur. İran'da kurulan İslami rejimin ardından SSCB'nin Hint Okyanusuna artan ilgisi ABD'yi endişelendirmiştir. ABD'ye göre Sovyetlerin Afganistan işgali, Hint Okyanusu'na açılmanın ön aşamasıydı.[12] Bu gelişmenin ardından ABD, SSCB'ye karşı Batı bloğunu güçlendirmek amacıyla Yunanistan'ın NATO'ya yeniden dönüşüne öncülük etmiştir. ABD ve NATO karşıtı söylemleri öne çıkaran PASOK (Panhelenik Sosyalist Hareket) iktidarı ancak NATO üyeliği aracılığıyla kontrol altına alınabilirdi. Dönemin NATO SACEUR (Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı) Komutanı Rogers'ında ifade ettiği gibi İran Devrimi sonrasında Ortadoğu'da kuzey kuşağı içinde yalnız kalan Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı güvenliğinin desteklenebilmesi için Yunanistan'ın yeniden ittifaka dahil edilmesi gerekiyordu.

[9] Yasir Atalan, ''The Future of NATO's Southern Flank'', https://www.csis.org/analysis/future-natos-southern-flank [Erişim tarihi: 23.11.2025]
[10] Pascal Boniface, *Herkes için Jeopolitik*, çev. Mouhammed Guaye- Fatma Büşra Süverdem, Erdem Yayınları, İstanbul 2018, s.108.
[11] Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, (27.baskı), İmge Kitabevi, Ankara 2017, s.450.
[12] Faruk Sönmezoğlu, *2.Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası,* Der Yayınları, İstanbul 2006, s.392.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRELEME STRATEJİSİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

1.1. KENAR KUŞAK TEORİSİ

Kenar Kuşak (Rimland) hakimiyet teorisini ortaya atan Nicholas Spykman'a göre Jeopolitik, ''Bir ülkenin güvenlik politikasının coğrafi unsurlara ve olaylara göre planlanmasıdır.'' Kara Hakimiyet Teorisi ve Alfred Mahan'ın Deniz Hakimiyet teorisini birleştiren Nicholas Spykman, bu iki teoriyi irdelemiş ve bir yayılma teorisi olan ''Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisi''ni geliştirmiştir.[13] Nicholas Spykman ''Kara Hakimiyet Teorisini'' ortaya atan Mackinder ile aynı coğrafi değerlendirmeyi esas alır. Aradaki fark şu şekilde ifade edilir: Birisi merkezden dışa gelişmeyi mümkün görürken, diğeri tam zıttı dıştan merkeze gelişmeyi mümkün görür.[14]

Mackinder'in Kalpgah kuramında, bir kara devletinin özellikle Avrasya[15] kara parçasındaki iç ülke konumundaki Rusya'nın zapt edilemez gücü vurgulanmıştır. Mackinder'in tarihi konuşmasından iki hafta geçmeden Rus- Japon savaşının ilk çarpışmasında Japonlar Port Arthur'a saldırdılar ve Ağustos 1904'te Port Arthur deniz muharebesinde Ruslar yenilgiye uğradı.[16] Mackinder'in Dünya Adası olarak tanımladığı büyük kara parçası, birleşik bir okyanuslar sistemi içerisinde Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşmaktadır. Kıta olarak kabul edilen diğer yerler, Dünya Adasının uydularıdır. Dünya Adasının (Büyük Kıta) Kalpgah'ı (Heartland) ismini verdiği geniş bölgenin özellikleri ise şu şekildedir: Çok az bir kısmı hariç Asya'nın kuzey kıyıları buzlarla kaplı olup buralardan kara içlerine girmek imkansızdır. İçlerinden Kuzeye doğru

[13] Gökhan Ak, ''II. DENİZ HAKİMİYET TEORİSİ'', *Jeopolitik Düşünce: Büyük Güçler ve Türkiye*, ed. M. Cem Oğultürk- Güngör Şahin, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s.128.
[14] Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.27
[15] Okyanuslar ile Çöller arasında konumlanan ve 21 milyon mil kare uzunluğuna sahip olan Avro-Asya kara parçası, Büyük Sahra ile Arabistan çölünü dahil etmezsek yeryüzündeki tüm karaların yarısına denktir. Bkz: Sir H. J. Mackinder, *Tarihin Coğrafi kalbi*, yay. haz. Kadir Yılmaz, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2013, s.62.
[16] Geoffrey Sloan, ''Sir Halford J.Mackinder: ''Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı'', çev. Tuğrul Karabacak, *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya,* ed. Colın S. GRAY- Geoffrey SLOAN, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2003, s.23.

akan üç büyük nehir Lena, Yenisey ve Obi Sibirya bu bölgede olup okyanus ve nehir ulaşım sisteminin dışındadırlar. Sibirya'nın güneyinde yer alan nehirler okyanusa dökülmüyor; Amu Derya ve Sir-i Derya nehirleri ise Aral gölüne akmaktadır. Kıta içerisine veya Kuzey Buz denizine akan nehirlerin havzalarının büyüklüğü, Avrupa'nın dörtte birini ve Asya'nın yarısını kapsamaktadır. Gelecekte hava ulaşımının ve demiryollarının bu bölgeye getireceği fırsatlar, dünyanın geri kalanıyla ilişkilerinde devrim oluşturacaktır.[17] Mackinder, kuramı ilk ortaya attığı 1904 yılında tanımladığı ''Eksen Bölge'' ekonomik olarak büyük oranda gelişmemişti fakat Bolşeviklerin elverişli coğrafi yerleşimle beraber teşkilatlanma yeteneklerine ilişkin 1943 yılında yaptığı kehanet anlaşılmaya başlandı. Lenaland'da[18] bulunan doğal rezervlerin yanı sıra Kalpgah'ın çok iyi yerleştirilen muazzam olanakları vardır. Uralların kuzeyindekine benzer şekilde hayati önem taşıyan bölgeler arasında gösterilen Yenisey nehrinin kuzey doğusunda yer alan Kuznetsk havzasının ortasındaki endüstriler, doğal bir bariyerin korunak görevi üstlenmesi sayesinde hızla büyüyordu.[19]

Mackinder'in ''İç Hilal'' (Inner Crescent) adını verdiği, Kıtasal Avrupa ve Asya ülkelerinin oluşturduğu bir kuşak bulunmaktadır, ''Dış Hilal veya Adalar Hilali'' (Outer or Insular Crescent) adını verdiği kuşağı ise İngiltere'den başlayıp, Avustralya, Japonya ve Amerika oluşturmaktadır. Kalpgah bölgesinden dünyaya yayılmak isteyen kıta gücüne karşı Mackinder'in belirttiği bu kuşaklarda oluşturulacak güç merkezlerinden karşı konulabilir.[20]

Nicholas J. Spykman'ın Kenar Kuşak teorisinde, Mackinder'in teorisiyle paralel olarak Dünya adasına hâkim olabilmek için kaynak ve imkanları daha geniş olan ve merkez bölgeyi çeviren kenar kuşağa hakimiyet ile mümkün olur. Fakat Spyman'a göre merkez bölgeyi çeviren dış kuşak şu ülkelerden oluşmaktadır: Türkiye, Irak, Avrupa, İran, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Kore, Çin ve Doğu Sibirya[21] Nicholas J. Spykman

[17] Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, Ülke Kitapları, İstanbul 2002, s.81-82.
[18] İlk defa Halford Mackinder tarafından kullanılan bu kavram Sibirya bölgesinde yer alan ve hem deniz hem de karadan gelebilecek herhangi bir saldırı girişimi karşısında korunaklı olup bu özelliğinden dolayı dünya tarihinden tecrit edilmiş Coğrafi alanı ifade ediyordu. Bkz. Zellen, Barry Scott. Arctic Doom, Arctic Boom: The Geopolitics of Climate Change in the Arctic. Birleşik Krallık, ABC-CLIO, 2009. S.43.

[19] Sloan, '' Sir Halford J. Mackinder: ''Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı'', s.41.
[20] M.Cem Oğultürk, ''I. KARA HAKİMİYET TEORİSİ'', *Jeopolitik Düşünce: Büyük Güçler ve Türkiye*, ed. M. Cem Oğultürk- Güngör Şahin, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s.107.
[21] İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, s.27.

Mackinder'in kullandığı biçimiyle Avrasya'da bulunan kıtasal düzlüğün Kalpgah (Heartland) şeklinde adlandırılmasının devam edebileceğini belirtir fakat Mackinder'dan farklı olarak, onun ''İç Hilal'' olarak tanımladığı bölgenin ''Kenar Kuşak'' (Rimland) olarak adlandırılmasının daha uygun olacağını belirtir. Spykman Kalpgah ile denizler arasındaki ara bölgeyi Avrasya kara kitlesinin Kenar Kuşağı olarak tanımlamaktadır. Spyman'a göre Kara Gücü ile Deniz gücü arasında ''Tampon Bölge'' işlevi gören Kenar Kuşak hem karayla hem de deniz ile ilişkisi olup kendisini her iki alanda da savunmak zorundadır.[22]

Spykman'a göre Kalpghan'ın kuzey kısmı, Norveç ile Rus Uzakdoğu'su arasında yer alan Kuzey Kutup denizlerine sınırdır. Güney kısmı ise Romanya'daki Karpatlardan başlayarak Anadolu'ya, İran ve Afganistan platolarına uzanır. Kuzeydoğusunda Pamir dağ düğümüne dönerek Moğolistan platosu, Altay dağları ve Kore ve Mançurya'ya kadar uzanan dağlarla çevrili Sovyet imparatorluğu ile eş anlamlı biçimde tanımlar. Spykman'a göre dünya üzerinde mücadele yürütülecek kilit coğrafya burasıdır. Spykman'ın belirttiği bu dağ ve plato kuşağının orta ve kuzey kısmında Kalpgah yer alırken güneyde ve dışında yer alanlar Avrupa, Güneydoğu Asya, iki demografik dev olan Çin ve Japonya ile Petrol zengini Ortadoğudur. Spykman'ın Kenar Kuşak (Rimland) dediği bölge Avrasya'nın bu kenar bölgeleri ve kıyı şeridir.[23] Spykman'ın ''Kenar Kuşak'' olarak belirttiği bu bölgede Kalpgah'la onu çevreleyen deniz ulaşım yolları arasında konumlanan ''Büyük Tampon Bölge'' yer almaktadır. Bu Tampon Bölge şu bölgeleri ihtiva eder: Yakın doğunun yayla ülkeleri Türkiye, Afganistan ve İran, Orta ve Batı Avrupa, Hindistan, Burma- Siam yarımadası ile Çin ve Tibet. Dünyanın büyük medeniyetleri Avrasya Kalpgah'ını çevreleyen bu bölgede hayat bulmuştur.[24] Jeopolitik açıdan Soğuk Savaş sırasında Çatışmalar büyük ölçüde Avrasya'nın çevresinde meydana gelmiştir. Avrasya'nın büyük bölümüne hâkim olan Çin-Sovyet bloğu çevresini kontrol edemedi. Avrasya kıtasının hem doğusunda hem de en batısında kendi konumunu sağlamlaştıran Amerika için ise soğuk savaşın ilk stratejik sınavı batı cephesinde Berlin kuşatmasıyla doğuda ise Kore savaşıyla sembol haline gelen bu iki kıtasal köprü başının savunulması

[22] Yılmaz Tezkan, *Jeopolitik Yazılar*, Ülke Kitapları, İstanbul 2007, s.22-23.
[23] Robert D. Kaplan, *Coğrafyanın İntikamı Yaklaşan Çatışmalar ve Kaderle Savaş Hakkında Harita Bize Neler Söyler?* çev. Zahide Tuba Kor, Küre Yayınları, İstanbul 2022, s.124.
[24] Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye*, (2.baskı), Ülke Kitapları, İstanbul 2013, s.148.

olmuştur. Soğuk savaşın son aşamasına gelindiğinde Avrasya'nın güneyinde üçüncü bir savunma cephesi olarak Afganistan belirdi.[25]

Mackinder'a göre Türkiye coğrafi konumu sebebiyle bazen Kalpgah'ın içinde kalırken bazen de dışında yer alır. Spykman ise Türkiye'yi kesin olarak Kenar Kuşağın üzerinde değerlendirmiştir. İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin ardından Macaristan, Doğu Almanya, Romanya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Polonya gibi Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliğinin kontrolü altına girmiş; Türkiye ise en büyük güvenlik ve dış politika krizini Sovyetler Birliği ile yaşamıştır. Savaş devam ederken müttefikler arasında yapılan Yalta Konferansı sırasında SSCB, İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde kontrol hakkı taleplerini dile getirmiştir.[26]Rusya'nın bahsedilen bu suyollarını ele geçirmeye yönelik çok eskilerden gelen bir arzusu vardı. Bunun üzerine SSCB lideri Stalin'in İkinci Dünya Savaşının sonundan itibaren Orta ve Doğu Avrupa bölgesinde giriştiği eylemler ve Amerika'nın Türkiye'nin güvenliği ile ilgili verdiği taahhüt bütün şüpheleri ortadan kaldırmıştır.[27] Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye, kenar kuşak ülkesi olarak öne çıkmaktadır.

1.2. GEORGE F. KENNAN VE ÇEVRELEME (CONTAİNMENT) STRATEJİSİ

Çevreleme[28] kavramı ilk olarak Şubat 1946 tarihinde George F. Kennan tarafından gönderilen meşhur uzun telgrafta örtük olarak kullanıldı. Ardından bu gönderinin kamuya açıklanması ilk gönderiyle eşit derecede etkili olan ve 1947 yılının yazında Foreign Affairs'de yayımlanan '' The Sources of Soviet Conduct'' (Sovyet Davranışının

[25] Zbıgnıew Brzezınskı, *Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri*, çev. Ertuğrul Dikbaş, Ergün Kocabıyık, Sabah Kitapları, İstanbul 1998, s.10.
[26] Yılmaz Tezkan- M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye*, s.444-445.
[27] Pınar Bilgin, ''Türkiye Coğrafyasında Yalnız Güçlü Devletler Ayakta Kalabilir'': Jeopolitik Gerçeklerin Türkiye'deki Kullanımları'', *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, ed. Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.458.
[28] Çevreleme Stratejisi ilk olarak George F. Kennan tarafından dile getirilmiş olsa da daha önceleri bu stratejiye benzer stratejiler gündeme gelmiştir. Örneğin 20.Yüzyılın başlarında İngiltere'nin, Almanya'ya karşı uyguladığı strateji bu ülkeyi demir çembere sıkıştırıp tümüyle yalnızlığa itmekti. Bkz: Bonyar Waylet-Ernst Jackh, *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu: Doğu'da İngiliz Alman Rekabeti ve Balkan Savaşından sonra Almanya*, çev. Vedat Atilla, Chiviyazıları, İstanbul 2004, s.301. Birinci Dünya Savaşının ardından Fransa Başbakanı Georges Clemenceau, Sovyetler Birliği ve Komünizm tehdidine karşı batılı devletler tarafından ''Cordon Sanitaire'' (Güvenlik Kuşağı) oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak SSCB her ne kadar kendi egemenliği altında bulunan toprakların çoğuna tartışmasız hâkim olsa da fakat, diğer devletlerce izole edilmiş ve çevresi SSCB'ye düşman bir takım kukla ülkelerin meydana getirdiği bir ''Cordon Sanitaire'' ile kuşatılmıştır. Bkz: Michael Sayers-Albert E. Kahn, *Sovyetlere Karşı Büyük Komplo: 1917-1947*, çev. İsmail Aydın, Yurt Kitap-Yayın, Ankara 1990, s.113.

Kaynakları) isimli X makalesiyle mümkün olmuştur. Bu makaleden 3 yıl sonra savaş sonrası döneme ilişkin ulusal güvenlik politikasının ilk büyük yeniden değerlendirmesini yapan Paul Nitze ve 68. Ulusal Güvenlik Konseyinin (NSC)[29] diğer yazarları, George F. Kennan'ın vardığı Amerika Birleşik Devletleri'nin birinci önceliğinin Sovyetler Birliğinin yayılmacı eğilimlerinin sınırlandırılması gerektiği sonucunu doğruladılar. Sovyetler Birliğine karşı uygulanacak Çevrelemenin nasıl başarıya ulaşacağına ilişkin Paul Nitze ve George Kennan arasında büyük fikir ayrılıkları söz konusu olmasına rağmen, çevreleme stratejisinin hedefleri konusunda benzer görüşlere sahiptiler. Sonuç olarak, 2. Dünya Savaşının bitimini izleyen yıllarda ABD dış politikasının temel hedefi olarak Sovyet etkisinin Sovyetler birliği coğrafyasında sınırlandırılması şeklinde belirlediler.[30] George F Kennan 1947 yılında Sovyetler Birliği'nin hedefini şu şekilde ifade etmiştir: Totaliter sistemin güvenliği açısında kontrol edemediği önemli güç merkezlerine hakim olması gerekiyordu.[31] Kennan'a göre Sovyetler Birliği nüfuz alanını Avrupa bölgesiyle sınırlı tutmuyor tüm dünyaya yaymayı hedefliyordu. Şubat 1946'da ABD Başkanı Harry Truman'a gönderdiği ''Uzun Telgrafta'' (Long Telegram) Sovyetler Birliği'nin muhtemel hedefleri arasında Türkiye, Ortadoğu, Kuzey İran'ın yanında Arjantin'i de işaret etmiştir.[32]

İkinci Dünya Savaşının ardından Stalin, Kuzeydoğu Asya ve Doğu Avrupa'da arzu ettiği toprak tavizlerini ele geçirmiş ve ardından birinci önceliği olarak savunmasızlık olarak ifade ettiği güney bölgesindeki durumu ortadan kaldırmak istedi. Burada üç önemli girişimden söz edilebilir: ilk olarak İkinci dünya savaşı sırasında yapılan ve İran'ın petrol kaynaklarının Almanlar tarafından ele geçirilmesini önleyen Anglo-Sovyet anlaşmasına dayanarak 1942 yılından beri Kuzey İran'da Sovyet birlikleri konuşlandırılmıştı. Stalin birliklerin geri çekilmesini geciktiriyordu. İkinci olarak Sovyetler Birliğinin etkin denetim imkânı elde etmesi için Boğazlardan üs ve Türkiye'den toprak talep ediyordu. Son olarak Kuzey Afrika'da bulunan eski İtalyan sömürgelerinin

[29] NSC 68 belgesi veya resmi adıyla ''Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 68 numaralı politika tavsiyesi'' Başkan Truman'a takdim edilişinin 25.yıl döneminde kamuoyuna açıklanmıştır. Bu belgenin üzerindeki gizlilik kararının kaldırılıp kamuya açıklanması 1970'li yıllarda ABD Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Henry Kissinger'in hatası olarak kabul edilse de bu belge uzun yıllar kamuoyunda tartışılmıştı. Bkz: Curt Cardwell, *NSC 68 and The Political Economy of The Early Cold War*, Cambridge University Press, New York 2011, s.8.
[30] John Lewis Gaddis, *The United States and The End of The Cold War: Implications, Reconsiderations, Provocations*, Oxford University Press, New York 1992, s.27.
[31] Paul Seabury, ''Reinspecting Containment'', *Beyond Containment: Alternative American Policies toward The Soviet Union*, ed.Aaron Wildavsky, ICS, San Francisco1983, s.42.
[32] Niall Ferguson, *Kissinger: 1923- 1968 The Idealist*, Allen Lane, London 2015, s.251.

yönetiminden pay istiyordu bu sayede Akdeniz'in doğusunda bir veya daha fazla deniz üssü elde edebilecekti. [33]

Kennan'ın ''The Sources of Soviet Conduct'' adlı makalesinde belirttiği şekliyle, Sovyet Rusya'nın bu yayılmacı eğilimlerinin uzun vadede sabırlı fakat kararlı ve dikkatli bir biçimde kontrol altına alınması, ABD'nin Sovyetler Birliğine karşı uygulayacağı herhangi bir politikanın ana unsuru olmalıdır.[34] Kennan, Batının kararlılığı ile beraber Sovyet sorununun ortadan kalkacağını inanıyor, ona göre Sovyetler Birliğinin önünde iki seçenek vardı; ya dağılacaktı ya da köklü bir reforma uğrayacaktı.[35] Kennan'ın ileri sürdüğü bu strateji, Sovyetler Birliğinin motivasyon kaynaklarının değerlendirilmesinde ciddi bir derinliğe sahipken, ileri sürdüğü tarif ve önerilerde ise şaşılacak ölçüde soyut kalıyordu. Ütopik özelliği ile tam manasıyla Amerikan olan yaklaşım, totaliter düşmanın iyi huylu bir biçimde çöküşünün mümkün olacağını varsayıyordu.[36] Fakat bu stratejinin aksine, SSCB gibi totaliter yapıdaki ülkelerin sınırsız bir süre varlıklarını devam ettireceğine ve dünya çapında kendilerini bir virüs misali yenileyecekleri kabul ediliyordu.[37]

Kennan'ın vardığı sonuca göre Amerikan diplomasisinin görevi şu şekildedir: Moskova'nın nüfuz alanını genişletme girişimlerinin başarıya ulaşmasını engellemek ve dolaylı olarak Sovyet liderlerinin dış dünyaya besledikleri amansız düşmanlıklarını yumuşatmaya çalışmak. Kennan'a göre bu hedefe ulaşabilmek için iki yol vardı. Bunlardan birincisi o dönem açıkça belli olmasına rağmen, ikincisi ancak geriye dönüp bakıldığında anlaşılabilirdi. İlk olarak Sovyetler Birliğinin çevresine dengeleyici güç merkezleri inşa edilebilirdi. Sovyetler Birliğinin ideolojik, askeri veya psikolojik tehditlerine karşılık veren kendine güvenen ve güçlü toplumlar savunmasız bölgelerde oluşturulabilirse Sovyetlerin etki alanı çok fazla genişleyemez, Marshall Planının arkasındaki varsayım bu fikre dayandırılır. Eş zamanlı olarak Almanya ve Japonya'ya karşı yürütülen cezalandırıcı nitelikteki işgal politikasına son vererek onların ekonomik canlanmasını sağlayacak kararlar alınabilirdi. İfade edilen bu politika Kennan'ın stratejisinin ilk aşamasını oluşturuyordu. Ayrıca Kennan'a göre Sovyet nüfuzu sadece

[33] John Lewis Gaddis, *Soğuk Savaş Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçekler*, çev. Dilek Cenkçiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s.34.
[34] George F. Kennan, *American Diplomacy*, The University of Chicago Press, Chicago 1984, s.119.
[35] Seabury, ''Reinspecting Containment'', s.43.
[36] Henry Kissinger, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, (3.baskı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2002, s.453.
[37] Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, Simavi Yayınları, İstanbul Tarih Belirsiz, s.52.

kendi alanında sınırlandırılmamalı, bunun yanında uydularında milliyetçilik teşvik edilerek Sovyetler Birliği geri püskürtülmelidir.[38] Sovyetler Birliğine karşı Asya ve Avrupa'da inşa edilen dengeleyici güç merkezleri öyle bir noktaya erişti ki 1980'e gelindiğinde askeri güç dışında diğer tüm güç kategorileri içerisinde küresel nüfuz bakımından önemli bir rakip olmaktan çıktı.[39] Hatta rejimin çok övündüğü askeri güç alanında da gerilemeler başlamıştı. İleri teknoloji konularında Japonya ve Batı Dünyasının gerisinde kalması askeri gücünü zayıflatmış ve bunun sonucu olarak dünyanın başka bölgelerinde üretilen sofistike silahlara karşı başa çıkma yeteneği azalmıştır.[40]

Almanya ve Japonya'nın İkinci Dünya Savaşında yenilmesi ve Sovyetler Birliğinin Doğu Avrupa ve Asya bölgesinde nüfuz alanını genişletmesi sonucu istikrarsız hale gelen güç dengesinin yeniden tesisi, Kennan'ın stratejisinin ilk aşamasıyla amaçlanıyordu.[41] Güç dengesi inşa edildikten sonra Kennan'ın stratejisinin ikinci aşamasıyla gelecekte Sovyetler Birliğinin nüfuzunu yansıtma yeteneğini sınırlarının ötesine aktarmasının azaltılması amaçlanıyordu. Sovyetler Birliği nüfuz alanını iki şekilde genişletebilirdi: İlk olarak Moskova'ya bağlı Komünist hükümetleri Doğu Avrupa'da kurabilirdi. İkinci olarak Sovyet Rusya'nın güvenilir dış politika araçlarından biri olarak Komünist parti dünyanın değişik coğrafyalarında kullanılabilirdi[42]

Aslında Afganistan macerası dışında, Sovyet krallığı 1948 yılından beri topraklarını genişletmemişti. Hatta İkinci Dünya savaşının ardından Doğu Avrupa'da kurulan hegemonyası zayıflamıştı. Amerikan etkisi gibi Sovyet etkisi de Avrupa dışı bölgelerde arttı ve azaldı. Fakat bir yönetim şekli olan Komünizm Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya yayılmıştı.[43] Bu noktada üç farklı Sovyet imparatorluğundan bahsedilebilir, bunlardan ilki Sovyetler Birliğinin sınırları içerisinde konumlanan ''yerel imparatorluk'', ikincisi coğrafi olarak imparatorluğun bitişiğinde yer alan bölge, Doğu Avrupa ve daha sonra Afganistan bu bölgeye örnek olarak gösterilebilir. Son olarak Sovyetler birliğinin

[38] Gaddis, *The United States and The End of the Cold War Implications: Reconsiderations, Provocations*, s.28
[39] Gaddis, *The United States and The End of the Cold War Implications: Reconsiderations*, *Procovations*, s.30.
[40] Paul Kennedy, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, çev. Fikret Üçgan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1995, s.310.
[41] John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American Natıonal Security Policy*, Oxford University Press, Newyork 1982, s.55-56.
[42] Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American Natıonal Security Policy*, s.42.
[43] Ernst B. Haas, ''On Hedging Our Bets'', *Beyond Containment: Alternative American Policies Toward The Sovıet Union*, ed. Aaron Wildavsky, ICS, San Francisco 1983, s.104-105.

dışında yurtdışında yer alan imparatorluk. Sovyetler Birliği on beş farklı ulusal cumhuriyet ile altmışın üzerinde milliyete ev sahipliği yapan çok uluslu bir devlettir. Bahsedilen bu yerel imparatorluk Leninist devriminin gerçekleşmesinden çok önce Çarlık Rusya'sının doğuya doğru genişlemesi sonucunda ortaya çıkmıştır. ABD'yi esas ilgilendiren diğer iki Sovyet imparatorluğuydu. Sovyetler Birliğinin kontrol derecesi bu iki imparatorluk içerisinde de değişebilir. Örneğin Sovyetler Birliğinin en güçlü olduğu Doğu Avrupa en zayıf olduğu yer ise Kuzey Kore'dir.[44] ABD'nin Sovyetler Birliği politikası süreklilik arz eden bir çizgide ilerliyordu. Amerika'nın istediği 1945-48 yılları arasındaki sınırları içerisinde kalması koşuluyla küçük çaplı bir imparatorluk görüntüsü veren Stalinist yapıda bir SSCB'ydi.[45] ABD'nin bu bağlamda Sovyetler Birliğine sunduğu ve Sovyetlerinde memnuniyetle benimsediği düzen Doğu Avrupa bölgesinin SSCB'nin arka bahçesi haline getirilmesiydi. Bu bölge sınırları içerisinde kaldığı müddetçe Sovyetler Birliğinin kendi siyasi, ekonomik ve kültürel kurallarını uygulayabildiği bir tür ''Chasse Gardee' (korunan alan) oluşacaktır.[46]

Sıklıkla ifade edildiği gibi, Sovyetler Birliği'nin müdahale edeceği bölgeyi dikkatle seçtiği doğrudur. Fakat sıklıkla ima edildiği üzere Sovyetler Birliğinin ABD'yi kızdırmaktan çekindiği doğru değildir. Sovyetler Birliği müdahalede bulunurken dikkat ettiği unsur ABD'nin başarıyla müdahalede bulunamayacağı ya da müdahalesi sırasında Sovyetler Birliğinin ana üssü tehlikeye girmeden geri çekilebilmesidir. [47] Soğuk savaş sırasında üçüncü dünya devletlerine yönelik yoğunlaşmış ideolojik saldırılara girişti ayrıca özellikle Türkiye, İtalya, Kuzey İrlanda ve İspanya'daki Bask bölgesi gibi batıda yer alan hassas hedef bölgelerinde terörizmin istikrarsızlaştırıcı boyutunu kullandı.[48] Sovyetler Birliği dolaylı yollarla düşmanlarını zayıflatmaya çabalamıştır. En başından beri izlediği yol parti ile hükümet arasındaki ayrımı istismar etmek oldu bu sayede çoğu yabancı ülkede iki taraflı politika uygulamıştır. Sovyetler Birliği yabancı ülkelerde bulunan komünist partileri kullanmanın dışında başka hükümetler vasıtasıyla amaçlarını gerçekleştirmeyi öğrenmişti. Doğu Almanya, Küba, Bulgaristan ve Grenada'nın yanında

[44] Charles Wolf, Jr, ''Extended Containment'', *Beyond Containment: Alternative American Policies Toward The Soviet Union*, ed. Aaron Wildavsky, ICS, San Francisco1983, s.154
[45]Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür: Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler*, çev. Mustafa Özel, (2.baskı), Küre Yayınları, İstanbul 2019, s.114.
[46]Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür: Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler,* s.20.
[47] Aaron Wıldavsky, ''Dilemmas of American Foreign Policy'', *Beyond Containment: Alternative American Policies Toward The Soviet Union,* ed. Aaron Wildavsky, ICS, San Francisco1983, s.17.
[48] Seabury, ''Reinspecting Containment'', s.55.

FKÖ'yü (Filistin Kurtuluş Örgütü) veya bu örgüte bağlı herhangi bir bileşeni ya da bazı yabancı hükümetler vasıtasıyla faaliyetlerine devam etmiştir.[49]

Kennan Batı Avrupa'nın ayrı bir birim olarak ele alınması noktasında ısrar eder, Sovyet baskısına karşı birlikte hareket ettikleri zaman ayrı ayrı hareket etmelerinden daha iyi dayanacakları açıktır. Bu fikir dolaylı olarak Almanya'nın Avrupa toplumuna yeniden entegre edilmesini işaret eder. Kennan'a göre Amerikan yardımı Batı Avrupa'nın tümüne yönlendirilirse Almanya'da bulunan Fransız, İngiliz ve Amerikan işgal bölgeleri de dahil edilebilir. Öncelikle Alman endüstrisinin bu bölgelerde konumlanması ve Rusların elinde olmaması hayati önemdeydi. Maliyeti ve yabancı kuvvetlerin uzun süreli varlığının meydana getireceği düşmanlık sebebiyle tam ölçekli işgal sonsuza kadar devam edemezdi. Hem batıda hem doğuda eski kurbanlarını alarma geçireceğinden dolayı Almanya'nın yeniden silahlandırılması düşünülemezdi. Batı Avrupa ekonomisiyle iç içe geçmiş Alman ekonomisi Almanları kollektif benmerkezcilikten çıkararak dünyanın başka bölgelerinde çıkar sağlamak amacıyla olaylara daha geniş açıdan bakabilir.[50] Kennan'a göre ABD, Batı Avrupa bölgesinde korumalığını üstleneceği bir etki alanı oluşturmalıdır. Bu alanın oluşturulması Almanya üzerinden geçecek bir ''Bölme Hattı'' (Dividing Line) ile mümkün olacaktır. Bu alan oluşturulduktan sonra güçlendirilerek mevcut jeopolitik denge korunmalıdır. Kennan'ın savaş sonrası döneme ilişkin yaptığı bu değerlendirmeyi meslektaşı diplomat Charles ''Chip'' Bohlen eski ABD Başkanlarından Woodrow Wilson usulü gerekçeler ileri sürerek reddetmiştir. Bohlen'e göre ''bu türden bir dış politika bir demokraside oluşturulamaz. Yalnızca totaliter devletler böyle politikalar oluşturup uygulayabilirler.''[51]

Amerika'nın stratejisinin temel yapı taşı olarak kabul edilen Komünizmin ABD tarafından çevrelenmesi birçok farklı kesimden ciddi eleştiriler aldı. Bu eleştirilerden bazıları ekonomik ve askeri üstünlüğünün ABD tarafından yeterince istifade edilmediğini ifade ediyordu.[52] Çevreleme stratejisi şekillenirken ona karşı yapılan eleştiriler üç düşünce ekolünden geliyordu. Bunlardan ilki, Walter Lipmann gibi ''gerçekçiler'' in getirdiği eleştirilerdi. Bu isimlere göre, bu strateji ABD'nin mevcut kaynaklarını

[49] Max Singer, ''Dynamic Containment'', *Beyond Containment: Alternative American Policies Toward Soviet Union*, ed. Aaron Wıldavsky, ICS, San Francisco 1983, s.179.
[50] Gaddis, *Strategıes of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, s.38.
[51] Henry Kissinger, *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, Penguin Books, Great Britain 2014, s.284.
[52] Steven W. Hook, John Spainer, *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşından Günümüze*, s.42.

kurutmanın yanı sıra psikolojik ve jeopolitik açıdan da aşırı genişlemeye yol açmıştı. İkinci düşünce ekolünün sözcülüğünü Churchill yapıyordu. Churchill, yeterince kuvvetli bir duruma erişilene kadar Sovyetler Birliği ile görüşmelerin ertelenmesine karşıydı. Ona göre Batının durumu bir daha hiçbir zaman Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemin başlangıcındaki kadar güçlü olamayacaktı; dolayısıyla Sovyetler Birliğine karşı pazarlık yapma şansları da zaman geçtikçe aleyhlerine dönebileceği konumdaydı. Son eleştiride ise ABD'nin eski dışişleri bakanı Henry Wallace ahlaki açıdan ABD'nin ''çevreleme'' olarak adlandırılan bu politikayı uygulamaya hakkı olmadığını ifade etmiştir. Her iki tarafı da ahlaki olarak eşit kabul eden Wallace'a göre Sovyetler Birliğinin Orta Avrupa bölgesindeki nüfuzu hukuka uygundu ABD'nin buna karşı direniş göstermesi gerginliği daha da artıracaktı.[53] Benzer değerlendirme Aleksandr Dugin tarafından yapılmaktadır. Dugin'e göre Soğuk Savaş döneminde Batının kapitalist bloku ile mukayese edildiğinde Sovyetler Birliği eşitsiz bir konumdaydı. Amerika, tamamen kontrol altında tutulabilen ve her yönden deniz ve okyanuslar tarafından çevrelenen devasa bir ada-üssüne sahipti, bu ada-üssün savunulması sırasında ABD'nin büyük bir çaba harcaması gerekmiyordu. Bunun yanı sıra, Amerika, Avrasya bölgesinin güneyinde ve batısında yer alan neredeyse tüm kıyı bölgelerinin de kontrolünü sağlayarak Sovyetler Birliği açısından olağanüstü bir tehdit haline gelmişti ve fiili olarak SSCB'nin istikrarı bozacak girişimlerinin de kapsama alanı dışındaydı.[54] Bu ağır eleştirilere rağmen Soğuk Savaş döneminde çevreleme stratejisinin ABD'li politika yapıcılar tarafından benimsenmesi ileri sürdüğü jeopolitik gerekçelerle açıklanabilir. 1940'lı yıllarda ABD'yi yöneten liderler Jeopolitik alanında dünyaca ünlü iki jeopolitik uzmanı Mackinder ile Spykman'ın rahle-i tedrisatından geçmiş politikacılardı. Bu politikacıları asıl korkutan şey, ülkenin kendisini batı yarımkürenin kuzeyinde sıkışmış bir vaziyette bulma ihtimaliydi.[55]

Sovyetler Birliğinin kendisine karşı uygulanan bu stratejiye verdiği karşılık; ''Kenar Kuşak''(Rimland) boyunca önce ABD sonra da NATO kontrolünü ortadan kaldırmaya çalışmaktı. Sovyetlerin bu bağlamda verdiği tepkiler, savaş sırasında Vietnam'ı aktif bir şekilde desteklemesinde veya Kore savaşları ile Çin'deki komünist devrim sırasında ortaya çıkan şiddetli çatışmalarda görülebilir. Sovyetler Birliği aynı

[53] Kissinger, *Diplomasi*, s.445.
[54]Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul 2003, s.41.
[55] Colin S. Gray, ''Harry Truman ve Soğuk Savaş'ta Amerikan Büyük Stratejisi, 1945-1953'', çev. Erhan Baltacı, *Büyük Stratejinin Oluşumu,* ed. Williamson Murray-Richard Hart Sinnreich-James Lacey, Avangart Kitap, İstanbul 2017, s.357-358.

zamanda İslam dünyası içerisinde ortaya çıkan Sosyalist eğilimleri, bilhassa ‘’Arap Sosyalizmine’’ destek vermiş ve Batı Avrupa bölgesindeki SSCB taraftarı komünist partileri de aktif bir şekilde desteklemiştir. İki ayrı medeniyet olan Deniz ve Kara'nın bu büyük savaşı dünyanın başka bölgelerine Afrika ve Latin Amerika kıtasına yayılmıştı.[56] SSCB, bu bölgelerdeki Komünist partiler aracılığı ile nüfuz sahasını genişletmeyi amaçlamıştır. SSCB, Afrika'da dikkate değer bir başarı elde etti. Sosyalizmin Afrika'daki başarısının temelinde Kapitalizmin Afrika kültürünün otantik yapısından farklı olduğunu vurgulaması ve yerelliği ön plana çıkarmasıydı. 1950 ila 1980 arası dönemde Afrika kıtasında oldukça etkili olan bu ideolojiye birçok Afrika devleti pratikte yer verirken Angola, Somali ve Kongo Komünist deneyimler elde etti.[57]

Soğuk Savaşın sonuna doğru George Kennan'ın tezi haklı bulundu. ABD'nin askeri gücü Sovyetler Birliğinin genişlemesine caydırıcı bir etki sağlarken, Amerikan'ın sahip olduğu kültür, değerler ve fikirlerin yumuşak gücü de komünist ideolojiyi aşındırmıştır.[58] Zaten Kennan, Uzun Telgrafı kaleme aldığı sırada Sovyetler Birliği Komünizminin uyguladığı totaliter kısıtlamalara kıyasla daha uzun süre yaşayacağına inandığı Batı tipi hayat tarzına güvenmiştir.[59] Amerikan'ın Sovyetler Birliği karşısında dünya çapında taraftar kazanma başarısı Yumuşak Güç kavramının mucidi siyaset bilimci Joseph S. Nye'ın şu ifadesini doğrular nitelikteydi: ‘’Eğer bir ülkenin kültürü ve ideolojisi çekiciyse, diğerleri daha istekli bir biçimde onu izler.’’[60] SSCB'nin sırasıyla Macaristan ve Çekoslovakya işgali sonrasında hem ekonomik hem de askeri kaynaklarının büyümesi sürmüş fakat SSCB sahip olduğu yumuşak gücün büyük bir bölümünü yitirmiştir.[61] Belçikalı aşırı sağcı teorisyen Jean Thiriart'ın öngörüsü olan, Atlantik kıyılarından başlayarak Varşova Paktı sınırlarına kadar genişleyen ‘’Vladivostok'tan Dublin'e bir Avrupa-Sovyet imparatorluğu’’ hiçbir zaman gerçekleşemedi.[62] Bolşevik Devrimi ve İkinci Dünya Savaşının bitmesinin ardından Avrupa'nın büyük bir bölümüne Sovyet etkisi hakim oldu ve bunun sonucunda dünya nüfusunun yaklaşık yüzde sekizi SSCB'nin

[56] Aleksandr Dugin, *Dünya Adasında Son Savaş*, çev. Arzu Yazıcıoğlu, Pınar Yayınları, İstanbul 2019, s.65.
[57] Yüksel Taşkın, ‘’Demokrasi: Tamamlanmamış Bir Projenin Tarihsel Yolculuğu”, *Demokrasi Kavram, Kurum, Süreç,* ed. Menderes Çınar, İletişim Yayınları, İstanbul 2023, s.330.
[58] Joseph S.Nye, David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çev. Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s.224.
[59] Kaplan, *Coğrafyanın İntikamı*, s.128.
[60] Joseph S. Nye, *Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, çev. Rayhan İnan Aydın, Elips Kitap, Ankara 2005, s.19.
[61] Joseph S. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu Dünyanın Tek Süper Gücü Neden Tek Başına Davranamaz?* çev. Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2003, s.12.
[62] Dugin, *Dünya Adasında Son Savaş*, s.64.

temsil ettiği komünist düzende yaşamaya başladı, bu insanlar siyasal ve ekonomik özgürlükten yoksundu.[63] Komünizmin bu iç zayıflığı SSCB kontrolü altındaki ülkelerde iç isyan ve devrimlerin yaşanmasına zemin hazırlayıp SSCB'nin çöküşünü hızlandırmıştır. George Kennan 1947 yılında kaleme aldığı ''Sovyet Gücünün Kaynakları'' isimli makalesinde devrimlerle Alman yazar Thomas Mann'ın ünlü romanı Buddenbrooks'ta yer alan tüccar aile arasında bir benzerlik kurmuştu. Romanda ailenin dış görünüşü iç yapısının çürümeye başladığında fark edilir.[64]

[63] Joseph E. Stiglitz, *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, çev. Arzu Taşçıoğlu-Deniz Vural, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2018, s.380.
[64] Fred Halliday, *Devrim ve Dünya Siyaseti: Altıncı Büyük Gücün Yükselişi ve Çöküşü,* çev. Mehmet Moralı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s.133-134.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMU

Çevreleme stratejisinin Türkiye uygulamaları sırasında Türkiye'nin jeopolitik önemi şu şekilde ifade edilebilir: Soğuk Savaş sırasında iki blok arasında cereyan eden dünyaya hâkim olma mücadelesinde dünyanın en kritik coğrafyasında yer alıyordu. Bu konumu sebebiyle batı bloğunda en kritik ülke olurken komünist blok tarafından da birincil tehdit olarak gösterilmiştir.[65] Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının birleştiği bir coğrafyanın üzerinde yer alan Türkiye bu kıtaları menteşe gibi birbirine bağlar.[66] Soğuk savaş döneminde iki önemli pakta üye olması bu jeopolitik gerçeğin tezahürü olarak değerlendirilebilir. Aynı zaman diliminde ilk NATO üyeliği ardından kuruluşundan sonlanana kadar CENTO üyeliği bu iki anlaşmanın kapsadığı coğrafi alanın birleşme noktasında yer aldığı içindir. Bu özelliği ile aynı zaman diliminde Kenar Kuşak üzerinde oluşturulan ittifakların her ikisinde de yer alan tek ülke olmuştur.[67]

Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir kara parçası üzerinde yer almaktadır. Bahsedilen bu denizler Cebel-i Tarık boğazı üzerinde Atlas okyanusuna bağlanırken, Süveyş Kanalı üzerinden de Hint Okyanusuna bağlanır. Bu sebepten ötürü deniz ulaşımı açısından stratejik önemi vardır; bu yarımada üzerinde yer alan devlet amfibi devlet niteliğindedir.[68] Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliğinin anavatanıyla bağlantılı olarak dört tane donanma sahası mevcuttur: Karadeniz, Kuzey, Baltık ve Pasifik; Akdeniz, Hint Okyanusu, Batı Pasifik ve Norveç Denizi bu donanma alanlarının dışında konumlandığı için bu alanlarda gerçekleştirilecek operasyonlardan sorumlu eskadralar oluşturulmuştur. Sovyetler Birliğinin bu donanma yapılanması sebebiyle Sovyetler Birliği ile ABD, Varşova Paktı ile NATO rekabetinde Türkiye deniz düğüm alanlarının önemli halkalarından biri olmuştur. Sovyetler Birliğinin sahip olduğu ve sıcak denizlerle doğrudan irtibatı olup her mevsim kullanılmaya uygun tek donanma sahası Karadeniz'dir. NATO üyesi Türkiye Soğuk Savaş boyunca bu havzanın güneyinde yer alırken diğer tüm alanların denetimi Varşova Paktı üyesi devletlerin elindeydi. Bu sahanın saha dışında yer

[65] Murat Yeşiltaş, *Türkiye'de Ordu ve Jeopolitik Zihniyet*, Kadim Yayınları, Ankara 2016, s.171.
[66] Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye,* s.399.
[67] İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, s.119.
[68] Ramazan Özey, *Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Türkiye,* Marifet Yayınları, İstanbul 1998, s. 61.

alan eskadraları arasında en önemli iki tanesi Hint Okyanusu ve Akdeniz'dir; bu iki önemli alana da Türkiye ile boğazlar üzerinden bağlantı sağlanıyor olması deniz stratejisi bağlamında Türkiye açısından Soğuk Savaş dengelerinin meydana getirdiği en hassas parametrelerden biridir.[69]

Kuşkusuz birçok önemli konuda Türkiye'nin en önemli jeopolitik özelliği olarak ''Sınır Ülkesi'' konumu gösterilebilir. [70] Türkiye hem coğrafi konumu hem de değişen küresel değerler açısından bakıldığında bir sınır devleti olarak öne çıkar. Anadolu yarımadası Asya kıtasının Avrupa sınırını oluştururken; Trakya, Avrupa kıtasının Asya'ya açılan sınırını temsil eder. Bununla birlikte Türkiye, iki ayrı dünyayı temsil eden İslam ve Hristiyanlık arasında; Soğuk Savaş döneminde NATO ile Varşova Paktı arasında; iki farklı kültürün yani Doğu ile Batı kültürünün arasında ve son olarak ise liberal ekonomi düzeni ile kollektif sistemin sınırında konumlanmıştır.[71]

Amerikan stratejisi açısından önemli ülkeleri sınıflandıran Fransız Profesör R. Gendarme, Türkiye ile Güney Vietnam'ı aynı kategoride değerlendirerek bu iki ülkenin de geçit yolu üzerinde yer aldığını ifade etmiştir. Stratejik açıdan geçit yolu üzerinde yer alan ülkelerin önemi düşman yayılmasına yönelik ilk engeli oluşturmalarından kaynaklanmaktadır.[72] Türkiye, Sovyetler Birliğinden gelecek bir ''Kıskaç'' hamlesini ilk etapta göğüsletip yumuşatacak bir nevi yastık (Tampon) görevi üstlenecek konuma ve orduya sahipti. 1948 Temmuz'unda İngilizler tarafından hazırlanan ''Sandown'' isimli planda, ifade edildiği üzere Ortadoğu bölgesine yönelik herhangi bir Sovyet saldırısı karşısında Toros ve Zagros dağlarına dayandırılan ''Dış Halka'' (Outer Ring) en iyi savunma hattıydı.[73] Bu yaklaşımın bir benzeri 1952 yılında NATO'nun Lizbon Zirvesinde ittifak üyesi devletlerin kabul ettiği askeri stratejide ifade edilmiştir. Bu yeni stratejide SSCB'den gelecek herhangi bir saldırıyı Türkiye'nin ''sünger gibi emmesi '' amaçlanıyordu.[74] Türkiye ile ilgili yapılan bu jeopolitik değerlendirmelerden anlaşılacağı

[69] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu,* Küre Yayınları, İstanbul 2001, s.156.
[70] Suat İlhan, *Türkiye'nin ve Türk Dünyasının Jeopolitiği,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1993, s.141.
[71] Ömer Budak, *Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri*, Bilge Kitabevi, Ankara 2006, s.72.
[72] İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi,* (30.baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s.421.
[73] Serhat Güvenç, *NATO'da 60 Yıl Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s.9.
[74] Çağrı Erhan, '' ABD ve NATO'yla İlişkiler'', *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980,* (23.baskı), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s.552.

üzere Türkiye, Ortadoğu bölgesinin güncel güvenlik meselelerinde diyalog kurulacak bir aktör olarak değil Avrupa dışında meydana gelen siyasi karışıklıklara ve askeri tehditlere engel oluşturmasıyla değerlendiriliyordu.[75]

1941 yılında düzenlenen Birinci Coğrafya Kongresine katılan Herbert Louis, ‘’Türkiye’nin Büyüklüğü ve Cihandaki Mevki’’ başlıklı yazısında Türkiye’nin jeopolitik konumu ile ilgili şu iddiayı dile getirir: Avrupa, Afrika ve Asya’dan oluşan arzın sahip olduğu en büyük kara kütlesinin merkezinde Türkiye yer almaktadır. Fakat, Türkiye’nin geometrik konumu tek başına önemli değildir. Önemli olan Türkiye’nin komşusunda yer alan bölgelerin doğal konumu ve Türkiye’nin bu bölgelerle olan münasebetleridir.[76] Aynı yazıda Louis, Büyük Avrupa (Grosseurope) ismini verdiği ve arzın hayat sahalarından bir olan bu bölgenin cenupdoğu (Güneydoğu) kenar mıntıkası üzerinde Türkiye’nin hayati bir yer kapladığını iddia eder. Bahsedilen bu mıntıka sanayi ham maddeleri ile gıda ürünleri açısından zengindir. Bu özelliğinden dolayı sanayileşmiş ve nüfus bakımından kalabalık Orta ve Batı Avrupa’ya iktisadi katkı sağlamaktadır. Büyük Avrupa’nın her iki mıntıkası arasında sürekli olarak bir mal mübadelesi yaşanır. Bu mübadele sırasında cenüpdoğuyu dünya ile mükemmel bir biçimde buluşturan su yolu Akdeniz’dir. Türkiye, üç taraftan memleketi saran 3.000 km’den uzun sahil şeridinin bu deniz yolu üzerinde bulunmasıyla birlikte faydalanır.[77]

Soğuk Savaş döneminde Doğu ile Batı bloğu arasında cereyan eden güç mücadelesinde Türkiye’nin bloklar arasındaki konumunu Sırrı Erinç ve Sami Öngör hazırladıkları ‘’Ülkeler Coğrafyası’’ adlı eserlerinde şu şekilde ifade etmişlerdir: İki Dünya savaşının ardından Avrupa’da başlıca siyasal yapıda, kıtada yer alan devletlerin sayısında ve sınırlarında önemli değişiklikler olmuştur. Avrupa’da yaşanan sınır değişikliklerinden daha önemlisi Kıta, politik, ekonomik ve sosyal kuruluşlar açısından iki bloğa bölünmüştür. Trieste ile Baltık denizi kıyısındaki Lübeck kenti arasına bir çizgi çizilirse bu çizgi kabaca iki blok arasında bir sınır teşkil ediyordu. Bahsedilen bu sınırın güneydoğusunda kalmalarına rağmen Türkiye ile Yunanistan Batı bloğuna dahil olmuşlardı.[78] SSCB ile somut hale gelen jeopolitik endişe, bir yandan Türkiye’nin NATO

[75] Ian O. Lesser ‘’Köprü mü Engel mi? Soğuk Savaşın Ardından Türkiye ve Batı’’ *Balkanlar’dan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu*, ed. Ian O. Lesser-Graham E. Fuller, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2000, s.129.
[76] Herbert Louis, ‘’Türkiye Coğrafyasının Bazı Esasları: Türkiye’nin Büyüklüğü ve Cihandaki Mevkii’’, *Birinci Coğrafya Kongresi* 6-21 Haziran 1941, Ankara: T.C. Maarif Vekilliği, s.173-174.
[77] Louis, ‘’Türkiye Coğrafyasının Bazı Esasları: Türkiye’nin Büyüklüğü ve Cihandaki Mevkii’’,
[78] Sırrı Erinç- Sami Öngör, *Ülkeler Coğrafyası: ülkeler, insanlar ve problemler*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1982, s.60.

ve aynı zamanda Batılı kimliğine garanti sağlarken diğer taraftan Batı'nın oluşturduğu güvenlik şemsiyesi içerisinde Türkiye'nin yer almasının meşru zeminini oluşturmuştur.[79] Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin jeopolitik konumunun Batı ittifakı açısından taşıdığı önem, Türk politikacılar tarafından anlaşılmış ve jeopolitik söylemler siyasal zeminde kendisine yer bulmuştur. 1954 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin Batı ittifakı içerisindeki jeopolitik önemini şu cümlelerle ifade etmiştir.

> Türkiye coğrafi bakımdan, NATO cephesinin sağ kanadını teşkil etmekte ve Karadeniz'den Akdeniz'e geçit mıntıkası olan boğazları elinde tutmaktadır. Aynı zamanda garp nısıf küresinin Uzak Şark'la muvasalasını en kestirme olarak temin eden Süveyş Kanalı'na ve dünyanın Amerika'dan sonra en zengin petrol menabiini(kaynaklarını) ihtiva eden Orta Şarka stratejik bakımdan hâkim bir vaziyette olan Türkiye, şimalden buraya taarruz edebilecek herhangi bir mütecavizin yan cepheden yolunu kesecek vaziyettedir.[80]

Sonuç olarak, Türkiye'nin coğrafi konumu dış ülkelerle olan münasebetleri sırasında en fazla istifade ettiği güç imkanları arasında yer almıştır. Büyük devletlerle olan ilişkileri sırasında sahip olduğu coğrafyanın doğal avantajlarını bu devletlere karşı koz olarak kullanmıştır.[81]

2.1. SOĞUK SAVAŞ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİĞİ: MERKEZ VE KÖPRÜ METAFORLARI

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin jeopolitik konumu ile ilgili iki metaforik söylem ön plana çıkmaktadır: ''Merkez'' ve ''Köprü'' ülke metaforlarıdır. Temelde bu iki tanımlama, Türkiye'nin uluslararası çapta coğrafi konumunu gösteren jeopolitik kavramsallaştırmalar olarak görülsede, asıl strateji Türkiye'nin sahip olduğu konum dolayısıyla ne yapması gerektiği noktasında devreye girer.[82] Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Jeopolitik konumu tanımlanırken iki metaforunda birlikte kullanılması

[79] Murat Yeşiltaş, ''Coğrafya Kaçınılmazdır: Militarizm, İstisnacılık ve Türkiye'de Ordu Merkezli Jeopolitik Zihniyetin İnşası'', *Türkiye Dünyanın Neresinde? Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar*, ed. Murat Yeşiltaş-Sezgi Durgun-Pınar Bilgin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s.79.
[80] *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri1933-1955: Dış Politika,* Derleyen: Özel Şahingiray, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s.161-162.
[81] Tarık Oğuzlu, ''Türkiye'nin Güvenlik Kültürü'nün Oluşumunda Psikolojik Unsurlar'', *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000),* ed. Şenol Kantarcı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2020, s.184.
[82] Yeşiltaş, *Türkiye'de Ordu ve Jeopolitik Zihniyet*, s.161.

yaygındır. Harp Tarihi uzmanı Necati Ulunay Ucuzsatar ‘’Askeri Coğrafya’’ isimli eserinde Türkiye’nin coğrafi konumunu değerlendirirken iki metaforu da kullanmıştır. Ucuzsatar’a göre Türkiye, kuzey-güney ile doğu-batı istikametleri üzerinde bir dar geçit ve iki kıtanın birleştiği alan olan İstanbul ve Çanakkale boğazlarına sahiptir. Bunun yanı sıra Türkiye jeostratejik açıdan bir kilit ve Avrupa ile Asya’yı birbirine bağlayan bir köprüdür.[83] Aynı eserde yazar, Türkiye’nin Dünya adası üzerindeki merkezi rolünü şu cümlelerle ifade eder: Türkiye, Kenar Kuşak üzerinde yer alan devletlerin mihveri konumunda olup jeopolitik olarak en değerli ülkedir. Kalpgah’ın deniz ulaştırmasını Türkiye gerçekleştirir. Avrasya ve Dünya adasının da merkezinde yer alır.[84] Kenar kuşak ülkeleri arasında Türkiye’nin mihver rolünü vurgulayan bir başka çalışma ise Zbigniew Brzezinsky tarafından kaleme alınan ‘’Grand Chess Board’’ (Büyük Satranç Tahtası) adlı eserdir. Eserde Avrasya kıtasının Satranç tahtası üzerinde en verimli oyun alanı olduğu, ABD’nin ise ana oyuncu olduğu ifade edilmiştir. Teoriye göre mevcut koşullar altında Avrasya jeopolitik haritası içerisinde anahtar rolü üstlenen beş jeopolitik oyuncu ile beş mihver devleti yer alır. Bu mihver ülkeler arasında Türkiye ve İran aynı zamanda Jeostratejik açıdan da önemlidir.[85]

Soğuk Savaş döneminde kullanılan ‘’Merkez Ülke’’ metaforu büyük oranda ordu merkezli bir sözcük olarak karşımıza çıksa da Jeopolitik alanında bazı Batı merkezli kavramsallaştırmalardan Türkiye’ye tevarüs etmiş bir ifade olarak ders kitaplarında yer almıştır.[86]Bu metafor bütün jeopolitik anlatıyı etkilemiş ve Soğuk Savaş döneminin ideolojik jeopolitik ekseni çerçevesinde kendi ötekisi olarak SSCB’nin oluşturduğu tehdidi merkeze koymuştur.[87] Sovyetler Birliğinin jeopolitik açıdan bir tehdit olarak inşa edilmesi ‘’Coğrafi Determinizmin’’ hakim olduğunu gösterir. Coğrafi nedenler ile tarih boyunca ‘’Jeopolitik zihniyetteki’’ süreklilikler dolayısıyla Sovyetler Birliği Türkiye’nin jeopolitik bütünlüğüne yönelik bir tehditti. [88] Rus coğrafyasının karakteristik özelliği ve tarih boyunca Rusların genişleme arzusu Türkiye’nin tehdit algılarını güçlendirmiştir. Genişlemeyi zorunlu kılan coğrafi konumu şu şekilde ifade edilebilir: Rusya, neredeyse

[83] Necati Ulunay Ucuzsatar, *Askeri Coğrafya*, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul 1986, s.236.
[84] Ucuzsatar, *Askeri Coğrafya*, s.238.
[85] Sezgi Durgun, ‘’Okul Coğrafyasında Türkiye Anlatılarının İnşası ve Bugünü’’, *Türkiye Dünyanın Neresinde Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar*, ed. Murat Yeşiltaş, Sezgi Durgun, Pınar Bilgin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s.107.
[86] Yeşiltaş, *Türkiye’de Ordu ve Jeopolitik Zihniyet,* s.294.
[87] Yeşiltaş, *Türkiye’de Ordu ve Jeopolitik Zihniyet*, s.295.
[88] Yeşiltaş, ‘’Coğrafya Kaçınılmazdır: Militarizm, İstisnacılık ve Türkiye’de Ordu Merkezli Jeopolitik Zihniyetin İnşası’’, s.78.

dünyanın yarısına tekabül eden 170 derecelik boylam uzunluğuna sahip dünyanın en büyük kara gücüdür. Denize ana çıkış noktası kuzeyde yer alır fakat burası her yıl aylarca Kuzey Kutbu buzulları sebebiyle kapalı kalır. Alfred Mahan'ın belirttiği gibi Kara güçleri sürekli olarak güvensizlik içerisindedirler. Onları dış dünyadan koruyacak denizlerin yokluğu sebebiyle ilelebet tatminsizlik içerisinde olup bunun sonucunda ya sürekli olarak genişlemek zorunda kalırlar ya da zamanı geldiğinde kendileri zapt edilir.[89] Tarih boyunca Ruslar, geniş imparatorluklarını yönetirken dört bir taraftan sıcak denizlere ulaşmanın yollarını araştırdılar. Baltık Denizi kıyısındaki Petersburg'un denize çıkışını elde etme çabasında olduğu gibi başta Akdeniz olmak üzere Basra Körfezi, Hint okyanusu ve Pasifik okyanusuna açılacak güzergahlar oluşturmak istediler. Batılı büyük emperyal devletler bu stratejiyi çok iyi anladılar ve Kıtaları denizlere açan kenar kuşak ülkelerini denetim altında tuttular.[90] Soğuk Savaş dönemi boyunca Rusya'yı açık denizlere açan iki önemli boğazın kontrolü NATO müttefiki ülkelerin elindeydi. Bu boğazlardan ilki Karadeniz'i Akdeniz ile birleştiren Çanakkale Boğazı; İkincisi ise Baltık ile Kuzey denizi arasında yer alan Kattegat boğazıydı.[91]

Rusya'nın genişlemesine ilişkin yapılan jeopolitik değerlendirmeler Soğuk Savaş sonrası için de geçerli olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın genişleyeceği topraklar üzerine ciddi tartışmalar yapılmıştır. Örneğin Rusya Federasyonu Komünist Parti lideri Gennadi Züganov'a göre Rusya'nın toprak ve nüfuz sahasının genişlemesi eski SSCB topraklarıyla sınırlı kalmalıdır. Buna karşılık milliyetçi politikacı Vladimir Jirinovski ise Rusya'nın güneyinde bulunan devletlere ilgi göstermiştir.[92]Jirinovski'ye göre Rusya'nın güneye doğru genişlemesiyle beraber yeni sınırları Hint Okyanusu ile Akdeniz kıyılarına kadar uzayacaktır. Jirinovski, Rus toplumunun varlığını sürdürebilmesi açısından güneye doğru genişlemenin elzem olduğunu ileri sürer.[93]

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin jeopolitik konumu ile ilgili başvurulan diğer metafor, Doğu ile Batı arasındaki bölgeyi oluşturan ''Köprü'' metaforuydu. Bu metafor Türkiye de yer alan siyasal ve ekonomik elitlerin sıklıkla müracaat ettiği bir yaklaşım

[89] Kaplan, *Coğrafyanın İntikamı*, s.188.
[90] Anıl Çeçen, *Türkiye'nin Konumu*, (2.baskı), Astana Yayınları, Ankara 2021, s.124.
[91] Fahir Armaoğlu, *Türk Dış Politikası Tarihi,* (5.baskı), Kronik Kitap, İstanbul 2022, s.309.
[92] Emre Erşen, ''Zihinsel Kurgular ve Dış Politika: Avrasyacılık Örneği", *Mekân, Kimlik, Güç ve Dış Politika* ed. S. Gülden Ayman, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2012, s.115.
[93] Tahir Tamer Kumkale, *Tarihten-Günümüze Türk-Rus İlişkileri*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1995, s.115.

olup, dış dünyadaki gözlemciler tarafından da olumlu karşılanmıştır. Coğrafi açıdan bakıldığında Türkiye, iki kıtayı yani Asya ile Avrupa kıtalarını birbirine bağlar. Kültürel anlamda ise Modern Türkiye Cumhuriyeti Doğu ve Batı etkilerini üzerinde taşır.[94] Bahsedilen bu kimliksel konumu hem Batı hem de Doğu dünyası ile kurduğu ilişkiler sırasında önemli bir pazarlık unsuru haline gelmiştir. Müslüman bir toplum yapısına sahip olmasına rağmen, Batılı değerlerin etkisiyle iç dönüşümünü tamamlayan Türkiye, bu konumundan dolayı hem Batılı hem de Müslüman devletlerle kurduğu ilişkiler sırasında stratejik üstünlük elde etmiştir.[95]

Köprü metaforunun Soğuk Savaş dönemi boyunca ayırdığı coğrafi alanların niteliği zamana göre farklılık göstermiştir. İlk olarak Soğuk Savaşın başlangıç dönemlerinde uluslararası sistem içerisinde stratejik, ideolojik ve ekonomik unsurları içeren bir eksen dünya düzenini iki kutba bölmüştür. Batı-Doğu ekseni olarak adlandırılan bu çizgi coğrafi olarak tam Türkiye toprakları üzerinden geçmiştir. Soğuk Savaş döneminde oluşturulan Truman Doktrini, NATO ve OECD gibi girişimlere katılımıyla Türkiye bahsedilen bu eksenin Batı bloğunda yer almaya çalışmıştır. İkinci olarak ise 1980'lerin sonlarına doğru ikinci bir eksen ortaya çıkmıştır. Daha çok ekonomik niteliği ön plana çıkaran bu eksen Kuzey-Güney ekseni olarak adlandırılmış ve yatay olarak Türkiye topraklarından geçmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin çabası Kuzey-Güney[96] ekseninin kuzey bölümünde konumlanmaktı, Avrupa Birliğine üye olmaya çalışması da bu nedenden kaynaklanır.[97]

[94] Lesser, ''Köprü mü Engel mi? Soğuk Savaşın Ardından Türkiye ve Batı", s.127.
[95] Oğuzlu, '' Türkiye'nin Güvenlik Kültürü'nün Oluşumunda Psikolojik Unsurlar" s.184.
[96] Kuzey-Güney deyimindeki Kuzey kavramı Avrupa ve Kuzey Amerika'da yer alan yüksek gelir sınıfındaki ülkelerle Japonya'yı ifade ederken, Güney kavramı ise geri kalmış ülkelerin çoğu için kullanılır. Bkz: Christian Comeliau, *Kuzey-Güney İlişkileri*, çev. Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s.10.
[97] Baskın Oran, ''TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, (23.baskı), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s.27.

2.2. TÜRKİYE'NİN EKSEN ÜLKE ROLÜ

Jeopolitik söylemde, Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde üstlendiği role atıfta bulunarak yeni bir kavram ortaya çıkmıştır: Eksen Ülke. Siyaset bilimci Alan Makovsky'e göre Türkiye'nin eksen ülke olarak belirmesinin sebeplerinden biri; dünyanın sorunlu coğrafyalarında başta Basra körfezi olmak üzere eski Sovyet coğrafyalarında, Akdeniz ve Karadeniz su havzalarında ABD'nin ulusal çıkarları açısından kritik bir konumda yer almasıydı.[98] Bu analizden hareketle eksen ülkenin jeopolitik öneme haiz bir coğrafi mekânı tanımladığı anlaşılıyor. Bölgede etkin bir konumda yer almak isteyen ülke, coğrafi eksene karşı stratejisini belirleyip hamleler geliştirmelidir. [99] Amerikalı stratejist Brzezinski'ye göre, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber Avrasya bölgesi ABD açısından bir ödül haline gelmiş, Türkiye ise bölgede eksen rolü üstlenmiştir. Yazara göre Türkiye'nin jeopolitik bir eksen olarak üstlendiği rol: Karadeniz havzasında istikrarı tesis etmek, Akdeniz'e geçişleri denetlemek, Kafkaslarda Rusya'yı dengelemek ve İslami köktenciliğe karşı caydırıcı bir işleve sahip olmaktı.[100] Karadeniz ve Hazar bölgesi, İslami köktenciliğe karşı tampon işlevi görmesinin yanında uluslararası enerji güvenliği açısından da kritik bir konumda yer alıyordu.[101]Bahsedilen bu bölgeler, Türkiye'nin enerji tedariki açısından hayati önem atfettiği projelerin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu projelerden biri Hazar Denizi'nden başlayarak Akdeniz'e kadar uzanacak biçimde Türkiye toprakları üzerinden geçmesi planlanan petrol ve doğalgaz boru hatlarının yerleştirilmesiydi. Bu boru hatları kanalıyla, Hazar'daki petrol ile Kazakistan'da bulunan büyük Tengiz yatağından çıkarılan doğalgaz Batılı tüketicilere ulaştırılacaktı.[102]

Türkiye ile ilgili yapılan bu yeni jeopolitik değerlendirmenin sonucunda hem ABD hem de Avrupa Birliği açısından dünyanın en önemli coğrafyalarından Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanların oluşturduğu üçgende Türkiye kilit ülke olarak ortaya

[98] Alan O. Makovsky, ''Türkiye'', çev. Belkıs Ç. Dişbudak, *Eksen Ülkeler: gelişen dünyada ABD politikasının yeni hatları*, ed. Robert Chase- Emily Hill- Paul Kennedy, Sabah Kitapları, İstanbul 2000, s.98.
[99] Beşgül, Birce. "Eksen Kayması Tanımı ve Tartışmaları: Türkiye Örneği Definition and Debates on Axis Shift: Türkiye Case." *TYB Akademi Dil Edebiyat & Sosyal Bilimler Dergisi*, May 2, 2024, 78–99. EBSCOhost.
[100] İlhan Uzgel, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler'', *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 2: 1980-2001*, (17.baskı), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s.252.
[101] Jonathan Eric Lewis, ''Replace Turkey as a Strategic Partner?'', *Middle East Quarterly*, 13/2, Bahar 2006.
[102]Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* çev. Yasemin Saner, (9.baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2025, s.353.

çıkmıştır.[103] Bahsedilen bu coğrafyalar içerisinde 9 milyon Müslümana ev sahipliği yapan Balkanlarda, Türkiye potansiyel bir müttefik olarak algılanmaktadır ve bu konumu sebebiyle bölgedeki çatışmaların yatıştırılmasına önemli katkılarda bulunabilir.[104] Soğuk Savaşın ardından Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya'daki rolü, Jeopolitik değişimler sonucu tarihte ilk defa kaybeden pozisyonuna düşen Rusya[105] ile doğrudan bağlantılıydı. SSCB'nin dağılmasının ardından Türk devlet adamları, Orta Asya ve Trans-Kafkasya bölgelerinde ortaya çıkan fırsat ve tehditleri değerlendirdiler. Türkiye ilk aşamada, Bağımsızlığını yeni elde etmiş Türki devletler ile ortak kültürel, etnik ve dilsel bağlarını ileri sürerek bu devletler ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.[106] Türkiye'nin bölge ülkeleriyle geliştirdiği bu ilişkiler, dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e göre, SSCB'nin dağılmasının ardından Türkiye'nin mevcut sınırları değişmemiş olsa da ülkenin etkisi genişlemişti. Bu çerçevede, Demirel Adriyatik'ten başlayarak Çin Seddine kadar uzanan bir Türkiye'nin oluştuğunu ifade etmiştir.[107] Coğrafi konumundan dolayı Türkiye'nin epey uzağında yer alan ve enerji kaynakları açısından diğer bölge ülkelerine kıyasla daha fakir olan Kırgızistan ile nüfusunun büyük bölümünün Türkler tarafından oluşmadığı Tacikistan'a yönelik Türkiye'nin ilgisi sınırlıydı.[108]

Türkiye'nin Orta Asya'ya dönük çabaları büyük ölçüde beklentilerini karşılayamamıştır. Bunun temel nedenlerinden biri, Bağımsızlıklarını yeni elde eden Orta Asya devletlerinin önemli bir kısmının, potansiyel iç savaş riski ile karşı karşıya kalmalarıydı. Güvenlik endişesi yaşayan Orta Asya'daki bu devletler Rusya ve Çin'in artan baskıları neticesinde dış dünyaya açılmak istediler.[109] Soğuk Savaşın ardından SSCB tarafından ilan edilen ''Yakın Çevre'' doktrini doğrultusunda Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik şekillenen Rus politikası, ''imparatorluk sonrası'' dönemi işaret ediyordu. Bu yeni dönemde SSCB'den farklı olarak yerel unsurlarla ittifak kuran Moskova yönetimi, yerel politik elitler arasındaki anlaşmazlıkları derinleştirerek otorite

[103] E. Fuat Keyman, *Değişen Dünya, Dönüşen Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s.90
[104] Graham E. Fuller, ''Dünyada Türkiye'nin Artan Rolü'', *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu,* ed. Graham E. Fuller- Ian O. Lesser, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2000, s.212.
[105] Graham E. Fuller, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör*, çev. Mustafa Acar, (3.baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s.246.
[106] Gareth M. Winrow, ''Türkiye'nin Orta Asya ve Trans-Kafkasya Politikası'', çev. Hür Güldü, *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, ed. Alan Makovsky- Sabri Sayarı, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2002, s.157.
[107] ''Adriyatik'ten Çin'e Türkiye'', *Cumhuriyet,* 24 Şubat 1992, s.1.
[108] Winrow, ''Türkiye'nin Orta Asya ve Trans- Kafkasya Politikası'', s.158.
[109] Zbigniew Brzezinski, *Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı,* çev. Sezen Yalçın- Abdullah Taha Orhan, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.159.

boşluğu meydana getirmiştir.[110] Bu bölgelerde gerçekleşen Rus müdahalesinin en önemli dayanağı olarak, Rusya'nın barışı tesis etmek amacıyla askeri güç kullanma yetkisine sahip olduğu ileri sürülmüştür. Bu yetkinin kullanımı Rusya topraklarıyla sınırlı tutulmamış; Rus azınlıklara ev sahipliği yapan Yakın Çevre ülkeleri, bu azınlıkların zarara uğraması durumunda askeri müdahalenin hedefi haline gelecekti.[111] Soğuk Savaşın bitişiyle beraber süper güç pozisyonunu kaybeden Rusya, bölgesel olarak hala güçlü bir devletti fakat SSCB'nin dağılmasının ardından kendi bölgesinde istikrarsızlığa itilmiş devletlere komşuydu.[112] Bahsedilen bu bölgeler arasında Türkiye'yi, Orta Asya'daki devletlere açacak Kafkasya'da bulunmaktadır. Türkiye açısından Orta Asya ile diplomatik ilişkilerin sürdürülebilmesi için Kafkas devletleri ile ilişkilerin iyi tutulması elzemdi. Bu bölgede özellikle Güney Kafkasya'nın Rus kontrolüne girmesi Orta Asya ile bağlantının kesilmesiyle sonuçlanacaktır.[113]

[110] Oktay Tanrısever, ''Rusya Federasyonu'nun Orta Asya- Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrini'nin İflası'', *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi 1),* ed. Mustafa Aydın, Nobel Yayınları, Ankara 2005, s.48.
[111] James Forsyth, *Kafkasya: Bir Tarih*, çev. Timuçin Binder, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2019, s.773.
[112] Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar erken dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.837.
[113] Yılmaz Tezkan, ''Değişen ve küreselleşen dünyada Türkiye ve kadim komşusu Rusya'', *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, ed. Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları, İstanbul 2001, s.14.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

3.1. TRUMAN DOKTRİNİ

George Kennan çevreleme stratejisine ilişkin X makalesini kaleme almadan önce 1946 yılının Mart ayında Amerikan Başkanı Harry Truman tarafından uygulanan bir politikayla Sovyetler Birliği kuzeybatı İran'dan engellenip çevreleniyordu.[114] Kennan'ın ifade ettiği felsefi nitelikteki gözlemlerin dış politika pratiğine dönüşmesini amaçlayan belge 1 Nisan 1946 tarihinde Freeman Matthews adlı ABD Dışişleri bakanlığında görev yapan bir memur tarafından hazırlandı.[115] Matthew, Amerikan gücünün erişemeyeceği noktada bulunduğu için Sovyet tehlikesi altında bulunan bölgeleri ve ülkeleri şu şekilde sıralar: Türkiye, Doğu Avrupa, Finlandiya, Orta Avrupa, İskandinavya, Afganistan ve Güneydoğu Avrupa.[116] Çevre Savunma (Perimeter Defence)[117] adı verilen bir konseptle kenar kuşak (Rimland) üzerinde yer alan tüm bölgelerin eşit önemde olduğu iddia edilirken Kalpgah'in (Heartland) çevresinde ortaya çıkan saldırgan tavra direniş için küresel çağrı yapıldı. İşte Truman Doktrinin de ifade edilen yaklaşım buydu.[118]

Doktrin ilan edilmeden önce Yakındoğu'ya dikkatler çevrilmişti. Burada silahlı kuvvetlerinin seferberliği karşısından zorlanan Türkiye ile karşılaştığı ekonomik çöküş ve iç savaş dolayısıyla harap olmuş Yunanistan vardı. Yunanistan'la ilgili endişe verici raporlar ileten Atina'daki Amerikan büyükelçisi Lincoln Macveagh'e 1947 yılının başlarında ABD'li iki temsilci eşlik etmiştir. Bunlardan ilki 1945 yılında Amerikan dışişleri bakanı James Byrnes için balkanları ziyaret eden şimdi ise sınır çatışmalarını inceleyen Birleşmiş Milletler komisyonu üyesi gazete editörü Mark Ethridge. Diğeri Paul Porter adında bir avukattı Porter aynı zamanda ekonomik tetkik misyonun başkanı olarak

[114] James L. Payne, ''Foreign Policy for an Impulsive People'', *Beyond Containment: Alternative American Policies Toward Sovıet Unıon,* ed. Aaron Wildawsky, ICS, San Francisco 1983, s.211.
[115] Kissinger, *Diplomasi,* s.430.
[116] Kissinger, *Diplomasi*, s.431.
[117] Çevre Savunma veya Savunma Çevresi (Defensive Perimeter) olarak bilinen bu yaklaşım ABD'nin eski dışişleri bakanı Dean Acheson'un acele davranarak Kennan'ın Çevreleme politikasını askeri düzeyde uygulanacak bir stratejiye dönüştürmesiyle ortaya çıkmıştır. Dean Acheson tarafından ilan edilen ''Savunma Çevresi'' planı başlangıçta sadece Japonya, Filipinler ve Okinawa'nın savunulmasını amaçlıyordu. Bkz: Ferguson*, Kissinger,* s.255.
[118] Gaddis, *Strategıes of Contaınment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, s.57-58.

görev yapıyordu. 1947 yılının Şubatının ortalarında bu üç isimde Yunanistan'daki acil durum karşısında hem fikirdi.[119] Atina'dan gönderdikleri raporlardan anlaşılacağı üzere Yunanistan'ın bağımsızlığını sürdüremeyeceği ihtimali karşısında üçü de endişe duyuyordu. Yunanistan'ın iç işlerinde meydana gelecek herhangi bir iyileşmenin önüne geçen ve Sovyetler Birliğinin kontrolündeki hükümetlerce yönetilen üç ülke söz konusuydu. Bunlar sırasıyla Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya'dır.[120] Yunanistan'daki gelişmeler kadar Türkiye'de meydana gelen gelişmelerin de ABD hükümeti tarafından yakından takip edildiğini vurgulayan ABD Dışişleri Bakanı James Byrnes aynı zamanda ekonomik açıdan Türkiye'ye yardım edebilmek için ABD hükümetinin mümkün olan her şeyi yapabileceğini ifade etmiştir.[121]

Batı Avrupa bölgesinde Komünizm tehdidinin giderek artmasıyla beraber ABD Başkanı Truman'a göre Yunanistan'daki mevcut durumun ortadan kalkması gerekiyordu. 1946 yılından beri İtalya'da önemli bir politik gücü elinde bulunduran komünistler yapılan seçimler sonucunda Hristiyan Demokratlarla iktidarı paylaştılar. IV. Cumhuriyet Fransa'sında kurulan ilk kabinede 5 komünist bulunuyordu. Yugoslavya da Komünizmi benimsemişti.[122] 1947 yılında Birleşmiş Milletlere bağlı uzmanlar komitesinin yaptığı tahmine göre Yunanistan'ın ihtiyacı olduğu rakam 21 milyon euroydu. Bu rakamın dayandığı nokta Yunanistan'daki mevcut endüstriyel faaliyetlerin normalin altında bir standartla sürdürülmesiydi. Britanya hükümetinin tahminine göre ise 1947 yılında Yunanistan'ın gerçek ihtiyacı ordusunun döviz giderleri dışında 40 milyon sterlindi.[123]

Refah devletinin gelişmesine paralel yurtiçinde yeni harcamaları ortaya çıkan Britanya, Amerika'dan 1945 yılında aldığı büyük miktarda krediyi 1947 yılına kadar harcamıştı. Hatta Britanya tarihinde bir ilk olarak ekmek karneye bağlanmıştı. 1947 yılında Britanya'da ödemeler dengesi öyle bir hale gelmişti ki açık vermekten kurtulabilmesi için Yunanistan'a yaptığı yardımları sonlandırıp askerlerini geri çekmesi gerekiyordu.[124] Amerikan hükümetine İngiliz ödemeler dengesinin Yunanistan'a

[119] Daniel Yergin, *Shattered Peace: the origins of the cold war and the national security state*, Houghton Mifflin Company, Boston 1977, s.279.
[120]'' Memorandum by the Under Secretary of State (Acheson) to the Secretary of State", 21.02.1947, **FRUS 1947**, V. V, s.29.
[121] ''The British Embassy to the Department of State", 21.02.1947, **FRUS 1947**, V. V, s.35.
[122] Çağrı Erhan, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, (23.baskı), ed. Baskın Oran, İstanbul 2019, s.522-523.
[123] ''The British Embassy to the Department of State", 21.02.1947, **FRUS 1947,** V. V, s.33.
[124] J.M.Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2023, s.686.

konuşlandırılan İngiliz kuvvetlerine yardım etme ya da Türkiye'ye yapılan yardımların maliyetini karşılayamadığı bildirildi. Komünist ayaklanmasına karşı başlayan iç savaş Yunanistan'da hala sürmekteydi. Bu tür çabalar devam ettirilemezse güvenliği tehlikeye girecekti. Komünistler ülkeyi ele geçirebilirdi. Yunanistan kadar acil olmasa da dış yardım kesildiği takdirde Sovyetler Birliğinin baskısı altındaki Türkiye'de de durum tehlikeli olabilirdi. ABD Başkanı Harry Truman zaman kaybetmeksizin İngilizlerin bıraktığı boşluğun ABD tarafından doldurulmasına karar verdi.[125] Mevcut mali koşullar sebebiyle İngiltere'den daha fazla kredi alamayan Türkiye'ye ABD Hükümetine veya ''Eximbank'' (İhracat- İthalat Bankası) gibi ABD menşeli kredi kuruluşlarına ya da Uluslararası Para Fonuna başvurabileceği vurgulandı.[126] Nitekim Amerika Birleşik Devletleri tarafından 1946 yılının Ocak ayında 25 milyon dolar değerindeki ''Eximbank'' kredisinin Yunanistan'a verilmesi onaylanmıştı.[127] Bu kredinin Türkiye açısından birçok sakıncası vardı. Öncelikle Eximbank ülkelere kredi temin ederken ortaya koyduğu bazı resmi koşullar vardı. İlk olarak temin edilen borç, ülkede faaliyet gösteren Amerikan sermayesine rakip bir sektörde kullanılmayacak. İkinci olarak verilen borcun dolarla geri ödeneceğine dair garanti verilmesi. Son olarak ise borçla beraber elde edilecek gelir Amerikan mallarının ithal edilmesinde kullanılacak.[128]

12 Mart 1947 tarihine gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri tarihinin en önemli konuşmalarından birini yapmak için Kongrede birleşik oturumunun karşısına çıkan Başkan Harry Truman Yunanistan'daki durumu ana hatlarıyla çizdi ve ardından Truman Doktrini adıyla anılacak doktrini detaylıca açıkladı. Başkan, Ekonomik yardım ve askeri malzeme için Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon Amerikan doları verilmesinin yanında orduların eğitimi ve öğretimi amacıyla Amerikan personelinin gönderilmesi için Kongreden yetki istedi.[129] Truman'ın bu yardımlara ilişkin belirttiği ideolojik gerekçe, önceki ABD Başkanlarından Wilson'a aitti: Dünya ''iki yaşam biçimi'' arasında bölünmüş bunlar Komünist ve Kapitalist ideoloji değil demokrasi ve Otoriter rejimdir.[130] Benzer değerlendirme Amerikalı komutan Oramiral Radford 'ta da görülür. Radford'un desteği ile hazırlanan ''Militant Liberty'' adlı raporda iki blok arasında meydan gelen

[125] J. M. Roberts, *Yirminci Yüzyıl Tarihi,* çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara 2003, s.408.
[126] ''Analysıs of the Proposals Contained in British Notes of February 24 Relatıng to Greece and Turkey'', 21.02.1947, **FRUS 1947**, V.V, S.50
[127] Nasuh Uslu, *Türk- Amerikan İlişkileri,* 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000, s. 95.
[128] Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s.342.
[129] Hook, Spainer, *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşından Günümüze*, s.43.
[130] Gaddis, *Soğuk Savaş Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek,* s.89.

çatışma ideolojik bir çerçevede ele alınmış ve bloklar arasında bir bölünme çizgisi oluşturulmuştur. Rapora göre Komünizmin bütün gücü ‘’Bireyin Kuşatılmış Bilincine’’ dayanırken Batı bloğu ile karakterize edilen Hür Dünyanın sahip olduğu güç ‘’Bireyin Hassas Bilincine’’ dayanır.[131]

Bu doktrinle beraber yeryüzünün iki bloklu bir yapıya bölündüğü ve Sovyetler Birliği ile ABD arasında mücadelenin başladığı ilan edilmiş oldu.[132] Türkiye’nin de içinde bulunduğu ve coğrafi merkezin de okyanusun yer aldığı bu bloğa karşı Sovyetler Birliği ve uyduları ‘’Kıta Bloğu’’ oluşturmaya başladılar. Kıta bloğu kendisini 1947 yılının Ekim’inde Moskova’da kurulan ve görünürdeki hedefi Dünya’daki komünist partiler arasında irtibatı sağlamak olan fakat gerçek amacının dünyadaki bütün komünist partileri Kremlin’in kontrolünde tutmayı amaçlayan Kominform’da hissettirdi. Kıta bloğu içerisinde Truman doktrinine karşı verilen yanıt Kremlin’in en önemli ideologlarından İvanov tarafından verildi. İvanov’a göre ‘’Dünya birleşmesi mümkün olmayan iki kampa ayrıldı, SSCB demokratik ve Anti-emperyalist olan kampı yönetiyor ‘’.[133] 1947 Eylülünde Polonya’nın güneyinde Szklarska Poreba kasabasında düzenlenen Kominform’un ilk toplantısında SSCB Kültür Bakanı Andrey Jdanov’’un ifade ettiği gibi Batı ile SSCB’nin birbiriyle uzlaşamayan iki ayrı ‘’kamp’’ olarak değerlendirilmesi Stalin’in ölümüne kadar dış politikanın ana unsuru olmuştur.[134] Bu noktadan sonra ABD Başkanı Truman, Sovyetler Birliği’nin nüfuz alanlarına karşı herhangi bir askeri müdahale için adım atmaya niyetli değildi. Polonya, Çekoslovakya ve Romanya başta olmak üzere SSCB’nin nüfuzu altında bulunan devletleri kendi kaderlerine terk etmeyi tercih etmişti.[135]

Truman’ın Kongreye sunduğu önlemlerin kabul edilmesi noktasında kritik zaferi, Michigan senatörü olan, aynı zamanda Kongrenin dış ilişkiler komitesine başkanlık yapan Arthur Vandenberg’in verdiği destektir. Vandenberg, Cumhuriyetçi olup aynı zamanda izolasyon taraftarıydı. Kongre Truman doktrininin özünü Vandenberg’in desteği

[131] Samuel P. Huntington, *Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası,* çev. K. Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2004, s.578.
[132] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s.259.
[133] Georges Langlois, Jean Boismenu, Luc Lefebvre, Patrice Regimbald, *20. Yüzyıl Tarihi,* çev. Ömer Turan, Nehir Yayınları, İstanbul 2000, s.279.
[134] Tony Judt, *Olgular Değişince: Denemeler 1995-2010,* yay. haz. Jennifer Homans, çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s.69.
[135] Murat Toman, ‘’Harry S. Truman’ın İlk Döneminde (1945-1948) Türk-Amerikan İlişkilerinin ABD Perspektifinden Analizi’’, *Dünden Bugüne Türkiye-ABD İlişkileri*, ed. Prof. Dr. Hasan Koni- Dr. Yıldırım Deniz, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2023, s.49.

sayesinde benimsedi.[136] Oysa Kasım 1946 tarihinde yapılan Kongre seçimlerinde, uzun zaman sonra ilk defa Demokratları mağlup ederek başarılı olan Senatör Robert Taft'ın liderlik ettiği cumhuriyetçiler ABD'nin ''tecrit politikasına'' geri dönmesi gerektiğini savunuyordu.[137] İzolasyon taraftarı Vandenberg'in Truman Doktrinini destekleme kararında etkili olan gelişmelerden biri olarak, 15 Ocak 1952 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay başkanı Omar Bradley'in Dış İlişkiler Komitesine ilettiği bilgi gösterilebilir. Bradley'e göre, Orta Doğu, Güney Avrupa ve Kuzey Afrika'ya karşı gerçekleştirilecek herhangi bir saldırı karşısında Türkiye ve Yunanistan caydırıcı rol üstlenebilir; bunun yanında Akdeniz'de bulunan ve herhangi bir saldırgan tarafın saldırı sırasında kullanabileceği iki önemli su yolunu da bu iki devlet tıkayabilirdi.[138] Benzer yaklaşım o dönem ABD Deniz Kuvvetleri Harekât Başkan Yardımcısı olarak görev yapan Koramiral Forrest P. Sherman tarafından da ifade edilmiştir. Sherman'a göre, Batı Avrupa ile Kuzey Akdeniz bölgelerinin güvenliği söz konusu olduğunda Türkiye ile Yunanistan vazgeçilmez konumdalardı.[139]

Truman'ın aldığı askeri ve ekonomik yardım kararı üzerine, yardımın gerçekleştirileceği Türkiye ve Yunanistan'da Amerikalılar tarafından askeri yardım heyetleri görevlendirilmiştir. Bu heyetlerde yer alacak isimler ve heyetlerin işlevleri, ABD'de yeni yürürlüğe giren ''Ulusal Güvenlik Yasası'' içerisinde belirtilen örgütsel hiyerarşi çerçevesinde oluşturulmuştur.[140]

Askeri ihtiyacının ne kadar olduğu ile ilgili yeterli veri bulunmadığından ABD'nin Savaş, Donanma ve Dışişleri bakanlıkları arasında kurulan Koordinasyon Komitesi SWNCC küçük bir misyonu, Türkiye'ye göndermeye hazırlanıyordu.[141]

General Lunsford Oliver'in başkanlığında ve içerisinde Donanma, Dışişleri ve Savunma bakanlığı temsilcilerinden oluşan uzmanlar heyeti, yardım tasarısının yasa haline getirilmesinden bir gün sonra 23 Mayıs 1947 tarihinde Ankara'ya geldi. Türkiye'de 6 hafta kalan Oliver Heyeti, kaldıkları süre boyunca Türk yetkililerle gerçekleştirdikleri

[136] Hook, Spainer, *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşından Günümüze,* s.43.
[137] Antony Best, vd., *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi,* çev. Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012, s.251.
[138] Nasuh Uslu, *Türk- Amerikan İlişkileri*, Ankara 2000, s.88.
[139] Füsun Türkmen, *Kırılgan İttifaktan ''Model Ortaklığa'': Türkiye-ABD İlişkileri,* s.250.
[140]Serhat Güvenç, ''Erken Soğuk Savaş Döneminde ABD Milli Güvenlik Anlayışının Türkiye'ye Yansımaları'', *Devletin Güvenliği Adına Türkiye'de Milli Güvenlik Siyaseti*, ed. Özlem Kaygusuz-Behlül Özkan, İletişim Yayınları, İstanbul 2023, s.58.
[141] George McGhee, *ABD- Türkiye- NATO- Ortadoğu*, s.85.

görüşmeler sırasında Türkiye'ye verilecek yardımın hangi alanlarda istifade edileceğine ilişkin görüşlerini ifade ettiler. Amerikalılar, Türkiye'ye verilecek 100 milyon doların silahların modernleştirilmesinde kullanılması gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca onlara göre Türkiye bir kısım askerini de terhis etmesi gerekiyordu.[142] Oliver'in başkanlığındaki inceleme heyeti, hazırladıkları raporu ABD'nin Türkiye büyükelçisi Edwin Wilson'a iletmiş; Wilson'da bu raporu 12 Temmuz 1947 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığına sunmuştur. Wilson, gönderdiği raporla ilgili genel bir bilgilendirme yaparken Tümgeneral Lunsford E. Oliver'le beraber çalışma gruplarına başkanlık eden Amiral Ernest E. Herrman, Tümgeneral Hall ve son olarak Paul McGuire'a isimleriyle teşekkür etmiştir. Wilson'a göre inceleme heyeti olağanüstü bir çalışma yürütmüştü. Wilson ayrıca, bu isimlerin Türkiye'deki sivil ve askeri kesimin saygısını kazandığını ifade ediyordu.[143]

ABD'nin Truman Doktrini çerçevesinde amaçladığı şey ordunun Türk ekonomisine olan yükünü azaltmak ve Türkiye'de silah altında bulunan askerlerin sayısını yüzde 30 azaltmaktı. Bunun yanında Türk ordusunun mobilitesi ve ateş gücünün artırılması isteniyordu.[144] Mevcut asker sayısının azaltılması ülkenin savunma harcamalarını önemli ölçüde düşürecek ve ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan el emeğinin artmasını sağlayacaktır.[145]

Türkiye'ye verilen askeri yardımın temelinde şu stratejik düşünce vardı: eğer SSCB ile savaşa girilirse, Karadeniz'dekilerine benzer şekilde Ege ve Boğaz'da yer alan limanların askeri önemi çok azdı. İskenderun limanı en önemli liman olmasına rağmen modern askeri trafik açısından kuzeyindeki demiryolu ve karayolu yetersizdi. Bu sebepten ötürü Doğu Anadolu bölgesinin en stratejik yeri Erzurum'a ardından Ankara ve İstanbul'a doğru Amerikalılar tarafından stratejik yol yapımı amacıyla hazırlıklar başlatıldı.[146] Bu bağlamda Türkiye'de yeni ulaşım sistemi kurmak amacıyla gerçekleştirilen ilk girişim Amerika Birleşik Devletleri'nde Federal Karayolları Örgütünün genel müdür yardımcısı olarak görev yapan Harold Hilts'in öncülüğündeki heyetin 1948 yılında Türkiye'ye gelip incelemeler gerçekleştirmesiyle başlamıştır. Resmi

[142] Erhan, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.532.
[143] Erhan Çifci, *Prusya'dan NATO'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi (1880-1960),* Kronik Kitap, İstanbul 2022, s. 279-280.
[144] Oral Sander, *Türk- Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitabevi, Ankara 2016, s.49.
[145] A. Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1961, s.109.
[146] Sander, *Türk- Amerikan İlişkileri*, s.39.

adı ‘’Türkiye’nin Yol Durumu’’ olan Hilts raporu, 1948’te yani Türkiye’nin Marshall Planına dahil edildiği yılda Türkiye’ye yönelik hazırlanan yardım programı çerçevesinde ortaya konmuştur.[147] Uluslararası iş bölümü kapsamında Türkiye’ye uygun görülen role tutarlı bir şekilde öncelik köy yollarına verildi. Hilts’e göre Türkiye’nin ihtiyacı olan 150 bin km köy yolu ile 50 bin km şoseydi.[148]

Türkiye’ye verilecek Amerikan yardımına ilişkin anlaşma 12 Temmuz 1947 tarihinde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalandı. ‘’Türkiye’ye yapılacak yardım hakkında anlaşma’’ başlığıyla imzalanan anlaşmanın başlangıcında, Türkiye’nin özgürlüğünü ve bağımsızlığını korumak amacıyla Türk hükümetinin ihtiyaç duyduğu üzere güvenlik güçlerinin takviyesini sağlamak ve ekonomik istikrarın korunması amacıyla ABD’den yardım istediği ve 22 Mayıs 1947 tarihinde ABD Kongresinde onaylanan yasayla iki ülkenin de güvenliğine ve bağımsızlığına uygun bir şekilde Türkiye’ye yardım da bulunma yetkisi ABD Başkanına verildiği söylenmektedir. Anlaşma hazırlanırken Türkiye’ye verilecek yardımın belirtilen amaçlara uygun ve verimli şekilde kullanıldığını denetleme problemi ABD’li yetkililerin üzerinde en çok uğraştığı konu olmuştur.[149] Nitekim 1948 yılında Türkiye ve Yunanistan Yardım koordinatörü olarak görev yapan Walter Wilds yardımların ikinci yılında Türkiye’nin ihtiyaçlarını Dışişleri Müsteşarı Lovettt’e bildirirken genel tablo şu şekildeydi: 75 Numaralı yasa (Türk-Yunan Yardımı) yürürlüğe girdiği günden itibaren Türkiye’nin durumunda çok fazla değişiklik olmamıştı. Fon aktarımı sürekli gerçekleşmezse, silahlı kuvvetlerinin modernize edilmesi ve güçlendirilmesi başarılamayacaktı. Buna rağmen Wilds, halkın güvenini artırmak ve SSCB’den gelecek herhangi bir saldırgan girişimi engellemek için yardımların gerekli olduğunu düşünüyordu.[150]

[147] Sami Güven, *1950’li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri Hilts Raporu,* Thornburg *Raporu, Barker Raporu,* Ezgi Kitabevi, Bursa 1991, s.9.
[148] Tolga Tören, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, Sosyal Araştırma Vakfı, İstanbul 2007, s.186.
[149] Mehmet Gönlübol, vd., Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), (9.baskı), Ankara 1996, s.216-217.
[150] McGhee, *ABD- Türkiye- NATO- Ortadoğu*, s.94.

3.2. MARSHALL PLANI

Belirli bir çatışmaya yönelik evrensel kavramlarla örtülü cevap niteliği taşıyan Truman Doktrinine kıyasla Amerika'nın Batı Avrupa'daki nüfuz alanı Marshall planıyla zirveye ulaşmıştır. Haziran 1947'de savaş sonrası dönemde ABD'nin en ünlü politika girişimi haline gelecek program dışişleri bakanı George Marshall tarafından açıklandı. ''Avrupa Kalkınması Planı'' resmi adıyla başlatılan program zamanla Amerikan mali yardımını tüm Batı Avrupa devletlerine ulaştırmıştır.[151] Bu yardım programının altında yatan en önemli gerekçelerden biri de Amerika'nın ''Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi'ni'' (UNRRA) tasfiye etmek istemesiydi. 1943 yılında ikinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan insani krizi çözmek amacıyla kurulduğundan bu yana Amerikalı demokrat Herbert Lehman ve Avustralyalı yardımcısı Robert Jackson'ın yönettiği çok taraflı bir yardım kuruluşuydu. 1946 yılının yazında sadece Avrupa ve Asya bölgelerinde 12.000 bin kişi UNRRA altında çalışıyor ve bu kuruluşun yaptığı yardımın değeri yüz milyonlarca dolara tekabül ediyordu. Fakat, Amerikan Kongresinin artan eleştirileri sonucunda programın başındaki Lehman kovuldu ve ardından kısa bir süre içerisinde de program sonlandırıldı. Bu ABD için kritik bir zamanlamayı temsil ediyordu. Fakat, ABD yönetimi çoğunluğu cumhuriyetçilerden oluşan kongreden dış yardım için ödenek almanın, bu yardımın Bolşevizm ile mücadele terimleriyle kongreye sunulduğu zaman daha kolay gerçekleşeceğine karar vermişti.[152]

27 Haziran 1947 tarihinde Paris'te yapılan bir toplantıda Marshall Planı adını alacak bu teklif görüşüldü. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın planına Sovyetler Birliği ve uyduları da dahil edildiği için Paris'te gerçekleşen toplantıya Sovyetler Birliği de katılmıştı.[153] Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı Molotov Paris'te İngiliz meslektaşı Bevin ile Fransız meslektaşı Bidault ile bir araya gelerek planın uygulanabilirliğini tartıştı. Molotov'a göre bu planla birlikte Avrupa ABD'nin denetimine girecekti buna rağmen Plana açıkça karşı çıkmadı bunun yerine İngiltere ve Fransa'ya kabul edilemeyecek koşullar sundu.[154] Marshall Planı adıyla anılan ''Avrupa Kalkınma Projesi'ne'' yönelik ilk hazırlık 12 Temmuz 1947 tarihinde Paris'te düzenlenen ve 16

[151] Best, vd., *20.Yüzyılın Uluslararası Tarihi,* s. 254.
[152] Mark Mazower, *Dünyayı Yönetmek,* çev. Mehmet Moralı, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2015, s.254.
[153] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi tarihi (1914-1995),* (25.baskı), Kronik Kitap, İstanbul 2018, s.338.
[154] Erhan, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler'', s.539.

devletin katıldığı konferansla yapıldı. Doğu Avrupa ülkeleri ile Sovyetler Birliği Marshall planının çağrısında yer almalarına rağmen bu ülkeler katılmayı reddetti. Konferans ‘’Avrupa Ekonomik İş birliği Konferansı’’ adıyla çalıştı her devletin ne kadar yardıma gereksinim duyduğunu saptamak ve ABD’ye iletilecek raporun hazırlanmasında temel teşkil edecek bilgilerin derlenmesi amacıyla 16 Avrupa ülkesine soru cetvelleri iletti ve bu devletlerden gelen bilgiler ışığında genel rapor hazırlayarak ABD’ye göndermiştir.[155] Avrupa Ekonomik İş Birliği Konferansının hesaplamalarına göre Avrupa’nın kalkınmasının maliyeti dört yıllık süreçte 33 milyar Amerikan dolarıydı. Fakat ABD Başkanı Truman’ın Kongreden istediği tutar 17 milyar Amerikan dolarıydı, ama Meclis bu rakamı 13 milyara indirmişti. Gerçekte ise harcanan para 1948 ile programın sona erdiği 1951 yılının sonunda 12 milyar dolardan biraz fazlaydı.[156] Bu haliyle Marshall Planı 1946- 1952 yılları arasında Amerika’nın Gayri Safi Milli Hasılasının yüzde ikisini oluşturan ekonomik yardımların yarısına tekabül ediyordu.[157]

Marshall Planı ABD’nin saldırgan ekonomi diplomasisinin bir parçasıydı ve daha önce yapılan dış yardımlardan farklı olarak kredi biçiminde değil bağış biçimindeydi.[158] Bu yönüyle Marshall planının sağladığı imkanları kavrayan Avrupa’daki ilk devlet adamı İngiltere dışişleri bakanı Ernest Bevin oldu ve Fransızlarla beraber Batı Avrupa uluslarına önerinin kabul edilmesi için baskı yaptı.[159] Aslında, Washington’un hırslı ve birbiriyle sıkı bir eşgüdüm içerisinde hareket eden Avrupa planlaması vizyonu, Ernest Bevin ve Fransa başbakanı Robert Schuman gibi Avrupa’daki kuşkulu politikacılar tarafından hızlı bir şekilde bozulabilirdi. Fakat ABD’nin doları ve sağladığı güvenlik bazı bağlar kurulmadan erişilemezdi. Amerikan’ın sahip olduğu bu araçlar alıcıları devletlerarası düzeyde diyalog kurmaya zorlayıp Batı Avrupa bölgesinin mevcut uluslararası iktisadi konumunu değiştirmiştir.[160] ABD sahip olduğu ekonomik avantajı dünya genelinde politik ve kültürel hegemonyaya dönüştürmüştü. Çevresinde, Batı Avrupa bölgesi ile Japonya’yı kapsayan ve ‘’Özgür Dünya’nın’’ öncüsü olarak nitelendirildiği bir ittifak

[155] Sander, Siyasi Tarih (1918-1994), s.260.
[156] Hook, Spainer, *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşından Günümüze,* s.54-55.
[157] NIALL FERGUSON, *Colossus Amerikan İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Düşüşü,* çev. Oğuz Satır, Kronik Kitap, İstanbul 2024, s.128.
[158] Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl:1914-1991 Aşırılıklar Çağı,* çev. Yavuz Alogan, İstanbul 1996, s.280.
[159] Roberts, *Yirminci Yüzyıl Tarihi*, s.409.
[160] Mark Mazower, *Karanlık Kıta Avrupa'nın 20.Yüzyılı*, çev. Mehmet Moralı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.344-345.

düzeni oluşturup bu bölgelerin ekonomik bakımdan yeniden yapılandırılmalarına büyük yatırımlar yaptı (örneğin Marshall planı).[161]

Sovyetler Birliğine göre Marshall planı 2. Dünya savaşından önce Batının Doğu Avrupa'da oluşturduğu bir tür sömürge düzeninin yeniden kurulmasına yönelik bir programdı. Marshall planına Doğu Avrupa ülkelerinin katılmamasıyla beraber Batı bu büyük pazarı elinden kaçıracaktı. Planın başarıya ulaşabilmesi için Doğu Avrupa ülkelerinin her biri hammadde ihraç eden ve mamul madde ithal eden ülkeler haline getirilmesi gerekiyordu aksi takdirde planın başarılı olması imkansızdı.[162]

Türkiye Paris'te düzenlenen hazırlık toplantısında İkinci Dünya Savaşı sebebiyle kesintiye uğramış kalkınma planını yeniden uygulayabilmesi için 615 milyon dolarlık bir yardıma ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin bu isteği Paris toplantısında ortaya konan sonuç raporunda da yer almıştır. Amerikalı siyasal ve teknik uzmanlar raporda belirtilen istekleri incelemiş ve bu yardımların ikinci dünya savaşından büyük zarar görmüş devletlere ekonomilerini canlandırmaları için verilmesi gerektiği düşüncesiyle Türkiye'ye yardıma karşı çıkmışlardır.[163] Marshall Planının başlangıcında Türkiye yardım edilmesi gereken bir ülke olarak görülmüyordu. Türkiye savaşın etkileri sebebiyle zor durumdaki Avrupa ülkelerine yardım edebilecek bir ülke olarak görülüyordu. [164]

1948 ila 1952 tarihleri arasında Marshall yardımları kapsamında Türkiye'ye 352 milyon dolar yardım verilmiş, bunun 175 milyon doları ABD'den mal satın alımına ilişkin doğrudan yardımken, 177 milyon dolarlık diğer kısmı ise Avrupa Ekonomik İş birliği Konferansı'na (OEEC) üye ülkelerden tedarik etme amacıyla gönderilen dolaylı yardımdır.[165] Marshall Planı çerçevesinde 1949 yılında ''Ekonomik İşbirliği Dairesi'' (ECA) tarafından Türkiye'ye yardım başlatılmış ve Türkiye'ye verilen yardımlarla Amerika ve Batı Avrupa Ekonomilerine katkı sağlaması amaçlanmıştır.

[161] Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür: Değişmekte olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler,* s.86.
[162] Çağrı Erhan, ''Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı'', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51/01 (1996), s.282.
[163] Erhan, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler", s.539.
[164] Nuri Karakaş, *Türk- Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s.324.
[165] Kostak, E. (2022). İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin Türkiye'ye yönelik başlattığı askeri yardımlara Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın etkisi. *Atatürk Dergisi*, 11 (1), 9-23.

Planın Türkiye'ye uygulanmasında iki faktör etkili olmuştur: Bunlardan birincisi, uluslararası düzeyde Kapitalist sistemin yeniden yapılanma süreci ve Türkiye'ye uluslararası iş bölümü ihtiyaçları çerçevesinde biçilen rol. İkincisi ise Türkiye'de Kapitalist düzene entegre olmak isteyen sermayenin yönelimi. ABD tarafından Türkiye'ye biçilen rol farklı kanallardan dile getirilmiş olmasına rağmen asıl bu dönemde ortaya konan raporlarda ifade edilmiştir.[166] Bu raporlardan ilki, 1947 yılının yazında ''Amerikan Yüzyıl Fonu'nun''(American Twentieth Century Fund) yürüttüğü bir araştırma çerçevesinde ABD'li ekonomist Max Weston Thornburg'un Türkiye'ye gerçekleştirdiği gezinin ardından hazırladığı rapordur.[167] Resmi adı ''Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi'' olan Thornburg Raporu Amerikan'ın Türk ekonomisine yönelik müdahalesinin aşırı bir örneğini temsil eder. [168] Türkiye'nin uyguladığı devletçi ekonomi modelini eleştiren ABD'li iktisatçı Thornburg'e göre, Türkiye'de gerçekleştirdikleri araştırmalar ve denetimler sırasında 1935 yılından yani devletçi modelin kabul edilip uygulamaya konulduğu andan itibaren konulan hedeflerin olumlu bir şekilde sonuçlandığına dair tek bir örneğe rastlanmamıştır.[169] Thornburg raporunun en çarpıcı yönlerinden biri de Karabük demir çelik fabrikasına ilişkin değerlendirmelerdir. Thornburg'a göre bulunduğu konum itibariyle Karabük çelik fabrikasının kurulması için elverişsizdi.[170] Karadeniz sahil şeridinden dağlarla ayrılan Karabük, bu iş için seçilirken fabrikanın ihtiyacı olan kömürün temini için dağların öbür tarafında en az 45 mil uzağı düşünülmüş; Fabrikanın işleyeceği cevherin temini ise 600 mil uzakta yer alan Divriği'nden sağlanacaktı. Taşıt masrafları göz önünde bulundurulduğunda ağır bir yükün altına girilmişti.[171]

Çevreleme politikası Avrupa'da Marshall Yardımıyla uygulamaya konuldu, fakat zaman içerisinde ekonomik odağını kaybetti ve askeri araçlardan faydalanarak sadece Avrupa bölgesinde değil küresel ölçekte geçerli bir doktrin haline geldi.[172] Çevreleme stratejisinin iyice ideolojik bir hale gelmesi George Kennan'ı hayal kırıklığına uğratmıştı. Kennan'a göre Sovyetler Birliğinin gücünün dengelenmesi için Amerikan birliklerinin

[166] Tören, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması,* s.176.
[167] Erhan, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler'', s.540-541.
[168] Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın),* II, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969, s. 382.
[169] Max W. Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, çev. Semih Yazıcıoğlu, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1949, s.174.
[170] Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, s.207.
[171] Thornburg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, s.103.
[172] Özcan, Gencer, ''Çevreleme Politikası'', Güvenlik Yazıları Serisi, No. 41, Kasım 2019. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/Cevreleme_GencerOzcan_v.1.pdf [Erişim Tarihi: 17.11.2025]

doğrudan müdahalesi dışında her şey olumluydu. İdeolojik görüşü savunanlara göre ise Amerika Birleşik Devletleri daha saldırgan metotlar benimseyerek Komünizmi doğrudan çevreleyebilirdi. Zamanla çevreleme görüşü, Sovyetler Birliğinin gücünün dengelenmesi argümanından tüm dünyayı Komünizm ideolojisinde uzak tutma argümanına kaydı.[173] İlerleyen yıllarda çevrelemenin askeri araçlar vasıtasıyla gerçekleştirilmesi argümanı önem kazanmıştır. Bunun bir sonucu olarak 1951 yılında ABD'de yürürlüğe giren ''Ortak Güvenlik Yasası'' Marshall yardımlarını yürürlükten kaldırmış ve bu yardımları askeri yardım şeklinde değiştirmiştir. 1951 yılının sonlarına doğru ABD'nin sadece Batı Avrupa bölgesine yaptığı askeri yardım 5 milyar dolara yakındı.[174] 1960'lı yıllarda ABD'de Savunma Bakanı olarak görev yapan Robert McNamara'nın deyişiyle Amerikan savunmasının devamı niteliğindeki askeri yardımlardan 1950-66 yılları arasında Türkiye'ye ayrılan tutar ''Bakım'' ve ''Nakliye'' giderleri dahil 2 milyar 270 milyon dolardır.[175]

3.3. BALKAN İTTİFAKI

NATO'nun 1949 yılında kurulmasının ardından, 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan'ın bu örgüte üye olmasıyla birlikte ABD, Çevreleme Stratejisini uygulamaya koymuştur. Bu strateji sayesinde NATO haricinde Balkanlar ve Ortadoğu bölgelerinde oluşturulacak ittifaklar kanalıyla Sovyetler Birliği çevrelenecek ve NATO'nun belirlediği askeri savunma hat Atlantik bölgesinden İran'a kadar uzanacaktı. Belirtilen bu savunma hattında tek boşluk Yugoslavya'ydı.[176] Bu konumu itibariyle Yugoslavya, Batı Bloğu tarafından benimsenen stratejik yaklaşımda önemli bir konumdaydı. Bir kere bu devlet, Varşova Paktı'na üye olan devletlere Adriyatik denizini kapatabilir ve diğer Doğu bloku devletlerinin Macaristan üzerinden güneydoğuya ilerleyen, Bulgaristan üzerinden ise Batıya doğru giden tüm jeostratejik ulaşım ağını kesiyordu.[177]

[173] Joseph S. Nye, Jr, David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak,* çev. Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s.221.
[174] Tony Judt, *Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s.196.
[175] Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s.423.
[176] Melek Fırat, ''Yunanistan'la İlişkiler'', *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, (23.baskı), ed. Baskın Oran, İstanbul 2004, s.588.
[177] Hamza Ateş, ''Serbia and Montenegro'', *Foreign Policy of States A Handbook on World Affairs*, ed. Wolfgang Gieler-Kemal İnat- Claudio Kullmann, Tasam Publications, İstanbul 2005, s.432.

Balkanlar gibi stratejik bir bölgede Türkiye ve Yunanistan'ın ardından, Yugoslavya gibi güçlü bir üçüncü Balkan ülkesi Batının diplomatik manevra alanına dahil edilirse, ilerleyen zamanlarda bu üç devlet birbiriyle yakınlaşabilir ve hatta bu üç ülke arasında bölgesel düzeyde bir iş birliği bile oluşturulabilirdi.[178]

Yugoslavya'nın 1948 yılında Kominform'dan çıkarılması, ABD'nin Balkan vizyonu açısından kritik bir öneme sahipti. Halbuki, 1947 yılında Batı ile Doğu bloku arasında kutuplaşma meydana gelirken Yugoslavya, kararlı bir tutum sergileyerek Sovyetler Birliğinin yanında olmuştu. 1947'de Kominform'un kuruluşunda yer alan Yugoslavya lideri Tito, Sovyetler Birliğindeki komünist parti çizgisinde bir politika izliyordu.[179] Sovyetler Birliği ile Yugoslavya arasında yaşanan çatışmanın temeli, Yugoslavya'nın toprak taleplerinin SSCB tarafından desteklenmemesidir. Bunun altında yatan gerekçe ise, SSCB'nin Batılılarla yapacağı pazarlıkları tehlikeye atacağı ve İtalya ve Avusturya'daki komünistlerin gözünde prestijini düşürmek istememesidir. Mareşal Tito açısından ise Trieste'yi Yugoslavya topraklarına katmak büyük bir prestij meselesi olacak ve bu meselede SSCB'den destek alamayacağını anlayacaktır.[180] SSCB'nin bu açık saldırısı karşısında Yugoslavya, SSCB'ye ve Kominform'a karşı bir dizi girişimde bulundu. Ülke çapında acil önlemler alındı. Bu önlemlerden ilki SSCB yanlısı üst düzey iki politikacı, Andrija Hebrang ile Zujoviç'in görevlerinden azledilmesiydi. Bu iki isim daha sonra partiden ihraç edildi ve Mayıs 1948'te de hapisle cezalandırıldılar.[181]

Avrupa Komünist dünyasından tecrit edilen Yugoslavya lideri Tito'nun önceleri şiddetli bir biçimde karşı çıktığı Batılı devletlere başvurmak dışında bir seçeneği kalmamıştı. Sahip olduğu Marksist-Leninist ilkelerden herhangi bir taviz vermeyi reddedip, pragmatik biçimde Batılı güçlerden yardım talep etti; ardından hem Amerika hem de İngiltere ile diplomatik ilişkiler kurdu.[182] Diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından ABD, Yugoslavya'ya ait dondurulmuş varlıklar arasından değeri 48 milyon dolardan fazla altın rezervini geri gönderdi.[183] Komünizm dünyası içerisinde bir müttefik

[178] Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1969, s.66.
[179] Nesrin Kenar, *Yugoslavya: Bir Dönemin Perde Arkası, Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayınları, Ankara 2005, s.83.
[180] Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, s.59-60.
[181] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl,* çev. Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s.348.
[182] Dennis P. Hupchick, *Balkanlar: iki dünya arasında bir tarih*, çev. Cengiz Yolcu, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2025, s.468.
[183] Asa Briggs-Patricia Clavin, *Modern Europe 1789-Present*, Pearson Longman, England 2003, s.318.

elde etmeyi arzulayan ABD, ‘’Tito’nun boğulmasını engellemeye’’ yönelik bazı girişimlerde bulundu. ABD, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu Yugoslavya’ya geri ödemeli krediler açmıştı. Yugoslavya’ya verilen bu krediler, radikal boyuttaki sosyalist deneyleri imkânsız hale getirecek ve sadece bütçenin dengelenmesi için kullanılacaktı.[184]

Türkiye, 1952 yılında NATO’ya üye olmasıyla beraber ittifakın güney kanadındaki konumu ile Balkanlar ve Ortadoğu bölgelerinin savunulmasında oynayacağı rol arasında güçlü bir bağ kurmuştur.[185] Nitekim Soğuk savaş döneminde her iki bölgede oluşturulmuş ve aynı amaca hizmet eden ilk Balkan İttifakı ardından Bağdat paktının kilit üyesi olmuştur. Emekli Büyükelçi Zeki Kuneralp’e göre Bağdat paktı ve ardılı CENTO’nun Ortadoğu bölgesindeki rolü ne ise Balkan İttifakının da Balkan bölgesinde üstlendiği rol aynıdır. Bu iki pakt da olası bir saldırı girişimine karşı üyelerin birbirine yardım etmesini ve dayanışmayı öngörüyordu.[186]

Yunanistan açısından bakıldığında, SSCB ile iyi ilişkiler kurmuş iki ülkeyle, yani Bulgaristan ve Arnavutluk ile uyuşmazlık içerisindeydi. Bulgaristan ile aralarındaki temel sorun, Makedonya bölgesi üzerinde iki tarafında tarihsel hak talep etmesiydi. Ayrıca Yunanistan’ın İkinci Dünya Savaşından dolayı Bulgaristan’dan istediği savaş tazminatı da iki ülke arasında büyük bir sorun teşkil ediyordu. Arnavutluk ile aralarındaki sorun Azınlık[187] meselesiydi. Aslında Yugoslavya ile de araları çok iyi sayılmazdı; bir kere bu devlet Yunan iç savaşı sırasında General Markos taraftarlarını aktif bir şekilde desteklemişti.[188] Fakat uluslararası komünizmin anavatanı Sovyetler Birliğine sadık kalan Yunan Komünistleri Yugoslavya’nın Komünform’dan çıkarılmasının ardından SSCB’nin yanında yer aldılar. Bu gelişmenin ardından hem SSCB hem de müttefiklerinin tehditleriyle karşı karşıya kalan Yugoslavya, Yunan Demokratik Ordusuna yardımı durdurdu ve 1949 yılında gerillalarla arasındaki mevcut sınırı kapattı.[189]

---

[184] David Priestland, *Kızıl Bayrak: Bir Komünizm Tarihi*, çev. Ali Çakıroğlu-Egemen Yılgür, (2.baskı), İletişim Yayınları, s.345-346.

[185] Ayşegül Sever, ‘’Between Global and Regional Cold Wars: Turkey’s Search to Harmonize Its Security Engagements in the 1950s’’, *The Balkans in the Cold War,* ed. Svetozar Rajak vd., Palgrave Macmillan, London 2017, s.110.

[186] Zeki Kuneralp, *Sadece Diplomat: Anılar -Belgeler*, İsis Yayımcılık, İstanbul 1999, s.73.

[187] İkinci Dünya Savaşının ardından Arnavutluk sınırları içerisinde yaşayan en büyük etnik azınlık güneydeki Gjirokaster kenti ile Korçe arasındaki bölgede Yunanistan sınırı boyunca yaşayan Yunanlılardı. Bkz: Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu,* çev. Şirin Tekeli, İstanbul 2015, s.42.

[188] Faruk Sönmezoğlu, *2.Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2006, s.90.

[189] Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.174.

Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilere bakıldığında, NATO'ya üye olma konusunda her iki devlette ortak bir çaba içerisine girmiş ve iki devlet arasında yakınlaşmalar başlamıştır. 1952 yılının başlarından itibaren iki devlet arasındaki bu yakınlaşmalar hız kazanmıştır.[190] Dönemin Yunanistan Başbakanı Sofokles Venizelos, 29 Ocak- 5 Şubat 1952 tarihleri arasında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve iki ülke arasında ''Türk-Yunan Daimî Karma Komisyonu'' kurulmuştur, bu komisyon sadece siyasi iş birliğini değil aynı zamanda ekonomik ve ticari yakınlaşmayı da amaçlıyordu.[191] Ardından 1953 yılının Ocak ayında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü sırasıyla Belgrad ve Atina'ya ziyaretler gerçekleştirerek Balkanlarda oluşturulacak ittifak konusunda bu ülkeleri ikna etmiştir.[192]

Türkiye'nin gösterdiği çabalar neticesinde 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da üç ülke arasında ''Dostluk ve İş birliği Anlaşması'' imzalandı. İmzalanan bu anlaşma bir ittifak niteliğinde değildi; fakat ittifaka giden önemli bir adımı temsil ediyordu.[193] Balkan Paktının Balkan İttifakına doğru evrilmesinde Yugoslavya lideri Tito'nun girişimleri önemli rol oynadı. Tito, 1954 yılının başlarında Ankara ve Atina'ya ziyaretler gerçekleştirmiş ve bu ziyaretler sırasında üç ülke arasında bir ittifak anlaşmasının yapılması gündeme gelmiştir. [194] Ardından Türkiye Cumhuriyeti dışişleri bakanı Fuat Köprülü, meslektaşları Yugoslavya dışişleri bakanı Koca Popoviç ile Yunan bakan Stephanopoulos ile birlikte 9 Ağustos 1954 tarihinde Yugoslavya'nın Bled şehrinde bir ittifak anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmayla ilgili önemli bir detayı eklemek gerekirse, üç ülkenin mutabık kaldığı anlaşma metni, 29 Temmuz 1954 tarihinde NATO Konseyinde tartışılmış ve Konsey metni onaylamıştır.[195]

Yirmi yıllığına oluşturulan bu ittifaka göre bu üç ülkeden birine veya daha fazlasına herhangi bir saldırı yöneltilirse, bu saldırı üçüne yapılmış sayılacak ve bu üç devlet kollektif savunma gerçekleştirecektir. Bunun yanında üç ülke dışişleri bakanlarının yer alacağı daimî bir konseyin kurulması kararlaştırılmıştır.[196]

---

[190] Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* s.398.
[191] Fırat, ''Yunanistan'la İlişkiler'', s.587.
[192] Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar,* (3.baskı), Alfa Yayınları, İstanbul 2018, s.114.
[193] Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, s.398.
[194] Sönmezoğlu, *2.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası,* s.92.
[195] Haydar Çakmak, ''Balkan Paktı ve İttifakı'', *Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış Prof. Dr. Refet Yinanç'a Armağan*, ed. Prof. Dr. Fırat Purtaş, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2019, s.260.
[196] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* s.399.

Balkan İttifakı, Sovyetler Birliği tehdidini üzerlerinde hisseden ve aralarında henüz bir uyuşmazlık bulunmayan üç ülkenin Batı desteği ile kurdukları bir savunma mekanizmasıydı. İttifakın oluşmasına zemin hazırlayan koşullar ortadan kalkınca işlevsiz hale gelmiştir.[197] Stalin'in 1953 yılında ölmesinin ardından SSCB'nin yeni lideri Kruşçev'in benimsediği anti-Stalinizm yaklaşımı, Yugoslavya'nın SSCB ve Doğu Avrupa'daki Komünist ülkelerle ilişkilerinin değişmesini sağlayarak Yugoslav-SSCB yakınlaşmasını mümkün hale getirmiştir. Kruşçev, Yugoslavya'nın Kominform'dan atılmasının arkasındaki ideolojik sebepleri inkâr etmiyordu, fakat ona göre Stalin'in Yugoslavya politikası hatalıydı.[198] Komünist devletler arasında stratejik ve askerî açıdan Yugoslavya'nın sahip olduğu avantajlara sahip ikinci bir ülke yoktu.[199] Bu konumu sebebiyle Kominform'dan atılmasının ardından ulusal politikalara ağırlık vermiş ve diğer Komünist blok ülkeleri de bu yönde etkilemiştir. Bu etkinin en çarpıcı örneği 1951 yılında Polonya'da görüldü. Polonya işçi partisinin eski genel sekreteri Wladislaw Gomulka, Kominform'un merkeziyetçi yapısına karşı çıkarak sosyalizm için ulusal çağrıda bulundu ve Titoist olmakla itham edildi.[200]

Balkan İttifakının diğer iki üyesi arasındaki karşılıklı iş birliği süreci, Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesiyle beraber ilk olarak 1950-1954 yılları arasında gölgelenmiş ve ardından etkisi azalarak sona ermiştir.[201] 1954 yılının ağustos ayında Yunanistan'ın BM temsilcisi, Kıbrıs halkının self determinasyon hakkının tayini hususunun Genel birleşimin bir sonraki oturumunda ele alınmasını istedi. Ardından Kıbrıs kilisesinin Başpiskoposu Makarios, BM'ye dilekçe göndererek bu talebi desteklemiştir.[202] Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler kararları vasıtasıyla ENOSİS'i hayata geçirme girişimleri Türkiye tarafından olumsuz karşılandı.[203] Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin adanın Yunanistan'a ilhakına yani ENOSİS'e karşı başlattıkları kampanyalar ve Türk kamuoyunun baskıları neticesinde Türkiye, Kıbrıs meselesinin tarafı haline gelecek ve 1955'te Londra'da üç ülke arasında (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) düzenlenen konferansa katılacaktı. Hem Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin hem de Türkiye

[197] Fırat, ''Yunanistan'la İlişkiler'', s.591.
[198] Dennis P. Hupchick, *Balkanlar İki Dünya Arasında Bir Tarih,* s.470.
[199] Jelavich*, Balkan Tarihi 2*, s.351.
[200] Priestland, *Kızıl Bayrak: Bir Komünizm Tarihi,* s.315.
[201] A. Suat Bilge, *Büyük Düş: Türk-Yunan Siyasi İlişkileri 1919-2000*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000, s. 195.
[202] Vamık D. Volkan- Norman Itzkowitz, *Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular,* çev. Banu Büyükkal, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2002, s.172.
[203] A. Suat Bilge, *Büyük Düş: Türk- Yunan Siyasi İlişkileri 1919-2000, s.*198.

Cumhuriyeti'nin resmi tezi, İngiltere adayı terk edecek olursa adanın Türkiye'ye bağlanması yönündeydi.[204] Konferanstan iki hafta sonra Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri durma noktasına getirecek 6-7 Eylül 1955 olayları yaşanmıştır. Olayların başlangıcı 5 Eylül 1955 tarihinde Demokrat Parti milletvekillerinden Mithat Perinin sahibi olduğu Ekspres gazetesinin attığı manşettir.[205] Atatürk'ün evine bomba atıldığını iddia eden bu manşet ileride yaşanacak olayların fitilini ateşlemiştir. 6-7 Eylül olaylarının en önemli sonucu, 1950'lerin başlarında iki ülke arasındaki gölgelenen dostluğun bu olaylardan sonra bir daha hiçbir zaman kurulamamasıdır.[206] İki ülke arasındaki bu gerilim Kıbrıs'a da yansımış ve adada toplumlararası gerilimin artması sonucunda 1956 yılında İngiliz koloni yönetimi Türk ve Rumların yaşadığı bölgeleri bir birbirinden ayırmak amacıyla Baf kapısından başlayarak Ayaksiyano'ya kadar teller örmüştür. ''Maison-Dickson'' olarak adlandırılan bu hattın ismi Amerikan iç savaşından geliyordu.[207]

3.4. YENİ BAKIŞ (NEW LOOK) STRATEJİSİ VE TÜRKİYE

3.4.1. Yeni Bakış Stratejisi

Harry Truman'ın başkanlığı sırasında ABD ile Sovyetler Birliği arasında Soğuk Savaş başladı. Taraflar arasında savaşın tırmanma safhası ise 1952 yılında ABD Başkanı seçilen Eisenhower ile Dışişleri Bakanı olarak görev yapan John Foster Dulles döneminde gerçekleşmiştir. 1953 yılının Ekim'inde ''Yeni Bakış Stratejisi'' adında bir ulusal güvenlik konsey kararı ABD Başkanı Eisenhower tarafından yürürlüğe konuldu. Bu stratejiyi meydana getiren 4 ana konu mevcuttu: İlk olarak Sovyetler Birliğinin askeri tehdidine karşı caydırıcılığın sağlanabilmesi bakımından Topyekün Karşılık anlamında kullanılan ve herhangi bir saldırıya karşı nükleer silahların da dahil edildiği ''Kitlesel Karşılık'' stratejisinin ABD tarafından geliştirilmesi. Stratejinin ikinci ayağında ise yoğun bir propaganda faaliyetine dayalı psikolojik savaş aracılığıyla Doğu Avrupa devletlerinin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin bozulması amaçlanmıştır. Üçüncü olarak Komünizm

[204] Niyazi Kızılyürek, *Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti: Doğmamış Bir Devletin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.35.
[205] Soner Yalçın-Doğan Yurdakul, *Bay Pipo: Bir MİT Görevlisinin Sıradışı Yaşamı: Hiram Abas,* (2.Baskı), Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000, s.49.
[206] Fırat, ''Yunanistan'la İlişkiler'', s.602.
[207] Niyazi Kızılyürek, *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi: Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 126.

tehdidi altında yer alan ülkelere psikolojik savaşla bağlantılı olarak CIA gizli operasyonlar düzenleyecekti. Son olarak ise Başkan Harry Truman döneminde faaliyete geçirilen ‘’Çevreleme’’ politikasının Ortadoğu ve Asya-Pasifik’te kurulacak yeni ittifaklarla genişletip devam ettirilmesi amaçlanmıştı.[208]

Yeni Bakış (New Look) stratejisinin amaçlarından biri olarak gösterilen Sovyetler Birliğine karşı caydırıcılığın gerçekleştirilmesi amacıyla taktik ve stratejik düzeydeki nükleer silahların iyileştirilmesine Eisenhower zamanında büyük önem verilmiştir. Bununla bağlantılı olarak Sovyetler Birliğinin yakınında yer alan ülkelerde askeri üslerin inşası hız kazanmıştır.[209] Üsler Sovyetler Birliğine karşı uygulanan çevreleme stratejisi bağlamında gerçek bir askeri potansiyel içerisinde yer almaktan ziyade Komünizm tehdidi dolayısıyla kurulan korku duvarının bir parçasıydı.[210] Bu üsler zamanla öyle bir boyuta ulaştı ki SSCB lideri Kruşçev Amerika’nın BM nezdindeki temsilcisi Adlai Stevenson’a 1958 yılında şu şikayette bulundu: ‘’Biz, ülkemizin sizin askeri üslerinizle çevrili olduğunun farkındayız, İngiltere’de, Türkiye’de, Yunanistan’da üsleriniz var. Eğer biz Meksika’da ya da ona benzer bir yerde üsler kursaydık siz ne düşünürdünüz ne hissederdiniz acaba?’’ [211]

Stratejinin ikinci ayağını oluşturan Psikolojik Savaşın uygulanması sırasında ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ‘’Esir Halklar’’ (Captive People) ifadesini ortaya attı.[212] Bu ifadenin temelleri John Foster Dulles’un dışişleri bakanı sıfatıyla gerçekleştirdiği ilk televizyon konuşmasında açıkladığı haritada atıldı. Bu harita Dulles’un ifadesiyle ‘’İlan edilmiş düşmanların’’ (our proclaimed enemies) kontrolü altında bulunan ve Berlin’den Kamçatka’ya 800 milyon insanın yaşadığı geniş bir coğrafyayı açıklıyordu.[213] Yeni Bakış stratejisi içerisinde yer alan ve 1954 yılında Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından ‘’Gizli Operasyon’’[214] (Covert Operatıons) olarak tanımlanan faaliyetler Psikolojik savaşla bağlantılıydı. CIA’nin düzenleyeceği Gizli

[208] Erhan, ‘’ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s.561-563.
[209] Erhan, ‘’ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s.563.
[210] Selin M. Bölme, *İncirlik Üssü: ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.102.
[211] Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.141.
[212] Erhan, ‘’ABD ve NATO’yla İlişkiler”, s.563.
[213] Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy,* s.136-137.
[214] Eisenhower’dan önceki ABD Başkanı Truman’da CIA’yi Gizli operasyonların düzenlenmesinde kullanmış fakat belli sınırlar çizmişti. Truman’ın çizdiği bu sınırlar teşkilatı başka ülkelerin liderlerine karşı komplolara girişmelerini engellemişti. Truman görevden ayrıldıktan sonra bu sınırlamalar ortadan kalkmıştı. Yeni Başkan Eisenhower farklı yöntemler benimseyerek savaşı sürdürme taraftarıydı. Bu yeni dönemde Dışişleri Bakanı John Dulles strateji planlarken CIA Başkanı Allen Dulles ise bu stratejiyi hayata geçirecekti. Bkz: Stephen Kinzer, *Gizli Dünya Savaşları*, çev. Arda Vardar, Destek Yayınları, İstanbul 2025, s.144.

operasyonlar için ayrılan rakam 1949 yılında 4,7 milyon dolarken 1952 yılında bu rakam 82 milyon dolara çıkmıştır.[215] CIA'nin Gizli Operasyonlarında kullanılan Personel sayısı da 1949 yılında 302iken bu rakam 1952 yılında 2812'ye yükselmiştir bunun yanında denizaşırı bölgelerde ''sözleşmeli'' olarak 3142 personel çalışıyordu.[216]

CIA'yi bu şekilde kullanma noktasında Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'u heveslendiren iki önemli etken vardı. Birincisi seçeneklerin kısıtlı oluşuydu. ABD Başkanı tarafından asker gönderilerek uzak bölgelerin istila edilmesi çok geride kalmıştı. SSCB, ABD'yi dengede tutarak onun çıkarlarına aykırı bulduğu yabancı hükümetleri alaşağı etme özgürlüğünü kısıtlamıştı. Dulles için CIA'yi kullanmanın diğer çekiciliği ise bu kurumun yöneticisi kardeşi Allen olduğu için kurumun yöneticisiyle mükemmel bir uyumla çalışacağını biliyordu.[217] Allen Dulles önceden Stratejik Hizmetler Ofisinde (OSS)[218] görevliydi. Bu birim 1947'de CIA (Merkezi Haber alma Teşkilatı) içine dahil edildi. Yeni teşkilat içerisinde birçok dost edinen Allen Dulles onların istemesi üzerine birçok gizli rapor hazırlayarak CIA'yi küresel çapta ''sabotaj ve gerilla faaliyetleri, gizli siyasi faaliyetler ve örtülü psikolojik savaş'' programı hayata geçirmeye zorlamıştır.[219] Denizaşırı bölgelerde gerçekleşen hükümet darbelerinin önde gelen sahne koyucusu Allen Dulles yönetimindeki CIA olmuştur. CIA tarafından yürütülen bu gizli operasyonlar Domuzlar Körfezi örneğinde olduğu gibi fiyaskoyla sonuçlanmadığı müddetçe Amerikan halkından saklanabiliyordu.[220] Gizli operasyonların ilki 1953 yılında İran[221] Başbakanı Musaddık'ın devrilmesiyle başladı. İran'ın en popüler siyasetçisi Dr. Muhammed Musaddık 1951 yılında yapılan seçimlerde İran Başbakanlığına seçilmişti. Ülkede faal olarak çalışan tek petrol firması British Petroleum'un millileştirilmesi seçim döneminde ileri sürdüğü en önemli vaatti. Nitekim seçildikten sonra millileştirme Parlamentoda oy

[215] Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy,* s.157.
[216] Gaddis, *Soğuk Savaş Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek,* s.145.
[217] Stephen Kinzer, *Darbe: Hawaii'den Irak'a Amerika'nın Rejim Değişiklikleri Yüzyılı,* çev. Zeynep Beler, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.166.
[218]İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin ardından ABD Başkanı Truman istihbaratı yeniden yapılandırdı. Bu süreçte OSS'nin (Stratejik Hizmetler Ofisi) işlevini yitirdiğini inanan Başkan Truman 20 Eylül 1945 tarihinde bu kurumu feshetmiştir. Bu kuruma bağlı analiz birimi ise ABD Dışişleri Bakanlığı içerisine ''Araştırma ve İstihbarat Ofisi'' adıyla dahil edilmiştir. Bkz: Prados, John. "Covert Operations." In *Encyclopedia of American Foreign Policy*, 2nd ed., edited by Richard Dean Burns, Alexander DeConde, and Fredrik Logevall, 387-396. Vol. 1. New York, NY: Charles Scribner's Sons, 2002. *Gale eBooks* (accessed October 15, 2025). https://link.gale.com/apps/doc/CX3402300038/GVRL?u=marmara&sid=bookmark-GVRL&xid=d7b9584c.
[219] Stephen Kinzer, *Şah'ın Bütün Adamları Bir Amerikan Darbesi ve Ortadoğu'da Terörün Kökenleri*, çev. Selim Önal, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.192.
[220] David Wise, Thomas Ross, *Görünmeyen Hükümet: Amerikan İstihbarat Teşkilatı,* çev. Ali Rüzgâr, Sol Yayınları, Ankara 1966, s.47.
[221] Foster ve Allen Dulles kardeşler göreve geldikleri ilk dönemde komünist tehlikeyi dört farklı ''ileri karakol'' üzerinden değerlendirdiler. Bahsedilen bu ileri karakollar sırasıyla İran, Guatemala, Çinhindi bölgesi ve Kore'ydi. Bkz: Stephen Kinzer, *Gizli Dünya Savaşları,* çev. Arda Vardar, İstanbul 2025, s.192.

birliğiyle kabul edilmiştir. Millileştirme kararının alınmasının ardından British Petroleum'a yüklü miktarda tazminat önerildi. Buna rağmen İngilizler ülke ekonomisini kaosa kadar sürükleyecek uluslararası düzeyde bir ekonomik ambargo kararı aldılar. İngilizlerin istemesi üzerine CIA Musaddık'ın devrilmesi için milyon dolarlar harcamaya başladı.[222] CIA'nin Musaddık'ı devirip yerine getirmek için seçtiği kişi General Feyzullah Zahidiydi. Savaş sırasında Nazilerle iş birliği yapan Zahidi İngiltere ve ABD'nin İran'ı işgal etmesinin ardından tutuklanmıştı. Savaşın sona ermesiyle yeniden politikaya atılan Zahidi 1951 yılında Musaddık'ın başbakan seçildiği dönemde içişleri bakanıydı.[223] CIA ve İngiliz Dış İstihbarat servisi MI6 ''AJAX'' olarak adlandırdıkları ortak operasyonlarını İran'da gerçekleştirdiler. Plan iki aşamalıydı ilk olarak bir karışıklık çıkarılarak mevcut hükümet istikrarsızlaştırılacak ikinci aşamada askeri darbeyle alaşağı edilecekti.[224]

Stratejinin son aşaması olan yeni ittifakların[225] oluşturulması Eisenhower yönetimi tarafından kurulan SEATO (Güneydoğu Asya Anlaşması Teşkilatı) ile tırmanmıştır. SSCB'nin çevrelenmesi amacıyla Avrupa cephesinin ötesinde kurulan bu ittifak şu ülkelerden meydana geliyordu: İngiltere, ABD, Fransa, Avustralya, Yeni Zelanda, Filipinler, Tayland, Pakistan.[226] Daha sonra 24 Şubat 1955 tarihinde resmi adı ''Türkiye- Irak Karşılıklı İş birliği Sözleşmesi'' olan Bağdat Paktı Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes ile Irak Başbakanı Nuri Said arasında Bağdat'ta imzalanmıştır. Bu pakt Atlantik'ten Pasifik bölgesine kadar Komünizm tehdidine karşı ABD tarafından oluşturulmak istenen savunma sistemi zincirinin son halkasıydı.[227] Soğuk savaş sırasında ABD tarafından kalıcı uyarı sınırı teşkil edecek güvenlik bölgesi Nicholas Spykman tarafından çizilmiştir. Spykman'a göre bu bölgenin sınırları Macellan Boğazından başlayarak Falkland Adalarına, Bering Boğazından Hawaii'ye kadar olan bölge ve son olarak Paskalya Adasından Galapagos adalarına kadar uzanmaktadır.[228] Bu güvenlik bölgesini oluşturmak amacıyla Rimland kuşağı boyunca NATO vasıtasıyla Norveç'ten Türkiye'ye, CENTO aracılığla Türkiye'den Pakistan'a ve son olarak ise

[222] Mark Zepezauer, *CIA'nin Büyük Operasyonları*, çev. Hasan Böğün, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s.35.
[223] Wise, Ross, *Görünmeyen Hükümet: Amerikan İstihbarat Teşkilatı*, s.115.
[224] Ervand Abrahamian, *Darbe 1953: CIA ve Modern ABD- İran İlişkilerinin Kökleri,* çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s.112.
[225] ABD Başkanı Eisenhower, bütün dünyada NATO'nun mini versiyonlarını meydana getirecek bir sürü pakt ile Komünizmin dünyaya yayılmasını engellemeye çalıştı. Bu politika Ortadoğu bölgesinde oluşturulan ''Kuzey Kuşağı'' ile Güneydoğu Asya bölgesi dışında başarılı olmamıştır. Bkz: Steven L. Spiegel, *The Other Arab-Israeli conflict: Making America's Middle East Policy from Truman to Reagan*, The University of Chicago, Chicago 1985, s.57.
[226] Hook, Spainer, *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşından Günümüze,* s.71.
[227] Behçet Kemal Yeşilbursa, *Bağdat Paktı: İngiltere ile Amerika'nın Ortadoğu Savunma Politikaları 1950-1959*, çev. Nur Nirven, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s.16.
[228] Pascal Boniface, *Herkes İçin Jeopolitik*, s.23.

SEATO ile Pakistan'dan başlayarak kuzeyde Filipinlere güneyde ise Yeni Zellanda'ya kadar uzanan ve stratejik açıdan birbiriyle eklemli stratejik kuşatma hattı kurulmak isteniyordu.[229]

3.4.2. Kuzey Kuşağı Projesi (Northern Tier)

1953'ün başlarında İngiltere ile ABD'nin Ortadoğu bölgesine yönelik ortak hedefi Ortadoğu Savunma Örgütü'nü (MEDO) oluşturmaktı. Fakat iki ülkenin dışişleri bakanlıkları bu hedefe yönelik farklı yaklaşımlar sergiliyordu.[230] Nitekim 13 Mayıs 1953 tarihinde Mısırda görevli ABD Büyükelçisinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği ve içerisinde Dışişleri Bakanı Dulles'un Mısır'da gerçekleştirdiği görüşmelerle ilgili izlenimlerinin yer aldığı telgrafta MEDO ile ilgili ifadesi şöyleydi: ''Bu koşullarda Ortadoğu Savunma Örgütü'nün mümkün olamayacağı, bizim düşüncelerimiz ne olursa olsun bir şansı olmadığı açıktır.''[231]

Kral Faruk döneminde ABD, İngiltere, Türkiye ve Fransa'yı yanına alarak Mısır'a Ortadoğu Anlaşma Örgütü (METO) adıyla bir Savunma Paktı teklif etmiş fakat bu paktın ömrü çok uzun sürmemişti. Paktın ismi değiştirilerek Ortadoğu Savunma Örgütü (MEDO) halini almıştır. ABD açısından bu pakt, askeri üsler yoluyla SSCB'yi çevreleyecek anlaşmalara ulaşmak için hayati önemdeydi. Askeri düzeyde bir İslam Paktının oluşturulması fikri ABD tarafından yeniden ortaya atılmıştı. ABD'nin yabancı ülkelere yönelik gerçekleştirdiği askeri yardım programının başkanı General Olmstead'a göre İslam Paktı büyük bir potansiyele sahipti.[232] Ayrıca Olmstead'e göre bu pakt, Ortadoğu savunması açısından üstleneceği rolün haricinde SSCB ve Çin'deki Müslümanlar üzerinde psikolojik olarak büyük bir etkiye sahip olacaktı.[233]

Mısır Liderleri ABD Dışişleri Bakanı John Dulles ile yaptığı görüşmeler sırasında İngiliz Birlikleri Süveyş Kanalından çekilene kadar Ortadoğu Savunma Örgütüne (MEDO) katılmayacaklarını bildirdiler.[234] Bu sırada ABD tarafından yeni bir fikir ortaya

[229] Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu,* s.105.
[230] Yeşilbursa, *Bağdat Paktı: İngiltere ile Amerika'nın Ortadoğu Savunma Politikaları 1950-1959*, s.44.
[231] Haluk Gerger, ABD, Ortadoğu, Türkiye, (5.baskı), Yordam Kitap, İstanbul 2012, s.78.
[232] M. Hasaneyn Heykel, *Kahire Dosyası*, çev. Berin Büktaş, Bilgi Yayınları, Ankara 1974, s.18.
[233] Heykel, *Kahire Dosyası*, s.19.
[234] Yeşilbursa, *Bağdat Paktı: İngiltere ile ABD'nin Ortadoğu'yu Savunma Politikaları 1950-1959*, s.54.

atıldı. Bu yeni fikre göre Arap devletlerinin Ortadoğu Savunma Örgütüne (MEDO) katılmalarını sağlamak amacıyla başta Mısır olmak üzere Arap devletlerine yapılan askeri ve ekonomik yardımlar koz olarak kullanılacaktır. ABD, Mısır olmadan Ortadoğu Savunma Örgütünün gerçekleştirilemeyeceğini düşünüyordu. ABD'ye göre bu ülke örgütün anahtarı konumundaydı. [235] ABD Dışişleri Bakanlığına iletilen raporlarda ifade edildiği üzere Süveyş problemi Mısır'ın istediği biçimde çözülse dahi Batı ile bölgesel savunma noktasında iş birliğine yanaşmayacaktı.[236] İngiliz Dışişlerinin belirttiği şekliyle Ortadoğu bölgesinin savunmasının güvence altına alınabilmesi için bölge ülkelerinin Batılılarla iş birliğine girmesi gerekiyordu.[237]

Mısır'ı Ortadoğu Savunma Örgütüne üye yapmaya yönelik çabalar sonuç vermemiş ve ABD Milli Güvenlik Kongresi aldığı bir kararla Mısır'ın temel alındığı Ortadoğu Savunma Örgütünün gerçekçi olmadığını ifade etmiştir. Bunun yerine ABD faaliyetlerini Türkiye, Irak, Pakistan ve Suriye'nin yer aldığı ''Kuzey Kuşağı'' (Northern Tier) üzerine yoğunlaştırmıştır.[238] 1954 yılının Temmuz'unda ABD'de yayımlanan ''Yakın ve Ortadoğu'da Genel ABD Politikaları'' başlığı taşıyan NSC (Ulusal Güvenlik Konseyi) raporuna göre, günün koşulları açısından en doğru strateji Batılıların görünür olmadığı Ortadoğu bölgesine özgü bir askeri örgütlenmenin oluşturulmasıydı.[239]

Kuzey Kuşağında yer alan devletler, Sovyetler Birliğinin oluşturduğu tehdidin bilincinde olup SSCB'den gelecek olası bir saldırının da rotasında bulunuyorlardı. Bu sebepten ötürü ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Ortadoğu bölgesinin savunmasının bu devletlere dayanması gerektiğini düşünüyordu.[240]NATO'nun kurulmasıyla birlikte Atlantik bölgesinden Pasifik'e kadar uzanan ittifak sistemleri içerisinde tek açık nokta Ortadoğu bölgesiydi. Dulles, Sovyet Emperyalizmi karşısında bölgede oluşturmak istediği ittifak sistemini ''Kuzey Kuşağı'' (Northern Tier) olarak adlandırmıştı.[241]

---

[235] Fahir Armaoğlu, *Türk-Amerikan İlişkileri (1919-1997),* (3.baskı), Kronik Kitap, İstanbul 2021, s.139.
[236] Armaoğlu, Türk-Amerikan İlişkileri (1919-1997), s.140.
[237] Yeşilbursa, *Bağdat Paktı: İngiltere ile ABD'nin Ortadoğu'yu Savunma Politikaları 1950-1959*, s.76.
[238] Armaoğlu, *Türk- Amerikan İlişkileri (1919-1997*), s.156.
[239] Gerger, *ABD, Ortadoğu, Türkiye*, s.79.
[240] Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, ''Arap Devletleriyle İlişkiler''*, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980,* (23.baskı), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s.620.
[241] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988),* (5.baskı), Kronik Kitap, İstanbul 2019, s.125.

‘’Kuzey Kuşağı’’, SSCB’nin güneyinde yer alan devletleri ön plana çıkarırken, bu devletlerin gerisinde yer alan Petrol kaynakları ile Stratejik bölgeleri içerisine alan, Süveyş Kanalından başlayarak Umman denizine ve oradan Pakistan’a uzanan geniş bir alanın savunulacağı düşünülmüştü.[242] Pakistan’ın stratejik önemi şu şekilde ifade edilebilir: Hayber geçidine kadar olan bölgede İndus sahası ile vadisi yer alırken Hindukuş Dağları ile Hint Okyanusunun sıcak denizlerine kadar ilerleyen ve Orta Asya’da bulunan yollar Pakistan’ın sınırları içerisinde yer alıyordu.[243] Pakistan bu stratejik konumundan dolayı soğuk savaş sırasında ABD Dışişleri Bakanı John Dulles tarafından tasarlanan ve esas amacı ABD destekli askeri paktlarla SSCB’yi kuşatmak olan CENTO ve SEATO içerisine girmeyi başarmıştır.[244]

Kuzey Kuşağı yaklaşımıyla İngiltere’nin ‘’İç Çember’’ adını verdiği ve Mısır’ın merkezde konumlandığı ‘’çevreleme’’ politikalarına karşı ABD Türkiye’ye odaklanan ‘’Dış Çember’’ stratejisini savunmuştur. Bu stratejiyle beraber SSCB’nin ilerlemesinin önünü Toroslardan başlayarak Zagros Dağlarına kadar bir alanı içeren ‘’Kuzey Kuşağı’nda ‘’ durdurma yaklaşımı benimsenmiştir.[245]

Ortadoğu bölgesindeki güvenlik boşluğunun ABD tarafından doldurulma girişimi Türkiye’yi cesaretlendirmişti. Yeni bir strateji olarak ‘’Kuzey Kuşağı’’ kavramı açıklanana kadar Türkiye İngiltere liderliği altında bazı Batı savunma planlarına katkı sağlamıştır.[246] Hem Batı ittifakına üye olup hem de Arap ülkeleriyle iyi ilişkileri bulunan Türkiye, bu özelliğinden dolayı Batı Savunma Sistemiyle Ortadoğu arasında doğal köprü konumundaydı.[247] Ayrıca ABD’ye göre askeri teçhizatın konuşlandırılması bakımından Güneydoğu Anadolu bölgesi çok önemliydi. Türkiye’ye verilen bu askeri ekipmanlar, aynı zamanda ABD’nin Pakistan’ı açıkça desteklemesinin sonucu olarak Hindistan’a yönelik caydırıcılık (deterrence) politikası meydana getirmişti. [248]

[242] İsmail Soysal, ‘’1955 Bağdat Paktı’’, *BELLETEN*, 55/212 (Nisan 1991), s.185.
[243] Ömer Osman Umar, *Bağdat Paktı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s.28.
[244] Gaddıs, *Soğuk Savaş Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek,* s.114.
[245] Erol Mütercimler-Mim Kemal Öke, *Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası,* Alfa Basım Yayım, İstanbul 2004, s.149.
[246] Ayşegül Sever, Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1997, s.114.
[247] Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası: Cumhuriyet Dönemi (1920-2002),* II, Kaynak Yayınları, Ankara 2017, s.341.
[248] Cemal Yorgancıoğlu & Şevki Kıralp (2019): Turco- British Relations, Cold War and Reshaping Middle East: Egypt, Greece and Cyprus (1954-1958), *Middle Eastern Studies*, 55/6, (2019), s.4.

Türkiye ile Pakistan arasında 2 Nisan 1953 tarihinde imzalanan anlaşma ‘’Kuzey Kuşağı’’ konseptinin ilk uygulamasıydı. Asıl problem bir Arap devletini, özellikle de göze kestirilmiş olan Irak’ı, Türkiye ile anlaşma yapmaya razı etmekti.[249] Türkiye ve Pakistan Ortadoğu’da yer alan Arap olmayan iki devletti. Fakat bölgede oluşturulacak bir paktın başarılı olabilmesi için Arap devletlerini de içerisine alması gerekliydi.[250] Pakt için düşünülen Arap devleti Irak’tı. Türkiye’de iktidarda bulunan Demokrat Parti liderleri, Irak’taki Kraliyet ailesi ve Başbakan Nuri Sait ile yakın ilişkiler kurmuşlardı. Hatta Irak’taki yönetici sınıfı Boğaz’da tatillerini geçiriyorlardı.[251]

Irak’ta SSCB tehlikesine karşı Batılılarla iş birliğine girerek Ortadoğu bölgesinde bir savunma sistemi oluşturulmasına en yatkın isim Başbakan Nuri Sait Paşa’ydı. Liderliğini üstlendiği ‘’Anayasal Birlik Partisi’’ mecliste çoğunluğu elinde tutuyordu.[252] Ağustos 1954’ten yani Nuri Sait’in Başbakanlığı kabul ettiği andan itibaren Irak’ın Türkiye ile temasları artmıştır.[253]

Irak’ın Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan anlaşmaya katılıp katılmayacağının araştırılması için Bağdat nezdinde Türkiye zemin yoklaması yapacaktı.[254] Menderes’e göre Irak’a Türkiye-Pakistan Anlaşmasına girmek zor geliyorsa, ilk adımda Türkiye ile ikili iş birliğine girmesini önerdi. Menderes’e göre savunmasız coğrafi konumu göz önünde bulundurulduğunda Irak’ın bu hamlesi Arap ligine doğal savunma hamlesi olarak ikna edici gerekçe diye sunulabilirdi.[255] Halbuki gerçek bambaşkaydı Balkan Paktı sayesinde NATO’nun güney kanadı İtalya ile birleştirilmiş, Türkiye ile kesintiye uğrayan bu cephenin doğuya doğru devam ettirilip SEATO ile birleştirilmesi amacıyla İran ve Pakistan’ında dahil olduğu yeni bir kuruluşa ihtiyaç duyulmuştu.[256]

[249] Gerger, ABD, Ortadoğu, Türkiye, s.82.
[250] Tuncer, *Türk Dış Politikası: Cumhuriyet Dönemi (1920-2002),* II, s.342.
[251] Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, (2.baskı), İmaj Yayıncılık, Ankara 1996, s.225.
[252] Soysal, ‘’1955 Bağdat Paktı’’, s.189.
[253] Yeşilbursa, *Bağdat Paktı: İngiltere ile ABD’nin Ortadoğu’yu Savunma Politikaları 1950-1959,* s.121.
[254] Armaoğlu, Türk- Amerikan İlişkileri (1919-1997), s.162.
[255] Yeşilbursa, *Bağdat Paktı: İngiltere ile ABD’nin Ortadoğu’yu Savunma Politikaları 1950-1959,* s.121-122.
[256] Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s.354.

3.4.3. Bağdat Paktı

24 Şubat 1955 tarihinde Irak ‘’Ortak Güvenlik ve Savunma’’ amacıyla Türkiye ile Bağdat paktını imzaladı. Menderes hükümeti bu pakt ile ülkesinin güney sınırının güvenliğinin artacağına ve Türk ittifakının önemini Batı’ya göstereceğini düşünmüştür.[257] Anlaşma, bölgenin güvenliği açısından Ortadoğu’da yer almayan diğer devletlere yani ABD ve İngiltere’ye açık olan bir maddeyi de içeriyordu.[258] Nitekim 4 Nisan 1955 tarihinde İngiltere Bağdat Paktına üye olmuştur. 23 Eylül 1955 tarihinde Pakistan’ın ve 3 Kasım 1955 tarihinde ise İran’ın Bağdat Paktına katılmasıyla bir bakıma ‘’Kuzey Kuşağı’’ gerçekleşmişti. 1957 Haziran’ında ise ABD, Bağdat Paktının Askeri Komitesine katıldı.[259]

Arap Dünyasında özellikle Mısır’da Paktın imzalanması protestolara yol açmıştır. Batı Kampına dahil olduğu ve Siyonizm’e karşı oluşturulan Arap ittifakına ihanette bulunduğu gerekçesiyle Nuri Sait’in liderliğindeki Irak hükümeti hor görülmüştür.[260] Arap dünyasında Türkiye’nin Siyonizm ile ilişkilendirilmesi Bağdat Paktından çok öncedir. Örneğin, daha Ortadoğu Komutanlığı projesi konuşulduğu bir dönemde Müslüman Kardeşlerin yayın organı ‘’El-Dawa’’ gazetesi tarafından Türkiye ‘’ikinci bir İsrail’’ olarak adlandırılmıştı.[261]

Mısır lideri Nasır tarafından Irak devletine ve liderleri Nuri Sait Paşa’ya yönelik yoğun propaganda kampanyası başlatıldı. ‘’Arapların Sesi’’ radyosuyla Arap halkına seslenen Nasır, halktan Bağdat Paktına karşı çıkmalarını ve hükümetlerinin Bağdat Paktına katılma eğilimlerini reddetmelerini istedi. 26 ve 27 Ocak tarihli Kahire Radyosu yayınlarında da halka Portsmouth Anlaşması isyanlarının tekrar edilmesi, Türkiye ile gerçekleştirilen paktı reddetmeleri ve Başbakan Nuri Sait Paşayı indirmeleri için çağrılar yapıldı.[262] Halbuki 4 Nisan 1955 tarihinde İngiltere ile Irak arasında imzalanan anlaşmayla 1930 yılında iki ülke arasında imzalanan anlaşma feshedilmiş ve İngiltere bu anlaşmayla Türkiye-Irak paktına katılmıştır. İngiliz hükümeti adına anlaşmayı

[257] William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, çev. Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s.127.
[258] Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi,* çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.203.
[259] Armaoğlu, Türk-Amerikan İlişkileri (1919-1997), s.171.
[260] Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000,* s.127-128.
[261] Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi,* s.202.
[262] Yeşilbursa, *Bağdat Paktı: İngiltere ile ABD’nin Ortadoğu’yu Savunma Politikaları 1950-1959*, s.161.

imzalayanlar Bağdat'ta görevli büyükelçi Sir Michael Wright ile İngiltere Dışişleri Bakanlığında Parlamento sekreteri olarak görev yapan Robert Turton'dur. Irak hükümeti adına ise Başbakan Nuri Sait Paşa ve Dışişleri Bakanı Burhanettin Başayan imzaladı.[263] Anlaşma imzalandıktan sonra Irak Kralı Faysal, Bağdat Radyosundan halka mesaj yayınladı. Faysalın gönderdiği mesajda 1930 yılında İngilizlerle yapılan anlaşmanın sonlandığı belirtilmiş ve Irak'ın tam hükümran devletlerle aynı safta yer aldığı 4nisan günü bayram ilan edilmiştir.[264]

Bağdat Paktının karşısına Mısır lideri Nasır Suudi Arabistan, Yemen ve Suriye ile karşı bir blok oluşturmuştur.[265] 21 Nisan 1956 tarihinde Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen arasında bir savunma paktı imzalandı. Bu pakt ile beraber Bağdat Paktının karşısında mukabil bir blok kurulmuş oldu.[266] Bu sırada Bağdat Paktı'na üye devletler anlaşmaya dahil olması için Ürdün'e baskı kurmaya başladılar. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Ürdün'e ziyarette bulundu ve İsrail'den gelecek herhangi bir saldırı karşısında Türkiye'nin Ürdün'ü destekleyeceğinin sözünü vererek gösterişli bir jest yaptı.[267] Türkiye'nin ikna çabaları işe yaramayınca Kasım 1955'de Bağdat'ta düzenlenen Pakta üye olan devletlerin toplantısında Türk delegeler, Ürdün'ün Bağdat Paktına dahil olabilmesi için İngiltere Dışişleri Bakanı Macmillan'dan girişimde bulunmasını talep ettiler.[268] İngiltere'nin, Ürdün'ü Bağdat Paktına üye yapmaya yönelik çabaları sürerken Kahire Radyosu da olanca gücü ile Ürdün'deki halkı kışkırtacak yayınlar yapıyordu. Kahire Radyosunun yaptığı yayınlar halk üzerinde etkili oldu; Batı Şeria dahil olmak üzere Ürdün'ün bütün büyük kentlerinde 16-18 Aralık 1955 tarihlerinde yoğun bir Batı aleyhtarı gösteriler düzenlendi ve karışıklıklar meydana geldi.[269] Ürdün'ün İngiltere ile olan geçmiş ilişkileri sebebiyle Nasır'ın propaganda makinesinin temel hedefi Ürdün kralı Hüseyin olmuştu. Ürdün kralı Hüseyin'ini yerden yere vuran Arapların Sesi radyosu aynı zamanda monarşinin devrilip Ürdün'ün çağdaş Arap Cumhuriyetçilerinin safında yer alması için halkı teşvik ediyordu.[270]

[263] ''İngiliz-Irak Anlaşması dün Bağdat da imzalandı", *Milliyet,* 5 Nisan 1955, s.7.
[264] ''Irak'ta Bayram İlan Edildi'', *Milliyet*, 5 Nisan 1955, s.7.
[265] Tuncer Topur, *Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s.183.
[266] Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.403.
[267] Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi,* s.205.
[268] Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.123.
[269] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988),* s.149-150.
[270] Eugene Rogan, *Araplar: Bir Halkın Tarihi*, çev. Cem Demirkıran, Pegasus Yayınları, İstanbul 2017, s.361.

Sömürgelerin bağımsızlıklarını elde ettiği ve bağlantısızlar hareketinin oluştuğu bir uluslararası ortamda Bağdat Paktı, Ortadoğu'da Sovyet etkinliğinin artmasına neden olmuştur.[271]1955 yılında Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın Çekoslovakya'dan silah ithal etmesiyle beraber Deli Petro'dan bu yana Rusya ilk defa Ortadoğu'ya girmişti. Bu tarihten itibaren Ortadoğu'nun en aktif unsuru Sovyetler Birliği olacak ve bu gelişme, bölge içerisindeki mücadelelerde ve bölünmede önemli bir rol oynayacaktır.[272]

Paktın Arap unsuru olan Irak'ta 1958 yılında gerçekleşen komünist darbeyle birlikte monarşi yıkıldı ve bunun sonucunda bölgede SSCB'nin oluşturduğu tehdit artma eğilimi gösterdi.[273] 24 Mart 1959 tarihinde Darbeyi gerçekleştiren General Kasım, Bağdat'ta yer alan pakt üyesi ülkelerin büyükelçiliklerine ülkesinin Pakttan çekildiğini resmen bildirmiştir. Irak'ın Pakttan çekilmesinin ardından 21 Ağustos 1959 tarihinde yapılan bir açıklamayla beraber Pakt teşkilatının isminin Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) şeklinde değiştirildiği açıklanmıştır.[274] Bu isim örgüt üyesi devletlerin NATO ve SEATO bölgeleri arasında yer alan merkezi bir bölgeyi işgal ettiklerini vurguluyordu.[275] Örgütün isimlendirilmesi konusunda Amerikalılar ilk başlarda ''Kuzey Kuşağı Savunma Örgütü'' veya ''Batı Asya Savunma İş birliği Örgütü'' isimlerini teklif ettiler. ABD Dışişleri Bakanlığı kurulacak paktın ismi içerisinde ''Orta Doğu'' teriminin kullanılmasından kaçınıyordu. Bunun sebebi Paktın Orta Doğu'da yer alan herhangi bir ülkeyi hedef aldığı yönünde bir izlenim vermek istemiyorlardı.[276]

3.4.4. Eisenhower Doktrini

1956 yılında meydana gelen Süveyş bunalımının ardından Ortadoğu'nun mevcut durumu ABD'yi memnun etmemiştir. Süveyş krizi sebebiyle Batılı devletlerin prestiji bölgede ağır bir darbe almıştı. Mısır ile Süveyş kanalının, Batı ile irtibatını sağlayan tek hukuki metin 19 Ekim 1954 tarihinde yapılan Süveyş Anlaşmasıydı; bu krizle beraber yürürlükten kaldırılmış,[277] ardından bölgede sömürgeci geçmişi olan İngiltere ve Fransa

[271] Erel Tellal, ''SSCB'yle İlişkiler'' *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980,* (23.baskı), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s.515.
[272] Fahir Armaoğlu, *Türk Dış Politikası Tarihi,* (5.baskı), Kronik Kitap, İstanbul 2022, s.176.
[273] Sayim Türkman, *ABD, Ortadoğu ve Türkiye,* Nobel Yayım Dağıtım, Ankara 2007, s.236.
[274] Gönlübol, vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* s.307.
[275] Cihat Göktepe, ''Bağdat Paktı'ndan CENTO'ya Geçiş'', *TÜRKLER,* ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 932.
[276] Göktepe, ''Bağdat Paktı'ndan CENTO'ya Geçiş'', s.932.
[277] Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* s.381

Ortadoğu'dan tasfiye edilmiştir.[278] Batının bıraktığı bu boşluğu Komünist blok doldurmaya çalıştı. Mısır lideri Nasır 1955 yılında Çekoslovakya'dan silah alıp Komünist blokla ilk diplomatik temasları kurmasının ardından 1956 yılının Mayıs'ında Çin ile ikili ilişkileri geliştirmiş ve Eisenhower hükümetinden iyice uzaklaşmıştı. Süveyş krizi ile beraber ABD'nin bölgeyi komünizmden uzak tutma çabalarına da ciddi zarar verdi.[279]

Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin Ortadoğu bölgesine atfettiği önemin altında şu jeopolitik gerçek yatar: SSCB ile Çin'in hem güneyden hem de Avrupa bölgesinden çevrelenmesi için NATO ile SEATO arasında ''Kuzey Kuşağı'' olarak ifade edilen boşluğun doldurulması gerekiyordu. Bu politikanın sürdürülebilmesi için 1957 yılının başlarında ''Eisenhower Doktrini'' adıyla bölge çapında komünizmin yayılmasını önleyecek bir formül geliştirildi.[280] Bu formül çerçevesinde Ortadoğu bölgesine yönelik büyük bir ekonomik yardım planı oluşturuldu. Planın hazırlanması sırasında ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon, ekonomik olarak zorlu çeken Arap devletlerinin mevcut gelirlerinin büyük bölümünü askeri harcamalara tahsis etmelerini doğru bulmamış, ekonomik yardımın gerekliliğini vurgulamıştır. İlk etapta 400 milyon dolarlık bir yardım paketi oluşturuldu.[281]

5 Ocak 1957 tarihinde ABD Başkanı Eisenhower tarafından Kongre'ye bir mesaj gönderildi; mesajda Ortadoğu bölgesinde yer alan devletlerin SSCB karşısında bağımsızlıklarının korunması amacıyla, ABD Hükümetine bu devletlerle iş birliğine girme ve ekonomik yardım yapma yetkisinin verilmesi talep edildi. Karşılıklı Güvenlik Kanunu çerçevesinde bölgenin askeri ve ekonomik gelişimine katkı sağlayacak 200 milyon doların 1958-59 yıllarında nasıl kullanılacağına hükümetin karar vermesi istendi.[282] Doktrinin Ortadoğu coğrafyasında ABD askeri güçlerinin kullanılmasını öngördüğü bölümü kongrede ciddi tartışmaların yaşanmasına yol açtı. Bu tartışmalara rağmen 30 Ocak'ta Temsilciler Meclisinde, ardından 5 Mart'ta ise Senatoda oyçokluğu ile kabul edilmiştir.[283]

Doktrinin açıklanmasının hemen ardından 19-20 Ocak 1957 tarihlerinde Bağdat paktının Ortadoğu'da yer alan 4 üyesi Ankara'da toplanmış ve 21 Ocak'ta Doktrine ilişkin ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Yayınladıkları bildiride Doktrine karşı duydukları

[278] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988),* s.202
[279] Rogan, *Araplar: Bir halkın tarihi*, s.349.
[280] Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001),* (6.baskı), Der Yayınları, İstanbul 2006, s.852.
[281] ''Ortadoğu'', *Akis*, 5 Ocak 1957, s.14.
[282] Gönlübol, vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* s.288.
[283] Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* s.384.

memnuniyeti ifade etmişler, ayrıca, doktrinin nüfuz bölgeleri oluşturmak gibi bir maksadının olmadığını belirtmişlerdir.[284]

Mart 1957'de Doktrin hakkında bölge ülkelerini bilgilendirmek üzere ABD'li Diplomat James Richard ve beraberindeki heyet bölgeye kapsamlı bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Richard, Libya gezisinin ardından 21 Mart 1957 tarihinde Ankara'ya gelerek resmi temaslarda bulunmuştur.[285]

Ortadoğu devletleri arasından doktrine verilen ilk cevap Lübnan'dan gelmiştir. Lübnan, bu doktrini kabul ederek uzun yıllar sürdürdüğü tarafsızlık siyasetini bırakmıştı.[286] Lübnan'ın bu kararı almasında etkili olan başlıca gelişme Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un, Mısır lideri Nasır'ın bağımsızlıklarına karşı tehdit oluşturduğuna inanması ve bu tehdide karşı yabancı devletlerin desteğine ihtiyaç duymasıydı. Süveyş bunalımının ardından İngiltere ve Fransa'dan yardım alamayacağını anlayan Chamoun, ABD'ye yöneldi.[287] Lübnan'ın bu kararından sonra Bağdat paktının üç üyesi Türkiye, Pakistan ve Irak ile daha sonra Yunanistan doktrini kabul etmiştir.[288] Ürdün başlangıçta bu doktrine karşı çıkmış fakat daha sonra Lübnan ile aynı gerekçeyle doktrini kabul etmiştir. Ürdün Kralı Hüseyin'i doktrine katılmaya mecbur bırakan gelişme: 1956 yılında yapılan seçimler neticesinde başbakanlığa Nasır taraftarı Nabulsi gelmişti. Kral ile Başbakan arasında daha ilk günden ortaya çıkan görüş ayrılıkları 1957 Nisan'ında bir çatışmaya evrildi. Başbakan Nabulsi, solcu Genelkurmay başkanı Nuvar'la anlaşarak başkent Amman'a tank birlikleri göndermeye kalkmış ve Kral tarafından görevden uzaklaştırılmıştı. Nabulsi'yi bertaraf eden Kral Hüseyin, ABD ve Suudi Arabistan'ın desteğini kazandı.[289]

Nasır'ın Çekoslovakya ile imzaladığı silah anlaşması ve Süveyş krizinin ardından gittikçe güçlenen Mısır-SSCB ilişkileri birlikte değerlendirildiğinde, doktrinin sadece SSCB nüfuzunu sınırlama amacını taşımadığı ortaya çıkıyor. Bu doktrinle ABD, bölgede Mısır'ın önünü kesmeyi hedeflemiştir.[290] Eisenhower'a göre Süveyş krizinin en önemli

[284] Gönlübol, vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* s.288-289.
[285] ''Eisenhower Doktrini Heyeti Dün Akşam Ankara'ya geldi'', *Cumhuriyet*, 21 Mart 1957, s.1.
[286] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988),* s.204.
[287] Rogan, *Araplar: Bir Halkın Tarihi*, s.363.
[288] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988),* s.204.
[289] Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* s.385-386.
[290] Rogan, *Araplar: Bir Halkın Tarihi,* s.363-364.

sonuçlarından birisi, İngiltere ve Fransa'nın prestij kaybetmesiyle birlikte bölge çapında oluşan güç boşluğuydu. Nasır, bu güç boşluğundan faydalanarak Pan-Arap politikalarını bölge ülkelerine yayabilir ve hatta Sovyet nüfuzunu Ortadoğu'ya taşıyabilirdi.[291]Bu kaygılarının sonucunda ABD, Ortadoğu'ya yönelik siyasi ilgisini, 1947'de ilan ettiği Truman Doktrinin de olduğu gibi bölgenin kuzeyiyle sınırlandırmamış tüm bölgeyle ilgilenmiştir.[292]

3.4.5. Kitlesel Karşılık Stratejisi ve Türkiye

3.4.5.1. Kitlesel Karşılık Stratejisi (Massive Retaliation)

1953'ün sonlarına doğru ABD'de Genelkurmay Başkanı olarak görev yapan Oramiral Radford'un önerileri doğrultusunda Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC) tarafından bir rapor hazırlatılmıştır. Resmi adı ''NSC 162'' olan bu rapor ''Yeni Bakış'' olarak biliniyordu. Amerikan'ın Nükleer silah teknolojisi ile stratejik bombardıman uçakları konusunda başarılarını simgeleyen rapor, ilk önce Başkan Eisenhower tarafından 1953 Ekim'inde, ardından NATO Konseyi tarafından 1954 Aralığında NATO'nun yeni stratejisi olarak benimsenmiştir.[293] Bu yeni stratejinin bir sonucu olarak 1957 yılına kadar NATO stratejisi ABD'nin sahip olduğu nükleer güce dayanıyordu. Avrupa Devletleri bu dönemde Sovyet bloğuna karşı çok daha az klasik kuvvete sahipti.[294] Konvansiyonel stratejinin Avrupa çapında uygulanabilir olmadığı daha önceden görülmüştü. 1952 yılında Lizbon'da düzenlenen NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Konvansiyonel stratejinin uygulanabilmesi için 90 tümenlik bir kuvvete ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır. Fakat birkaç sene sonra NATO üyesi devletler bu hedefi gerçekleştiremeyeceklerinin farkına vardılar.[295] 1980'li yıllarda dahi terminolojide ''Merkez Cephe'' olarak isimlendirilen bölgenin savunmasını, savaşa tam hazırlıklı bir şekilde 57 Varşova Paktı tümenine karşılık NATO 26 tümenle gerçekleştirecekti.[296]

---

[291] Office of the Historian, ''The Eisenhower Doctrine, 1957"https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine. [Erişim Tarihi: 22.11.2025]
[292] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988),* s.204.
[293] Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.133.
[294] Haluk Ülman, ''NATO ve Türkiye'', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 22/4 (Nisan 1967), s.153.
[295] Şükrü Elekdağ, ''Nükleer Çağda Strateji ve NATO Stratejisindeki Gelişmeler'', *Türkiye ve NATO*, Türk Atlantik Anlaşması Derneği Yayınları, Ankara Tarih Belirsiz, s.97.
[296] Ali L. Karaosmanoğlu, *NATO'nun Dönüşümü,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s.11.

Kitlesel Karşılık (Massive Retaliation) kabul edildiği 1950li yıllarda, ABD Nükleer silah tekeline sahipti. Henüz kıtalararası füzeler hizmete girmediğinden, nükleer silahların taşındığı hava kuvvetlerinin düşmana en yakın coğrafyalardaki üslere konuşlandırılması hayati önemdeydi.[297] SSCB'nin hava üsleri yoluyla çevrelenmesi yeni bir gelişme değildi. 14 Nisan 1950 tarihinde yayınlanan NSC-68 belgesinde ifade edildiği üzere Nükleer silahlara başvurma tehdidi bir caydırma taktiğine dönüştürülebilir; ayrıca raporda ABD'nin sahip olduğu nükleer gücün yayılması önerilmekteydi. Rapora göre öngörülen çevreleme stratejisinin hayata geçirilmesi pek çok unsuru barındırıyordu. İlk olarak Stratejik Hava Komutanlığı (SAC) çatısı altında kurulacak bir hava üssü zinciriyle Sovyetler Birliği çevrelenebilirdi.[298]Hava üsleri kanalıyla SSCB'yi çevrelemenin altında yatan gerekçe şu şekilde ifade edilebilir: İnsanoğlu karaya alternatif olarak havayolunu tercih ettikçe alan ve uzaklık kavramları savunma perspektifinde önemli rol oynamaya başlamıştır. Bir bombardıman filosunun yaklaşık 800 millik bir alanı etkilediği düşünüldüğünde, endüstri ve maden bölgelerinin konumu düşman filosunun erişemeyeceği yerde bulunan tek Avrupa ülkesi Rusya'dır. Örneğin Paris ile Londra arasındaki uzaklık 250 milden daha kısadır; Almanya'da yer alan Ruhr bölgesi Paris'ten yaklaşık 300 mil daha uzaktadır. Olası bir Japon-Rus çatışması sırasında Japonya'nın Vladivostok kentini hedef alması gerekir. Bu durum gerçekleşse dahi endüstriyel ve tarımsal üretiminde ciddi bir düşüş yaşanmayacak ve savunmasını taktik düzeyde ilerletecektir. Buna karşılık Japonya'nın en önemli ticaret ve üretim merkezlerinden ikisi Osaka ve Kobe Rusya tarafından kolaylıkla vurulabilirdi.[299]

Nükleer silah tekelinin ABD'nin elinde bulunduğu dönemde gönderme aracı olarak başvurabileceği tek araç Boeing-29 tipi uçaklardı. Bu uçaklar ikinci dünya savaşından kalmaydı ve sadece 30 tanesi nükleer bomba taşıyabilecek duruma getirilmişti.[300] Önceki nükleer silahlar göreceli bir biçimde daha ağır ve büyük olduğundan yalnızca dört motorlu bombardıman uçaklarla taşınabiliyorlardı.[301]

[297] Sezai Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1978, s.246.
[298] Bölme, *İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*, s.105.
[299] Nicholas Spykman, ''Dış Politika ve Coğrafya'', çev. Aşkın İnci, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler,* yay. Haz. Esra Diri (Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013), s.7.
[300] Haluk Gerger, *Nükleer Tehlike: Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1983, s.93.
[301] James J. Wirtz, ''Kitle İmha Silahları'', çev. Nasuh Uslu, *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, ed. Alan Collıns, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul 2017, s.260.

Boeing-29 tipi uçaklar ilk başlarda Alaska, Okinawa ve Grönland gibi bölgelere üslendirildi ve bu sayede SSCB'ye ulaşacak bir güç kurulabildi. Zaten o yıllarda Amerika'nın elinde fazla sayıda nükleer bomba yoktu. 1949 yılında ABD, İngiltere'de yer alan üslere yerleştirdiği 32 tane Boeing-29 ağır bombardıman uçağı ile Sovyetler Birliği hedeflerine ulaşma problemini çözmeye çalıştı.[302] Bu yeni stratejiyle beraber Kuzey Atlantik bölgesinde meydana gelecek herhangi bir komünist saldırısına Amerika'nın Stratejik Hava Komutanlığı vasıtasıyla SSCB ve Çin'de bulunan önemli nüfus ve endüstri bölgelerine[303] karşılık verileceği öngörülüyordu. Bundan sonra NATO'nun geniş bir kara ordusuna sahip olmasına gerek yoktu.[304] Bu yeni stratejinin sonucu olarak yeniden dizayn edilen ve Kuzey Burnu'ndan Akdeniz'e kadar, Atlantik Okyanusu'ndan başlayarak Türkiye'nin Doğu sınırına dek geniş bir alanı kapsayan Avrupa Müttefik Kumandanlığıdır.[305] Taktik düzeyde nükleer silahları kullanabilmesi için askeri savunmasını yeniden düzenleme yetkisi tanındı. Ayrıca NATO Bakanlar Konseyi 1955 Aralığında düzenlenen toplantıda NATO savunması için güdümlü füzelerin miktarlarının artırılması ve geliştirilmesi kararını almıştır böylece Kitlesel Karşılık stratejisi somut bir şekilde uygulamaya konulmuştur.[306] Bu strateji gerektiğinde karşı tarafın tümüyle yok edilmesini esas alıyordu. Taraflardan birinin mutlak galibiyetine karşılık diğer tarafın mutlak kaybı anlamına gelen ''Sıfır Toplamlı'' bir mücadele biçimi olarak tasarlanmıştı.[307] Bu strateji bağlamında Türkiye'ye atfedilen görev, Sovyetler Birliğinden gelecek herhangi bir saldırıyı Toroslardan sünger gibi emmek ve Torosların güneyinde yer alan üsler vasıtasıyla SSCB'ye karşı gerçekleştirilecek ikinci saldırıya zemin hazırlamaktı.[308]

1957 yılına gelindiğinde ise NATO Hükümet Başkanlarının aldığı kararla birlikte NATO'nun nükleer bir ittifaka evrilmesinin yolu açılmıştır.[309] Bu kararın arkasında yatan en önemli gerekçelerden biri olarak 1957 yılında SSCB'nin Sputnik'i fırlatması ve ABD'nin nükleer silah tekeline son vermesiydi. O dönemde Amerika tarafından

[302] Gerger, *Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş,* s.93-94.
[303] Bu yaklaşıma göre, sanayi tesisleri ile nüfus merkezlerinin birbirine yakın olduğu bölgeler hedef olarak belirtilmelidir. Bu sayede bomba hedef gösterilen bölgeye tam olarak isabet etmese dahi çevre bölgelerde ciddi tahribatlara neden olabilir. Bkz: Ali. L. Karaosmanoğlu, ''Nükleer Stratejinin İlk On yılı'', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51/01, (Ocak 1996), s.333.
[304] Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.134.
[305] *NATO: Belgeler*, ed. NATO Enformasyon Servisi, Brüksel 1969, s.171.
[306] Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994),* s.336.
[307] Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji,* Derin Yayınları, İstanbul 2003, s.140.
[308] Çağrı Erhan, ''Türkiye, Ortadoğu'da ABD Ne İstediyse Yapmıştır'' *Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1,* ed. Habibe Özdal-Osman Bahadır Dinçer-Mehmet Yeğin, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2009, s.58.
[309] Güvenç, *NATO'da 60.Yıl Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları,* s.20.

geliştirilen benzer tipteki uydulardan yaklaşık sekiz kat daha ağır olan Sputnik-1 uydusu, her doksan dakikada bir dünya yörüngesinde dönüyordu. [310]

Nükleer silahlar ve füzeler söz konusu olduğunda ABD ile boy ölçüşebilmek SSCB'nin birincil ulusal sorunuydu. Nükleer bombalar ve bu bombaları kullanabilme noktasındaki yeteneği, SSCB'nin sahip olduğu süper güç pozisyonunun sembolü ve garantörüydü.[311] Sovyetler Birliği elindeki tüm kaynakları nükleer bilim dalının askeri boyutuna aktarmıştı. Urallarda, Mayakta ve Sovyet coğrafyasının diğer bölgelerinde prestijli fakat köle haline getirilmiş bir grup bilim insanı Sovyetlere Birliğine ''atom bombası'' üretmek amacıyla çalıştırıldı. Bilim insanlarının çalışmaları sonucunda 1949 yılında Kutuplarda yer alan ''Novaya Zemlya'' adında bir adada üretilen atom bombası sorunsuz bir şekilde test edildi.[312]

1955 yılında orta menzil düzeyindeki balistik füzeleri toplu şekilde üreten Sovyetler Birliği 1957 yılında kıtalararası balistik füzesini 5000 milden daha uzakta yer alan bir menzile ateşlemişti.[313] Sovyetler Birliğinin lideri Kruşçev 1958'ten 1962'ye kadar Sovyetler Birliğinin ''tıpkı sosis imal eder gibi'' roket ürettiğini ifade ederek SSCB'nin bu alanda önde oluşuyla övünmüştür.[314] Amerikan casus uçağı U-2'ler tarafından çekilen fotoğraflarda Kruşçev'in belirttiği miktarlarda ICBM fırlatıcısına rastlanılmamıştı. Fakat, ABD Hava Kuvvetleri İstihbaratı bu uçaklardan çekilen fotoğraflara pek fazla önem vermiyordu. Hava Kuvvetlerine göre U-2lerden çekilen fotoğraflar SSCB'nin yalnızca bir kısmını kapsıyordu, onlara göre Sovyet radarları başından beri bu uçakları izliyor ve bu yüzden ICBM'leri bulutların örteceği mevkilere konuşlandırıyorlardı.[315]

Sputnik'in Ruslar tarafından fırlatılmasının ardından 1957 Aralığında düzenlenen NATO Bakanlar Konseyi toplantısında ABD, ortaya çıkan füze boşluğunu (Missile Gap) doldurmak amacıyla Avrupa bölgesine Orta menzilli Amerikan yapımı füzelerin yerleştirilmesi ile nükleer başlıkların depolanmasını önermiştir. Toplantıda bu öneriyi

[310] Ferhat Belekoğlu, *Diplomasi Tarihi: Küba Füze Krizi 1962,* Doğu Batı Yayınları, Ankara 2021, s.30.
[311] Mıchael Dobbs, *Gece yarısına Bir Kala Nükleer Savaşın Beşiğinde Kennedy, Kruşçev ve Castro,* çev. Erhun Yücesoy, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 239.
[312] Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, çev. Burcu Çığman-Elif Topçugil-Kudret Emiroğlu-Suat Kaya, (2.baskı), İmge Kitabevi, Ankara 2011, s. 1159.
[313] Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri,* çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1990, s.456.
[314] Cemal Acar, *Soğuk Savaş: Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s.183.
[315] Ernest R. May- Philip D. Zelikow, *Kennedy Tutanakları ve Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıkları,* çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s.39.

destekleyen tek devlet Türkiye olmuştur.[316] NATO Konseyi arzu ederse NATO'nun sahip olduğu caydırıcı güce katkı sağlamak amacıyla ABD SACEUR'ün (Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı) planlarına uygun bir şekilde kullanılmak üzere NATO müttefiki ülkelere AMBF (Ara Menzilli Balistik Füze) verebilir.[317]

NATO Bakanlar Konseyinde alınan karara rağmen Orta ve Kuzey Avrupa devletleri çeşitli nedenler ileri sürerek AMBF'lere (Ara Menzilli Balistik Füze) talip olmadılar; yalnızca NATO'nun güney kanadında yer alan Türkiye ve İtalya bu füzelerin topraklarına yerleştirilmesini kabul ettiler. İngiltere, her ne kadar Avrupa'da AMBF'leri kabul eden üçüncü ülke olsa da bu devletin bağımsız bir nükleer güç oluşu ve jeopolitik konumu durumu değiştiriyordu.[318]

Türkiye'nin füzelerin yerleştirilmesi noktasında bu kadar istekli olmasının sebeplerinden birisi de 9 Ekim 1957 tarihinde Sovyet lideri Kruşçev'in Amerikalı gazeteciye verdiği röportajdır. Röportajda Kruşçev, ''Eğer savaş patlak verirse, biz Türkiye'ye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak'' ifadelerini kullanmıştır.[319] Diğer taraftan bölgesel dinamiklerde Türkiye'nin kararında etkili olmuştur. Suriye 1957 yazında Sovyetler Birliği ile imzaladığı anlaşmalar neticesinde bir bakıma Moskova'nın uydusu durumuna düşmüş ve bu gelişme hem Türkiye – Suriye ilişkilerini hem de Türkiye'nin SSCB ile olan ilişkilerini kötü etkilemiştir. Önceleri Türkiye Kuzey ve Güneyden SSCB baskısını üzerinde hissederken 1958 yılında gerçekleşen bir darbe neticesinde güneyde yeni bir unsur olarak Irak eklenmiştir.[320]

3.4.5.2. Jüpiter Füzelerinin Türkiye'ye Yerleştirilmesi

15 Jüpiter füzesinin Türkiye'ye yerleştirilmesine ilişkin anlaşma 1959 Ekim'inde Eisenhower hükümeti ile Menderes hükümeti arasında imzalandı.[321] Yaygın bilinenin aksine Türkiye'ye yerleştirilen ilk nükleer silahlar Jüpiter füzeleri değildir. Türkiye'ye

[316] Ülman, ''NATO ve Türkiye'', s.158.
[317] Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, s.308.
[318] Orkunt, *Türkiye- ABD Askeri İlişkileri*, s.310.
[319] Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s.251.
[320] Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s.258.
[321] Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.138.

konuşlandırılan ilk nükleer bombalar F-100D/F Super Sabre tipi yüksek performanslı savaş uçaklarının yer aldığı nükleer darbe filolarına iletildi. Başlangıçta Eskişehir ve Malatya'ya bu görev için belirlenen iki filo konuşlandırıldı.[322] Eskişehir'e F-100 uçakları ilk defa 1958'te geldi. F-100'lerden önce F-84 G tipi uçaklar bulunuyordu. F-100'lerin Eskişehir'e gelmesiyle birlikte uçak başına bir nöbetçi er görevlendirilmiş ve uçaklara kimse yaklaştırılmamıştı. [323]

Türkiye topraklarına yerleştirilen en dikkat çekici ve en çok tartışmaya sebebiyet veren nükleer silah kuşkusuz orta menzilli Jüpiter füzeleriydi.[324] AMBF (Ara Menzilli Balistik Füze) sınıfına giren Jüpiter füzeleri, ABD Kara Kuvvetlerinin projesiydi.[325] İtalya ve Türkiye'ye yerleştirilen bu füzeler 3000 kilometre menzile erişebiliyor ve 1 megaton ağırlığındaki nükleer başlığı taşıyabiliyordu.[326] Füzelerin yıkıcılığını göstermek amacıyla şöyle bir karşılaştırma yapılabilir: Amerikan Hava Kuvvetlerinin sahip olduğu sekiz motorlu ve büyük bir girintiye sahip olan B-56 Bombardıman uçağı tek bir bomba taşırken, aynı yıkım gücünü tek bir hidrojen bombası daha ufak bir pakete yerleştirebiliyordu. Böyle bir yıkıcı kuvvet herhangi bir balistik füzenin burun konisine yerleştirilirse kıtalararası düzeyde bir nükleer savaş 30 dakika gibi kısa bir uyarı süresi içerisinde meydana gelebilirdi.[327]

28 Ekim 1959 tarihinde ABD ile imzalanan anlaşmaya göre Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter füzelerinin başlıkları Amerikan mülkiyetinde olacak ve füzeler her iki hükümetin onayının alınması koşuluyla NATO'nun Avrupa'daki Amerikalı kumandanının emriyle birlikte kullanılabilecekti.[328] İzmir'deki Çiğli Hava üssüne bir batarya Jüpiter füzesi konuşlandırılması önerilmişti. Menzil ve reaksiyon süresi bakımından avantajlı olan bu füzeler kanalıyla SSCB'de ifade edilen hedefler vurulabilirdi.[329] Türkiye'ye konuşlandırılan Jüpiter füzelerinin menzilindeki Sovyet sahası, İtalya ve İngiltere'ye konuşlandırılan füzelerden çok daha genişti.[330] Füzelerin yerleştirilmesi sırasında Türkiye'ye konuşlandırılan bu füzelerin Sovyetler Birliği ile

[322] Güvenç, Serhat, ''NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları'', *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 45 (Bahar 2015), s.101-119.
[323] Erdoğan Öznal, *Hava Kuvvetlerinde 40 Yıl,* Ankara 1999, s.73.
[324] Güvenç, *NATO'da 60.Yıl Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları*, s.20.
[325] Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri,* s.312.
[326] Gerger, *Nükleer Tehlike: Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş,* s.101.
[327] Nye, Jr- Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak,* s.233-234.
[328] Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri,* s.138.
[329] Güvenç, *NATO'da 60.Yıl Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları,* s.20.
[330] Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*

girişilecek herhangi bir savaş sırasında Türkiye'yi birincil hedef haline getireceği yönündeki kaygılar kamuoyunda tartışılmış, fakat konu iç politikadaki bunalımlar yüzünden gündemden düşmüştür.[331]

Bu füzelerin Türkiye'ye yerleştirilmesi gündeme geldiği dönemde bu iş için ilk akla gelen üs şüphesiz İncirlik'ti. Fakat bu üssün yüklendiği misyon yoğun olduğu için ve hem nükleer hem de konvansiyonel silahların aynı anda bu üste depolanması yer sıkıntısı oluşturacağı için bu fikirden vazgeçilip İncirlik yerine Çiğli Hava üssüne füzelerin yerleştirilmesi kararlaştırıldı.[332] Hızla gelişen füze teknolojisi sebebiyle Jüpiter füzeleri daha aktif hale getirilmeden demode ve kullanışsız füzeler durumuna düşmüşler, füzelerin ateşleme ve ifade edilen hedefi vurma noktasında yeteneklerinin düşük olduğu ve sadece ilk vuruş kapasitesine sahip silahlar oldukları kısa bir süre içerisinde anlaşılmıştı.[333] Amerikalı bazı yöneticilerde şu kanı yaygın duruma gelmişti: Jüpiter füzeleri 1957 yılında SSCB'ye olan yakınlıkları dolayısıyla NATO'nun sahip olduğu caydırıcı güce katkı sağlayabilirlerdi; fakat 1960'lı yıllara gelindiğinde bu füzeler saldırıyı caydırmaktan daha çok saldırıyı kışkırtacak konumdaydı. ABD tarafından en son geliştirilen kıtalararası düzeyde füzeler ile Polaris denizaltılarından gönderilecek füzeler, Jüpiter füzelerinden beklenen performansı çok daha iyi bir şekilde gerçekleştirebilirdi.[334]

Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter füzelerine karşı Sovyet tepkisi Küba'ya füze yerleştirilmesi kararının alınmasıydı. Sovyet lideri Kruşçev bu kararın alınmasını şu şekilde ifade etmiştir: ''Amerikalılar ülkemizi askeri üslerle kuşatmışlardı ve bizi nükleer silahlar ile tehdit ediyorlardı ve şimdi böyle bir tehdit altında bulunmanın ne demek olduğunu kendileri de hissedeceklerdi. Onlara kendi ilaçlarından bir kaşık vermekten başka bir şey yapacak değildik.''[335] Sonuç olarak Sovyetler Birliği, ABD kıyılarına olan uzaklığı 100 milden daha az olan Küba'ya füzeleri karadan karaya gizli bir şekilde yerleştirmişlerdi. Amerikan Merkezi Haber alma Teşkilatı CIA'ye göre Sovyetler Birliğinin yerleştirdiği bu füzelerin menzili 1.174 mildi ve bu füzeler Amerika'nın doğusundaki sahil şeridinin büyük bir bölümünü vurabilme kapasitesine sahipti.[336] CIA,

[331] A. Öner Pehlivanoğlu, *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye,* Kastaş A.Ş., İstanbul 2003, s.189.
[332] Bölme, *İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye,* s.226.
[333] Füsun Türkmen, *Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul 2012, s.91.
[334] Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri,* s.138-139.
[335] Nikita Sergeyeviç Kruşçev, *Kruşçev'in Anıları*, çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul 1971, s.190.
[336] Dobbs, *Geceyarısına Bir Kala*, s.20.

SSCB topraklarındaki füze konuşlandırılmalarına dayanarak ABD Başkanı Kennedy'e, Küba'ya yerleştirilen füzelerin ne kadar zamanda aktif hale geleceğini söylemişti. Kennedy'e iletilen bu bilgiler, 1962 yılının başlarında hem CIA hem de İngilizler lehine casusluk faaliyetlerine başlayan SSCB'ye bağlı istihbarat subayı Oleg Penkovski'nin ilettiği füzelere ait kullanma kılavuzlarıyla birleştirildi.[337]

SSCB'nin bu girişimi karşısında ABD Başkanı Kennedy, mevcut seçenekleri tartışmak üzere kilit mevkideki resmi görevliler arasından ''ExComm'' adıyla anılan bir grup kurdu. Tartışılan seçeneklerden biri, Küba'da ABD'ye problem oluşturan üslere yönelik hava saldırısı gerçekleştirmek; bu üsleri ileride yapılacak operasyon öncesi tasfiye etmekti. Bu seçenek söz konusu olduğunda ''riskin ortadan kaldırılması böyle bir cerrahi darbeyle mi, yoksa en sonunda bir işgale varacak kesintisiz ağır darbelerle mi mümkündür?'' sorusunun dikkate alınması şarttı. Diğer seçenek ise, Küba'ya askeri araç gerecin sokulmasını engelleyen bir ablukayı gündeme alıp, tedrici bir yaklaşım benimsenerek kararlı tavır sergilemekti.[338] Başkan Kennedy, ikinci seçeneği benimsedi ve Küba'ya daha fazla füze girişini önlemek amacıyla bu ülkenin ablukaya alınmasını tavsiye etti. Ardından 22 Ekim 1962 tarihinde Küba'ya yerleştirilen füzelerin kaldırılmasını istedi. Kennedy, bu konuda ne kadar kararlı olduğunu göstermek için ABD Hava Kuvvetlerine bağlı Stratejik Hava Komutanlığını en üst düzey alarm konumuna geçirdi ve nükleer savaş başlığı ile donatılan yüzlerce B-52 tipi bombardıman uçağının belirli bir bölgeye mevzilendirdi.[339]

Küba Krizinin patlak vermesinin ardından 26 Ekim 1962 tarihinde Sovyet lideri Kruşçev, ABD Başkanı Kennedy'ye bir mektup yazarak ABD, Küba adası üzerindeki ablukayı kaldırır ve bu ülkeye saldırmama noktasında bir anlaşma sağlanırsa Küba'ya yerleştirilen Sovyet füzelerini geri çekeceğini bildirir; kriz sona ermiş gibi gözüküyordu. Fakat ertesi sabah Kruşçev yolladığı ikinci mektupta, Küba'daki Sovyet füzelerini ABD'nin Türkiye'de yer alan Jüpiter füzelerini çekmesine karşılık geri çekeceğini ifade etmişti.[340] Sovyet lideri Kruşçev'in füze pazarlığına ilişkin teklifi neden yolladığı ilk

[337] Ronald Kessler, *CIA Savaşta Teröre Karşı Gizli Savaş*, çev. İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, İstanbul 2016, s. 72-73.
[338] Lawrence Freedman, *Strateji: bir tarih*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak-Taciser Belge, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2022, s.316.
[339] Hook, Spainer, *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşından Günümüze*, s.89.
[340] Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000,* s.137.

mektupta yapmadığı sorusuna gelince, bu konuda ünlü tarihçi Michael Beschloss şunları ifade etmektedir: ‘’1962’de Sovyet Büyükelçiliğinde danışmanlık yapan Georgi Kornienko ve diğer Sovyet görevlilerinin 1991’de anlattıklarına göre, 26 Ekim Cuma akşamı Kruşçev Amerika’nın Küba’yı işgalinin an meselesi olduğuna inanmış ve çabuk bir çözüme ulaşabilmek için Türkiye’deki füzelerin çekilmesi isteğini önerileri arasına koymamıştı. Cumartesi günü geldiğinde ise etrafı generalleriyle çevrili olan Kruşçev, Amerikan saldırısının daha uzak bir ihtimal olduğunun farkına varmış ve füze pazarlığını ikinci mektubuna dahil etmekte bir mahzur görmemişti.’’[341]

Aslında Küba Krizi patlak vermeden önce Amerikan yönetimi 1961-1962 yılları içerisinde birkaç kere Jüpiter füzelerinin geri çekilmesini teklif etmiş fakat Türk tarafı bu önerileri reddetmiştir. Bu talebi Sovyet liderliği de sıkça tekrarlamıştı.[342] Kriz patlak verdikten sonra ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk’a göre Robert Kennedy Washington’da bulunan SSCB Büyükelçisi Anatoly Dobrinin ile 21 Ekim 1962 tarihinde gizli bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşme sırasında Dobrinin’e eğer Küba’ya yerleştirilen Sovyet füzeleri kaldırılırsa üç dört aylık bir süre içerisinde ABD Başkanı Kennedy’nin de Türkiye’ye yerleştirilen Jüpiter füzelerini geri çekmeye istekli olduğunu, ancak bunun iki ülke arasında herhangi bir anlaşma bulunduğuna ilişkin açıklama yapılmadan düzenlenmesini talep ettiğini iletmiştir. Ardından Sovyet lideri Kruşçev de bu teklifi kabul etmiştir.[343] Amerikalıların Jüpiter füzelerini Türkiye’den çekme yönünde verdikleri taviz Sovyetler Birliğini içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya yönelik olup barışçıl bir çözüm yolunun benimsenmesini amaçlıyordu. Ancak, ABD tarafından verilen bu tavizin gizli tutulması gerekliydi. Aksi takdirde, ABD yönetimi sırasıyla Cumhuriyetçilerin, Pentagon’un, Excomm içerisinde bulunan sertlik taraftarı üyelerin ve son olarak da NATO müttefiki devletlerin hışmına uğrayabilirdi.[344]

Askeri Kesimin baskısına rağmen ABD Başkanı Kennedy’nin gerilimi tırmandırmamasını ünlü tarihçi Margaret Macmillan şu iki sebebe dayandırır: Bir kere Kennedy bu olaydan bir yıl önce gerçekleşen Domuzlar Körfezi başarısızlığından sonra askeri kesimin her zaman haklı olamayacağını öğrenmişti. Diğer neden ise Barbara Tuchman tarafından kaleme alınan ve Avrupalı devletlerin Birinci Dünya Savaşına nasıl

[341] Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.152.
[342] Faruk Sönmezoğlu, *İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2006, s.64.
[343] McGhee, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, s.277.
[344] Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.158.

beceriksizce sürüklendiğini okuyucuya anlatan olağanüstü kitabı ‘’Ağustos Toplarını’’ kısa bir süre önce okumuştu.[345]

3.5. U-2 KRİZİ

ABD, Soğuk Savaşın erken dönemlerinde özellikle 1950-53 Kore savaşının ardından uzun menzilli savaş uçakları geliştirmiş ve bu filoların konuşlandırılacağı Stratejik Hava Komutanlığı (SAC) kurmuştu. Nükleer bomba taşıma kapasitesine sahip bu uçaklar SSCB’nin her tarafına erişebilecek güce sahiptiler. Fakat Sovyetler Birliğinin bahsedilen bu uçakların çok üstünde hıza ve güce sahip füzeleri geliştirmesiyle, stratejik üstünlük SSCB’ye geçmişti. Bu stratejik üstünlük sayesinde, ABD’ye karşı ‘’sürpriz darbe’’ imkanına sahip olmuştu. ABD açısından bu durumu engellemenin tek yolu SSCB’nin askeri faaliyetlerini mercek altında almak yani istihbarata ağırlık vermekti.[346]

ABD bu kaygılarını gidermek amacıyla 1950’li yılların başlarında SSCB sınırına bitişik bölgelerde istihbarat elde edebilmek amacıyla keşif uçakları kullanmaya başlamıştır. Bu yöntem hem çok riskli hem de Sovyet askeri kapasitesinin doğru değerlendirilmesine katkı sağlayacak yeterli veri sunmuyordu. 1950 Temmuz’unda ABD’li fizikçi Charles B. Moore ‘’Skyhook’’ tipinde kamera yerleştirilebilen uçan hava balonlarıyla başarılı bir test gerçekleştirmişti. Moore, ABD Hava Kuvvetlerine, bu balonların kuvvetli rüzgarlar sayesinde Sovyet coğrafyasını, SSCB Hava Kuvvetlerinin erişemeyeceği irtifalarda süzebileceğini ifade etmiştir. 1950 yılının Kasım ayında ABD Hava Kuvvetleri, Gopher adı verilen gizli bir program kapsamında balonlu keşif sistemine yönelik çalışmaları başlatmıştır. İlerleyen yıllarda ABD Hava Kuvvetleri, keşif uçuşları için 4 ülkeye fırlatma sahaları kurdu. Bu ülkeler sırasıyla Türkiye, İskoçya, Norveç ve Batı Almanya’ydı.[347]

Genetrix projesi altında gerçekleşen balonlu uçuşlarla SSCB ile birlikte komünist blokun diğer iki kutbu olan Çin ve Doğu Avrupa hava sahalarından çözünürlüğü yüksek fotoğraflar elde edilecekti.[348] Bu uçuşlar sırasında ABD tarafından ileri sürülen gerekçe,

---

[345] Margaret Macmillan, *Barışa Son Veren Savaş*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2014, s.912.
[346] Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* s.458.
[347] Director of U.S. Military Rockets and Missiles, ‘’Reconnaissance Balloons (WS-119L/ WS-461L)”, https://www.designation-systems.net/dusrm/app4/ws-119l.html [Erişim tarihi:24.11.2025]
[348] Bölme, *İncirlik Üssü: ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye,* s.207.

meteorolojik gözlemlerde bulunmaktı. ABD, balonlu uçuşlardan beklediği performansı alamamış ve 1956 yılında bu projeye son vermiştir.

ABD, istihbarat faaliyetlerinde kullanmak üzere Lockheed firması tarafından geliştirilen U-2 uçaklarını tercih etmeye başlamıştır. Bu uçaklar 30 bin metre yüksekliğe ulaşabiliyor, radar tespitinden ve avcı uçaklarından da saklanabiliyordu. Ayrıca yakıt ikmali olmadan yedi buçuk saat havada durabiliyordu. Bu keşif uçaklarının konuşlandırılacağı üsler, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu dört ülkede kurulmuştur. Bu ülkeler sırasıyla Almanya, İngiltere, Japonya ve Türkiye'dir.[349]

1 Mayıs 1960 tarihinde SSCB sınırlarından içeriye doğru yaklaşık 1.250 mil uzaklığında Swerlord şehrine yakın bir bölgede bir U-2 uçağı Sovyet füzeleri tarafından düşürüldü.[350] İncirlik hava üssünden havalanan Amerikalı pilot Gary Powers'ın kullandığı U-2 uçağı[351] ile ilgili olarak 5 Mayıs 1960 tarihinde SSCB lideri Kruşçev bir açıklama yapmıştır. Kruşçev tarafından yapılan açıklamada SSCB toprakları üzerinde ABD'ye ait bir uçağın düşürüldüğü ifade edilmiştir. Ayrıca açıklamada uçağın dış kısmındaki boyaların silinmiş olmasına rağmen, söz konusu uçağın ABD'ye ait olduğunun anlaşıldığı vurgulanmıştır. Bu açıklamaya karşılık Amerikan Sesi radyosu bahsedilen uçağın,1 Mayıs günü Adana'daki İncirlik hava üssünden havalandıktan kısa bir süre sonra ortadan kaybolan ABD'ye ait ilmi araştırma uçağı olabileceğini ifade etmiştir.[352] Sovyetler Birliği pilotun hayatta olduğunu açıkladıktan sonra, ABD uçağın istihbarat faaliyeti yürüttüğünü kabul etmek zorunda kaldı.[353] SSCB lideri Kruşçev, 7 Mayıs tarihinde Yüksek Sovyet Şurasında yaptığı konuşmada düşürülen uçağın casus uçağı olduğunu ve İncirlik hava üssünden kalktıktan kısa bir süre sonra Pakistan Peşaver'e gittiğini, oradan da Sovyet hava sahasını geçerek Norveç'teki Bodo üssüne ulaşmayı hedeflediğini belirtmiştir.[354]

Düşürülen uçağın bağlı olduğu müfreze İncirlik hava üssünde konuşlandırılmış olup, 1956'dan beri her yıl düzenli olarak bir dizi istihbarat uçuşu gerçekleştirmiştir. Krizin

[349] Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* s.458.
[350] Gönlübol, vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* s.317-318.
[351] Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri,* s.182.
[352] ''Kruşçev ''Bir Amerikan uçağı düşürdük dedi'', *Milliyet*, 6 Mayıs 1960, s.1.
[353] Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994),* s.320.
[354] Gönlübol, vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, s.318.

üzerine Türkiye'den yapılan açıklamada, düşürülen uçağın Pakistan'dan Norveç'e uçtuğu teyit edildiğine göre, Türkiye'nin sorumlu tutulamayacağı belirtilmiştir.[355]

3.6. ESNEK KARŞILIK STRATEJİSİ (FLEXIBLE RESPONSE) VE TÜRKİYE

1960'lı yılların sonlarından itibaren NATO tarafından benimsenen esnek karşılık stratejisine göre karşı bloktan gelecek herhangi bir saldırıya saldırının niteliğine göre cevap verileceği öngörülüyordu.[356] Bu kavram ilk defa, Amerikalı general Maxwell Taylor tarafından kaleme alınan ''A National Military Program'' adlı makalede kullanılmıştır. Taylor'un bu kavramla kast ettiği durum çok farklıydı. Taylor'a göre iki blokta nükleer silahlarının birbirini dengeleyeceğine inanıyordu. Komünist blok ''Nükleer Hiçlik'' olarak adlandırılan bu durumdan istifade ederek donanmasını ve hava kuvvetlerini güçlendirmiş, bu kuvvetlere yerleştirilecek nükleer silahlara yönelik çabalarını da artırmıştır. Komünist blokun bu faaliyetleri etkili kuvvetleri bulunmayan Batı bloğuna karşı onları harekete geçmeye teşvik ediyordu. Maxwell'e göre ABD ve Batılı müttefikleri, Komünist bloğa karşı diplomatik ve ekonomik eylemlerin yanında herhangi bir coğrafyada gerçekleştirilecek topyekûn karşılık dahil her türlü tehdide başvurmalıdır.[357]

NATO'nun Bakanlar düzeyinde toplanan Savunma Planlama Komitesinin 1967 yılının aralık ayında oybirliği ile kabul ettiği Esnek Karşılık Stratejisi kamuoyuna 3 kademeli olarak açıklanmıştır: Stratejinin ilk kademesinde Konvansiyonel karşılık yer alıyordu. NATO üyesi devletler konvansiyonel düzeyde bir saldırıya uğradıklarında aynı şekilde karşılık vereceklerdi. İkinci Kademe, NATO üyesi devletlerin sahip oldukları konvansiyonel silahlarla karşılaştıkları konvansiyonel saldırıyı uzaklaştıramadıklarında devreye sokulacaktı. Son kademede ise genel bir nükleer karşılık söz konusudur. [358] Stratejinin konvansiyonel silahları merkeze almasının en büyük sebeplerinden biri olarak yumuşama dönemiyle beraber ortaya çıkan bloklar arasındaki silahsızlanma girişimlerinde konvansiyonel silahlarda herhangi bir indirim ve sınırlandırma

[355] Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994),* s. 321.
[356] Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası ilişkiler sözlüğü,* (5.baskı), Der Yayınları, İstanbul 2017, s.223.
[357] Michael Carver, ''Nükleer Çağda Uylaşımsal Savaş'', *Modern Strateji: Machiavelli'den Nükleer Çağa,* der. Peter Paret, çev. Doruk Can Koçak (İstanbul: Doruk Yayınları, 2015), s.492.
[358] Elekdağ, ''Nükleer Çağda Strateji ve NATO Stratejisindeki Gelişmeler'', s.102.

yapılmamasıdır. Bütün çabalar nükleer silahsızlanmaya yönelikti.[359] 5 Ağustos 1963 tarihinde iki taraf için de nükleer denemelerin yapılmasını yasaklayan bir anlaşma imzalanmıştı; anlaşmaya göre bu tarihten itibaren nükleer silahlar atmosfer veya deniz dibinde test edilmeyecekti.[360]

Esnek Karşılık Stratejisi çerçevesinde 8 Aralık 1969 tarihinde Savunma Planlama Komitesi tarafından MC 48/3 olarak bilinen resmi adıyla ‘’NATO Bölgesinin Savunulmasında Stratejik Konseptin Uygulama tedbirleri ‘’ raporu yürürlüğe konulmuştur. [361] Bu stratejinin kabul edilmesine zemin hazırlayan gelişmeler şu şekilde ifade edilebilir: 1960’lı yılların sonlarına gelindiğinde ABD, MIRV (Bağımsız olarak hedeflenebilir çoklu araç) tipi füze sistemlerinin üretimine başlamadan önce iki süper güç arasında nükleer silah sayısı ve kapasitesi açısından ‘’nükleer denklik’’ oluşmuştu. Bu, Amerikan halkı ile askeri çevreler tarafından kabul edilmesi güç bir gelişmeydi. Bu gelişmenin ardından ABD yöneticileri nükleer silahların kesin yok etme kapasitesini (assured destruction capability) vurgulayarak nükleer silah bakımından SSCB’nin çok ilerisinde olmanın gerekli olmadığını ifade etmişlerdir.[362] İki blokta karşısındakini birkaç defa yok edebilecek nükleer silahlara sahip olmuştu. Bu tehlikeli silahlanmanın ardından Batı Bloğunun yumuşama (Detant) Doğunun ise birlikte yaşama olarak adlandırdığı bir döneme adım atılmıştı. Bu yeni dönemin koşulları çerçevesinde 1967 yılında NATO, Belçika Dışişleri Bakanı Harmel’e yumuşama dönemine uygun strateji belirleme görevi vermiştir.[363] Pierre Harmel’in hazırladığı raporda NATO’nun üstleneceği görevler iki temel boyutta değerlendirilmiştir. İlk olarak, SSCB’nin askeri üstünlüğü karşısında NATO müttefiki ülkelerin toprak bütünlüğünün korunması amacıyla nükleer silahlara başvurmayı öngören ‘’Savunma’’ yaklaşımı; ikinci olarak ise ‘’Yumuşama’’(Detant) dönemiyle beraber ortaya çıkan ve bloklar arası problemlerin denetimli tırmandırma yaklaşımıyla çözülmesini öngören ‘’esnek karşılık’’ stratejisi.[364]

[359] Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi,* s.485.
[360] Paul Bushkovitch, *Kısa Rusya Tarihi,* çev. Mehmet Doğan, Kronik Kitap, İstanbul 2025, s.512.
[361] Sertif Demir, ‘’Stratejik Konseptler ve NATO’nun Dönüşümü’’, *‘’Sıcak Barış”ın Soğuk Örgütü: Yeni NATO: ‘’Yeni Tehditler, Konseptler, Arayışlar, Dönüşüm ve Alan Dışı Operasyonlar”,* ed. Mehmet Seyfettin Erol, Barış Platin Yayınları, Ankara 2012, s.77.
[362] Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar,* Attila Kitabevi, Ankara 1993, s.495.
[363] Haydar Çakmak, *Avrupa Güvenliği,* Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 200-201.
[364] Suat Dönmez, *Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO*, Transnational Press London, London 2023, s.68.

Almanlar tarafından iki blok arası ilişkilerin ‘’İncil’i’’ olarak nitelendirilen Harmel Raporu, NATO müttefiki ülkelerin birlik ve dayanışmasına katkı sağlayacak irade ve enstrümanların geliştirilmesini amaçlarken, SSCB ve Doğu Avrupa devletleriyle ilişkilerin iyileştirilmesinin de önemini vurgulamıştır.[365] Benzer yaklaşım, 1960ların sonlarında Federal Almanya başbakanı Willy Brand’in bloklar arasındaki gergin ilişkilerin tehlikeli boyutlara eriştiğine inanıp bunun kimseye fayda getirmeyeceğini düşünerek ‘’Ostpolitik’’ olarak isimlendirdiği iyi ilişkiler kurma çabalarında görülebilir.[366]

ABD tarafından formüle edilen ve NATO tarafından kabul edilen Esnek Karşılık Stratejisinde Almanya ve Batı Avrupa ittifak içerisinde merkezi bir rol üstlenirken Türkiye’nin de içinde bulunduğu ittifakın güney kanadı ikincil bir rol üstlenecekti. Güney kanadın üstleneceği bu rol stratejik açıdan önem arz ediyordu. Bu stratejiyle beraber Türkiye’nin, NATO ittifakı içerisindeki rolü barış zamanında SSCB kontrolü altında bulunan sanayi tesislerinin, enerji kaynaklarının ve askeri potansiyelinin ittifak tarafından izlenilmesini mümkün hale getirmekti. Bahsedilen bu rol savaş sırasında, Türkiye’yi saldırıya açık bir konuma getirecekti. Türkiye ile benzer biçimde ittifak üyesi Portekiz, İtalya ve kuzey kanat ülkesi Norveç merkez cepheye destek olacaktı.[367] Yeni stratejide ittifakın güvenlik algısının bütünüyle Almanya üzerine yoğunlaşması tesadüf değildi. 1958 yılında SSCB, sırasıyla ABD, İngiltere ve Fransa’ya nota vererek Batı Berlin’in silahtan arındırılmış bir serbest şehir şeklinde Birleşmiş Milletler denetimine bırakılmasını istedi. Sovyetler Birliği tarafından verilen notada altı ay içerisinde bu devletler Berlin’i boşaltmadıkları takdirde buradaki tüm haklarını Alman Demokratik Cumhuriyetine devredeceğini bildirmiştir. Demokratik Almanya Cumhuriyetine karşı yapılacak bir saldırı SSCB’ye karşı yapılmış sayılacağı için, Avrupa’nın orta yerinde SSCB ile bir çatışmaya girilirse kitlesel karşılık stratejisi nükleer karşılığı öngördüğü için daha esnek ve kademeli bir karşılık gündeme gelmiştir.[368] Batı açısından Nükleer silahların savaş alanlarında kullanılmasını zorlaştıran şey nükleer silahlarla yapılacak bir ilk saldırının ardından harekatın sonucunu tamamen düşmanın vereceği tepkininin niteliği

[365] Murat Gül, ‘’Kuruluşundan 21.Yüzyıla: 1990’larda NATO’da Devamlılık ve Dönüşüm” *Akademik İncelemeler Dergisi,* 10/1 (2015), s.256.
[366] Çakmak, *Avrupa Güvenliği,* s.201.
[367] Karaosmanoğlu, Ali L., ‘’NATO’nun Dönüşümü’’, *Uluslararası İlişkiler,* Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), s.10.
[368] Secopedia, ‘’Esnek Karşılık” https://www.secopedia.org/kavramlar/temel-kavramlar/esnek-karsilik/ [Erişim Tarihi: 30.10.2025]

belirleyecekti. Eğer düşman ciddi bir misilleme kapasitesine sahipse nükleer silahlara ilk başvuran tarafın Batı olması korkunç bir riskti.[369]

Bu stratejinin bir sonucu olarak NATO bünyesinde faaliyet gösteren kara kuvvetlerinin artırılması gerekiyordu. Sovyetler Birliğinin sınırlı bir nükleer saldırısı durumunda ‘’pazarlık süresi’’ olarak ifade edilen aranın gerçekleştirilmesi için, ittifakın konvansiyonel gücü bir süreliğine saldırıyı durdurabilecek düzeyde olmalıydı.[370] NATO stratejisindeki bu dönüşüm, ekonomik açıdan Türkiye üzerinde ciddi baskılar oluşturmuştur. ABD’nin Türkiye’ye yaptığı yardımları askeri teçhizattan ekonomik desteğe dönüştürmesi, hibeyi de kaldırarak kredili satışları getirmesi Türkiye’nin esnek karşılık stratejisinin gerektirdiği modern silahlara erişimini zorlaştırmıştır.[371] Stratejinin kabul edilmesinin hemen ardından 1970 yılında ABD’nin yaptığı yardım miktarı, o dönemin verileri incelendiğinde Türkiye’nin GSMH’sinin yüzde 2’sine tekabül ediyordu. Norveç’i dışarda tutarsak SSCB ile en uzun sınırı paylaşan tek NATO üyesi devlet Türkiye’ydi. Bu sebepten ötürü, ittifakın güney kanadının istikrarı açısından hayati bir konumda yer alıyordu, bu kanadın savunulması söz konusu olduğunda ilk savunma hattını bu ülke oluşturacaktı.[372] Bu stratejiyle beraber gündeme gelen sınırlı düzeyde konvansiyonel savaş stratejisi ABD ve SSCB’yi nükleer bir saldırıdan korurken Türkiye’nin de dahil olduğu NATO’nun kanat ülkelerinin vurulmasını önleyemiyordu. Türkiye topraklarına yerleştirilen nükleer silahlar ya çifte anahtar denilen bir sisteme bağlıydı ya da doğrudan Amerikalılar tarafından kontrol ediliyordu, dolayısıyla bahsedilen bu silahların caydırıcılık gücü de ABD’nin bu silahları Türkiye lehine kullanma isteğine bağlıydı.[373] Bunun yanında NATO’nun değişen stratejisiyle beraber üye devletlere sağladığı nükleer garantinin geçerliliği de sorgulanmıştır.[374] Bu kaygıların sonucunda ittifak üyesi Fransa, NATO’dan bağımsız bir nükleer güç olmak istemiş ve ittifakın askeri kanadından ayrılmıştır. Fransa’nın bu yöndeki çabaları 1960ların

[369] Lawrence Freedman, ‘’İlk İki Nükleer Stratejist Nesli’’, *Modern Strateji: Machiavelli’den Nükleer Çağa*, der. Peter Paret, çev. Doruk Can Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul 2015, s. 899.
[370] Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994),* s.343.
[371] Güvenç, ‘’NATO’nun Evrimi ve Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları’’, s.106.
[372] Gökhan Eşel, ‘’ Darbeler Arasında (1960-1980) Türkiye-NATO İlişkileri’’, *The Journal of Academic Social Science Studies,* III/56, (Spring 2017), s.417.
[373] Dr. Hüseyin FAZLA, ‘’Esnek Mukabele Stratejisi ve Füze Krizi’nin Türkiye Etkileri’’ https://strasam.org/ua-iliskiler/uluslararasi-orgutler/esnek-mukabele-stratejisi-ve-fuze-krizinin-turkiye-etkileri-478 [Erişim Tarihi: 30.10.2025]
[374] Oğuzlu, Tarık, ‘’NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi’’, *Uluslararası İlişkiler,* Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), s.102.

başlarında Mirage-IV adıyla ürettikleri, bir atom bombası taşıma kapasitesine sahip uçaklarla başlamıştır.[375]

Türkiye açısından NATO'nun sağladığı güvenlik garantilerinin sorgulanmasına yol açan en önemli olay Johnson Mektubuydu. Türkiye, ittifakın nominal üyeliğinin dış politikada güvenliği sağlayacağını düşünürken; ulusal çıkarları açısından attığı bir adımın Amerika'nın hoşuna gitmemesi durumunda NATO tarafından sağlanan güvenlik şemsiyesine de güvenmemesi gerektiğini anladı.[376] NATO'nun bu ikircikli tavrına tepki olarak ABD öncülüğündeki NATO Nükleer Gücünden (MLF) çekildiğini ABD Hükümetine bildirmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü tarafından yapılan açıklamada Türkiye, 7 farklı ülkenin denizcisinden oluşan ''Claude Ricketts'' muhribinde görevli birliğini geri çekecekti.[377]

3.7. ÇEVRELEME STRATEJİSİ BAĞLAMINDA KIBRIS SORUNU

1958 yılında Irak'ta gerçekleşen darbe neticesinde Sovyet yanlısı bir hükümet işbaşına gelmiş ardından Sovyetler Birliği, 1963 yılında iktidara gelen Baas partisini kullanarak Suriye'de kendisine yakın bir yönetim inşa etmiş ve buradan Kıbrıs'a uzanmıştır. Akdeniz ülkeleri arasında en güçlü komünist partiyi Kıbrıs adasında kurdurarak bu adayı kendisine bağımlı hale getirmiştir.[378] SSCB, Bağımsızlığını ilan ettiği 1960 yılından itibaren Kıbrıs'taki olayları yakından takip etmiştir. Özellikle, Doğu Akdeniz bölgesinde bağlantısız bir dış siyaset takip eden ve her fırsatta Kıbrıs'ın NATO'ya üye olmayacağını dile getirip, Komünist ülkelerle iyi ilişkiler kuran Makarios, Kıbrıs'ta faaliyet gösteren Komünist AKEL partisinin çalışmalarına karışmıyordu. SSCB açısından Makarios liderliği altındaki Kıbrıs devletinin Akdeniz'deki varlığı çok önemliydi.[379] Soğuk Savaş dinamikleri açısından SSCB'nin Kıbrıs politikası şu şekilde ele alınabilir: Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgeleri üzerindeki ABD Hegemonyasını zayıflatacak her girişim SSCB tarafından desteklenmiş; enosis'e karşı takındığı tavırda

[375] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* s.470.
[376] Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası,* (2.baskı), İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.483.
[377] ''Karma mürettebatlı muhripteki 11 Türk denizci de geri çekilecek", Milliyet, 15 Ocak 1965, s.1.
[378] Anıl Çeçen, *Türkiye ve Avrasya,* (3.baskı), Doğu Kitabevi, İstanbul 2025, s.376.
[379] Melek Fırat, ''Yunanistan'la İlişkiler', *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular*, *Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, (23.baskı), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 729.

bu çerçevede şekillenmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın 1952 yılında NATO ittifakına dahil olmalarının ardından SSCB açısından Kıbrıs meselesi, NATO'nun güneydoğu kanadının zayıflatılması amacıyla başvurulacak bir taktik araç olarak değerlendirilmiştir.[380]

ABD açısından bakıldığında ise Kıbrıs, NATO müttefiki olan iki ülke Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri olumsuz etkilediği ve Doğu Akdeniz bölgesindeki NATO iş birliğini derinden sarstığı için önemli bir konuydu. Kıbrıs üzerinde varılan uzlaşı ortadan kalkarsa bu durum, hem Yunanistan'da iktidarda bulunan Batı yanlısı hükümet için felaket sonuçlar ortaya çıkacak hem de Türkiye'deki hükümet açısından ciddi sonuçları olacaktı.[381] ABD Başkanı Johnson endişelerini gidermek amacıyla Amerikan Senatosunun Dış İlişkiler Komitesinin mevcut başkanı William Fulbright'ı, Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Atina ve Ankara'ya gönderdi.[382]

Türkiye'nin adaya müdahaleyi gündeme getirdiği 5 Haziran 1964 tarihinde Johnson mektubunun gönderildiği gün, Washington idaresi, Türkiye tarafından adaya yapılacak müdahalenin NATO ittifakı içerisinde korkunç sonuçlar doğuracağını Türk meslektaşlarına anlatması için NATO SACEUR (Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı) Başkomutanı General Lemnitzer'i Türkiye'ye gönderdi.[383] Bu ziyaretin ardından bir başka önemli ziyarette ABD Başkanı Johnson'un talimatıyla Dışişleri Bakan Yardımcısı Ball'un Atina ve Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaretti. Başbakan ve Dışişleri Bakanı ile görüşen Ball, sorunun çözümüne yönelik istişarelerde bulunmuştur.[384]

Çevreleme stratejisi bağlamında Kıbrıs adasının stratejik önemi ABD'nin telekomünikasyon tesislerine ev sahipliği yapmasıydı. Yabancı yayınların dinlenilmesi sırasında bu tesislere başvuruluyordu.[385]Ayrıca iki stratejik zorunluluk ABD'yi Kıbrıs meselesi üzerine çözüm bulmaya zorlamıştır. İlk olarak Bağdat paktı ile hayata geçirilen ''Kuzey Kuşağı'nın'' SSCB karşısında savunma ve caydırma niteliğinin devam ettirilmesi gerekiyordu. İkinci olarak ise NATO ve İsrail'in lehine olacak şekilde

[380] Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve diğer sorunlar*, Der Yayınları, İstanbul 2000, s.93-94.
[381] Armaoğlu, *Türk-Amerikan İlişkileri (1919-1997),* s.212.
[382] ''Senatör Fulbright Türkiye'ye geliyor'', *Cumhuriyet,* 4 Mayıs 1964, s.7.
[383] Gencer Özcan, ''Altmışlı Yıllarda Dış Politika'', *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* (3.baskı), yay. haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2024, s.232
[384] *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı,* **Dışişleri Belleteni**, no.1(Temmuz 1964), s.16.
[385] Armaoğlu, *Türk-Amerikan İlişkileri (1919-1997),* s.213.

bölgedeki güç dengesini korumak.[386] Süveyş, İskenderun ve Girit adasının oluşturduğu Doğu Akdeniz üçgeninde yer alan Kıbrıs adası, bu su havzası üzerinde birkaç farklı istikameti kontrol ettiği için Doğu Akdeniz bölgesinde yer alan Malta ve Girit adalarına kıyasla daha önemli bir konumdaydı.[387]

Yunanistan'ın izlediği enosis politikaları, Makarios'un bağlantısızlar bloğu ile yakın ilişkiler kurma çabası ve hepsinden öte adada Türk ve Rum toplumları arasında devam eden çatışmalar, ABD'nin adada inşa ettiği düzenin yıkılmak üzere olduğuna işaret ediyordu.[388] ABD Başkanı Johnson'ın hedefi, 1959 yılındaki gibi Kıbrıs meselesini ABD'nin arabuluculuğu vasıtasıyla Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak bir sözleşme çerçevesinde çözmekti. Bu sebeple Türkiye başbakanı İsmet İnönü ile Yunan meslektaşı Y. Papandreu'yu Washington'a davet etti. Johnson'un gözden kaçırdığı nokta şuydu: Koşullar 1959'daki gibi değildi çok değişmişti. Soğuk Savaşın yumuşama dönemine girmesinin ardından ''Sovyet tehdidi'' artık iki devleti birbirine yakınlaştıramıyor; aksine Batı bloğunun baskıları karşısında Moskova destek aranacak bir konumda yer alıyordu.[389] Nitekim Johnson mektubunun ardından Türkiye, SSCB ile ilişkilerini yumuşatmaya başlamıştır. Türkiye'nin bu çabaları neticesinde iki devlet arasında üst düzey ziyaretler başlamış. Ocak 1965'te SSCB parti sekreteri Podgorny Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ve meclisteki konuşması sırasında ilişkilerin hızlandırılması gerektiğini vurgulamıştır.[390]

Adada şiddetin arttığı 1964 yılında anayasal düzenin yeniden tesisi için Birleşmiş Milletler, UNFICYP adında bir Barış Gücü görevlendirmiştir.[391] BM tarafından görevlendirilen bu barış gücü, iki toplum arasında bir tampon bölge tesis ederek fiziksel şiddeti engellemeye çalışmıştır.[392] ABD ise Müttefikleri arasında cereyan eden Kıbrıs meselesinde görüşmelerin gerçekleştirilmesi için tarafları memnun edecek bir yöntem benimsedi. Türkiye ile Yunanistan'ın yanında İngiltere'nin de katılacağı bu görüşmeler, Birleşmiş Milletler arabulucusu Tuomioja'nın gözetiminde Cenevre'de gerçekleşecek;

---

[386] Vassilis K. Fouskas, *Balkanlar- Ortadoğu- Kafkasya: Soğuk Savaş Sonrası ABD politikaları*, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul 2004, s.102.
[387] Fahir Armaoğlu, *Türk Siyasi Tarihi,* (8.baskı), Kronik Kitap, İstanbul 2022, s. 213.
[388] Özcan, ''Altmışlı Yıllarda Dış Politika'', s.232.
[389] Fırat, ''Yunanistan'la İlişkiler'', s.726.
[390] Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar,* s.151
[391] Dilek Latif, ''Kıbrıs Sorunu: BM Neden Başaramadı?'', *Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, (2.baskı), ed. Nezir Akyeşilmen, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2014, s. 198.
[392] Muzaffer Ercan Yılmaz, *Toplumlararası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, Dora Yayıncılık, Bursa 2015, s.33.

arabuluculuk görevini de eski Amerikan Dışişleri Bakanı Acheson yapacaktı.[393] TBMM'nin onayıyla, Cenevre'deki toplantıya TBMM Dışişleri Komisyon Başkanı Nihat Erim katılmıştır. Askeri konularda Erim'e danışmanlık yapmak üzere General Turgut Sunalp görevlendirilmiştir. Temmuz ayının ortalarına doğru Acheson, Kıbrıs planını delegelere sunmuş ve 20 Temmuz tarihi itibariyle de Acheson planı üzerine müzakereler devam etmiştir.[394] Acheson'un planına göre adanın Yunanistan'a ilhakı, yani enosis'e karşılık Türkiye, Karpaz bölgesinde bir üs elde edecek ve adada Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde yönetim Türklerin elinde olacaktı.[395] Ayrıca, plan Doğu Akdeniz bölgesinden Türkiye'ye gerçekleştirecek herhangi bir saldırı girişimine karşı Türkiye'nin güvenliği açısından Meis adasının Türkiye'ye bırakılmasını öngörüyordu.[396] Bu teklifi kabul etmeyen Yunanistan, Cenevre'ye kendi planıyla geldi. Yunan planına göre yalnızca hava ve deniz üssü olarak kullanmak koşuluyla El Greco burnundan 32 kilometrekare büyüklüğünde bir alan 25 yıllığına Türkiye'ye kiralanabilirdi.[397] Bu plan Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Görüşmelerden bir sonuç elde edilememiş ve 1964 yılının sonlarına doğru adada yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. 1964 yılının Ekim ayında, Ankara idaresi Kıbrıs yönetimine bir ültimatom vererek Kokkina'da açlıkla boğuşan Türklere yönelik deniz ablukasına son verilmediği takdirde Türkiye gıda taşıyan yardım gemilerini destroyer ve uçaklar eşliğinde adaya gönderecekti. Bölgede yaşanan kıtlığın boyutlarını saptamak amacıyla uluslararası bir ekip görevlendirilmiş Türkiye bu ekibe itiraz etmemiş ve kriz kısa bir sürede olsa yatışmıştır.[398]

1967 yılında Yunanistan'da ordu yönetime el koymuş ve 1974 yılına kadar sürecek bir cunta rejimi kurulmuştur. Bu dönemde, Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs sorunu nedeniyle yaşanan ilk gerilim 1967 yılında ortaya çıkmıştır. 15 Kasım 1967 tarihinde meydana gelen Köfünye çatışmaları sırasında, EOKA lideri Grivas'ın öncülüğünde gerçekleştirilen baskınlarda 20 Türk öldürülmüştür. Türkiye bu olaylara çok sert tepki göstermiştir. Adaya askeri bir çıkarma yapmaya hazırlanırken, ABD'nin eski savunma bakan yardımcısı Cyrus Vance devreye girmiştir. Yunanistan'daki cunta idaresinin Türkiye'nin koşullarını kabul etmesi neticesinde gerilim sona ermiştir. Yunanistan'la

[393] Fırat, ''Yunanistan'la İlişkiler'', s.727.
[394] *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı,* **Dışişleri Belleteni**, no.2(Ekim 1964), s.5-6.
[395] Kızılyürek, *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi: Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma,* s.383-384.
[396] Fırat, ''Yunanistan'la İlişkiler'', s.728.
[397] ''Dışişleri Belleteni'' s.6.
[398]Daily Mail Foreign Service. "Makarios warns Turkish food invaders." *Daily Mail*, 12 Eylül 1964, s.2.

ulaşılan mutabakat sonucunda, EOKA lideri Grivas ve 10 bin Yunan askeri adayı terk etmek zorunda kaldı.[399]

3.8. NATO'NUN GÜNEY KANADINDA ÇATLAK

Soğuk Savaş sırasında çevreleme stratejisinin uygulanmasında karşılaşılan en büyük problemlerden biri de Türkiye ile Yunanistan'ın dahil olduğu NATO'nun güney kanadının istikrarsız yapısıydı. Bahsedilen bu kanatta en büyük kriz Türkiye'nin İkinci Kıbrıs barış harekâtını düzenlemesi sonucu yaşandı. 14 Ağustos 1974 tarihinde Türkiye'nin Kıbrıs'a ikinci harekâtı gerçekleştirdiği sırada Yunanistan, NATO'nun bu müdahaleyi engelleyemediğini ileri sürerek ittifakın askeri kanadından ayrılmıştı.[400] Birinci Kıbrıs Harekâtı sonrasında Yunanistan'da demokrasiye geçilmiş; kriz sırasında politikası iflas eden Albaylar Cuntasının iktidardan düşmesi üzerine Konstantin Karamanlis başbakanlık koltuğuna oturmuştu. Karamanlis hükümeti Türkiye'ye karşı savaş seçeneğini gözden geçirmiş; ancak ordunun hazır olmaması sebebiyle bundan vazgeçmiştir.[401]

1970'li yılların ortalarına doğru Sovyetler Birliği Akdeniz bölgesinde etkinliğini artırmış, İran ve Afganistan'da da önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde Yunanistan'ın, ittifakın askeri kanadında yer almaması Batının güvenlik endişelerini iyice artırmıştır.[402] Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dahil edilmesi, ABD'ye göre kenar kuşak bölgesinin istikrarı açısından da önem taşıyordu. Sosyalist bir parti olarak siyasi hayatına başlayan PASOK (Panhelenik Sosyalist Hareket) partisi her ne kadar 1970'lerin ikinci yarısında Marksist söylemleri terk etmiş olsa da[403] liderleri Papandreu, 1980 yılının sonunda yapılması planlanan seçimler öncesinde ABD ve NATO karşıtı söylemler kullanıyor ayrıca PASOK'un iktidarında Yunanistan'ın NATO üyeliğinden çıkacağını ifade ediyordu.[404]

---

[399] Kızılyürek, *Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti: Doğmamış Bir Devletin Tarihi,* s.117.
[400] İlhan Uzgel, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler'', *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 2: 1980-2001*, (17.baskı), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s.40.
[401] Melek Fırat, ''Yunanistan'la İlişkiler'', s.749-750.
[402] Uzgel, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler'', s.40.
[403] Bilge Ustaoğlu, ''Yunanistan'da Panhellenik Sosyalist Hareketin (PASOK) Kuruluşu ve İktidara Yükselişi'', *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 10/2, (Aralık 2021), s.661.
[404] Uzgel, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler'' s. 40.

Başbakan Karamanlis 1977 yılının haziran ayında NATO'ya başvurarak, askeri kanata geri dönmek istediklerini iletmiştir. Yunanistan'ın NATO'ya ilettiği yeni teklife göre, askeri kanata geri dönmesi halinde İzmir'de yer alan NATO karargahına katılmayacak bunun yerine Yunanistan'ın kuzeyinde Larissa kentinde Yunan komutasında yeni bir karargâh kurulacaktı. Ayrıca Ege Denizinde NATO Erken Uyarı Hattı olarak bilinen Hava Kontrol alanının da kendisine verilmesini talep ediyordu.[405] 1964 Kıbrıs bunalımından sonra bu konu ilk kez gündeme gelmiş, SACEUR (Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı) Komutanı 22 Şubat 1964 tarihinde yayınladığı mesajında Ege denizi üzerindeki Erken Uyarı Hattının, Uçuş bilgi bölgesi yani FIR[406] hattıyla çakıştığı ilan etmişti. Böylece bu hattın kontrolü Yunanistan'a verilmiş oldu.[407] 1974 yılında Yunanistan'ın NATO'nun asker kanadından ayrılmasının ardından Türkiye, bu düzenlemeye karşı olduğunu bildirmiştir.[408] Erken Uyarı Hattı ile bağlantılı olan bir diğer problem ise hava kontrol alanlarında komuta kontrol görevinin kim tarafından üstlenileceğiydi. Kıbrıs Barış Harekâtı öncesi yapılan düzenlemede Yunanistan'a bağlı 28. Taktik Hava Kuvvetlerinin sorumlu olduğu alan İstanbul/Atina FIR Hattını da içermekteydi. Yunanistan'ın askeri kanattan ayrılmasıyla birlikte Türkiye bu düzenlemeyi de reddetmiştir.[409]

Yunanistan'ın NATO'ya müracaatından sonra NATO Müttefik Kuvvetler Komutanı Alexander Haig ile Yunan Genel Kurmayının başındaki Davos arasında bir dizi görüşme gerçekleşti ve bu görüşmeler neticesinde Yunan tezine uygun bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmayı, Türkiye dışında tüm NATO müttefiki üyeler kabul etmiştir.[410]

3.8.1. Rogers Planı

ABD ve NATO'nun Yunanistan'ın askeri kanada geri dönmesine yönelik girişimleri, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra hız kazanmıştır. Darbenin gerçekleşmesinden

[405] Sander, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.634.
[406] FIR Hattı ile ilgili bkz. Hazal Papuççular, *Cumhuriyet'in Dış Politikası: Olaylar, Aktörler, Kurumlar 1923-2023*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s.198-199
[407] Fırat, ''Yunanistan'la İlişkiler'', s.762.
[408] Tayyar Arı, ''Ege Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri: Son Gelişmeler Işığında Kara Suları ve Hava Sahası Sorunları'', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 50/1, 1995, s.60.
[409] Şükrü Sina Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1993,* İmge Kitabevi, Ankara 2018, s.136.
[410] Sander, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi,* s.634.

yaklaşık 1 ay sonra ABD Ankara Büyükelçisi James Spain, Kenan Evren ile görüşmüş; görüşmede NATO'nun güney kanadındaki bu bölünmüşlüğün ABD Başkanı Carter'ı endişelendirdiğini söylemiştir.[411] NATO'nun bölünmüşlüğü hususunda daha önce de Türkiye'ye telkinlerde bulunulmuştu. Örneğin 12 Eylül darbesinden kısa bir süre önce NATO Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı (SACEUR) Bernard W. Rogers, Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren ile SACEUR'un Brüksel karargahında bir görüşme gerçekleştirmişti. Görüşme sırasında Rogers, Afganistan ve İran olaylarına atıf yaparak Türkiye'nin bölgedeki yalnızlığına dikkat çekmiş ve Yunanistan'ın askeri kanada geri dönmesiyle beraber bölgenin güvenliğinin artacağını ifade etmiştir.[412] SSCB'nin Ortadoğu bölgesine yönelik başlatacağı bir askeri harekat karşısında ''Kuzey Kuşağı'' içerisinde en büyük direnç noktasını Türkiye oluşturuyordu.[413] Bu cephenin Yunanistan ile güçlendirilmesi elzemdi.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden bir ay sonra, 17 Ekim 1980 tarihinde ABD Hava Kuvvetleri tarafından tahsis edilen bir uçakla SACEUR komutanı Rogers, Ankara'ya geldi. Aynı gün içerisinde Yunan Genel Kurmayının başındaki isim Agamemnon Gratsios, Napoli'ye giderek ABD'nin Yunanistan Büyükelçisi Robert J. Mcclosley ile bir görüşme gerçekleştirdi. Yunanistan'ın NATO'ya geri dönüşü için Devlet başkanı Evren'den onay alan Rogers, Napoli'ye giderek Gratsios'a bu kararı bildirmiş ardından tekrar Brüksel'e dönmüştü.[414]

NATO Başkomutanı Alexander Haig, Türkiye ile Yunanistan arasında uyuşmazlığa konu olan Ege'deki komuta-kontrol probleminin çözülebilmesi için çeşitli planlar hazırlamış[415] fakat başarılı olamamıştı. Rogers planı[416] olarak anılan planda Ege'deki komuta-kontrol sorunlarının ileride NATO bünyesinde ele alınacağı belirtiliyordu. Uluslararası hukuk bakımından değerlendirildiğinde, Türkiye ve Yunanistan'ın temsilcileri arasında imzalanmış bir anlaşma mevcut değildi ve bu sebepten ötürü düzenlemenin hukuki bir bağlayıcılığı yoktu.[417]

[411] Uzgel, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler'', s.40
[412] Ufuk Güldemir, *Kanat Operasyonu,* (2.baskı), Tekin Yayınevi, İstanbul 1986, s.75-76.
[413] Sönmezoğlu*, 2.Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, s.392.
[414] Güldemir, *Kanat Operasyonu,* s.81.
[415] Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1993,* s.154.
[416]Rogers Planı ile ilgili bkz. Güldemir, *Kanat Operasyonu,* s.83.
[417] Uzgel, ''ABD ve NATO'yla İlişkiler'', s.42.

1981 yılında Yunanistan'da yapılan seçimler sonucunda PASOK iktidara geldi, Andreas Papandreu'da başbakanlık koltuğuna oturdu. PASOK'un, Yunan Parlamentosunda ifade ettiği hükümet programında dış politikasını Türkiye karşıtı bir çizgide ilerleteceğini beyan ediyordu.[418] Papandreu hükümetinde Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönebilmesi için Türkiye'ye birtakım vaatlerde bulunulduğu bilen kimse yoktu. Rogers ve Evren haricinde anlaşmanın tamamına hâkim olan tek kişi vardı, o da Rogers'ın yardımcısı Albay Papayorgi'ydi.[419]

[418] Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler: Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunları,* s.245.
[419] Güldemir, *Kanat Operasyonu,* s.84.

SONUÇ

ABD'nin çevreleme stratejisini ilan ettiği 1947 yılından itibaren Türk-Amerikan ilişkilerine etki eden örnek olaylar incelenerek Türkiye'nin bu stratejideki rolü anlaşılmaya çalışıldı. 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrininden itibaren ABD'li politika yapıcılar Türkiye'nin jeopolitik konumuna vurgu yaparak bu ülkeyi askeri ittifaklara ve ekonomik yardım programlarına dahil etmişlerdir. 1947 yılında ikinci dünya savaşı sonrasında Avrupa'nın ekonomik olarak yeniden inşası için Marshall planı ilan edilmiş ve Türkiye plana dahil edilmiştir. Marshall planına dahil edilmesinin ardından, Türkiye'nin kapitalist ideolojiye entegre edilebilmesi amacıyla ABD'li uzmanlar tarafından raporlar hazırlanmıştır.[420] Bu raporlar, ABD liderliğinde şekillenecek Batı bloğu içinde Türkiye'nin üstleneceği rolün daha net biçimde analiz edilmesine yardımcı olmuştur.

Soğuk Savaşın ilk yıllarında Türkiye'nin güvenlik endişelerini artıran en önemli gelişme, Stalin'in savaş sonrası izlediği yayılmacı politikalardır. SSCB'nin Türkiye'den toprak taleplerinde bulunduğu bu dönemde, Batı ile siyasi bağlar kurulması hayati önem taşıyordu. Aynı dönemlerde çevreleme stratejisinin teorik altyapısını çizen George Kennan, Türkiye'nin maruz kaldığı Sovyet tehdidinin altını çizmiş ve ABD'li politika yapıcıları harekete geçirmiştir.

Türkiye, Batı ittifakı ile kurduğu siyasi bağlar sayesinde kenar kuşağın en önemli askeri ittifaklarından biri olan NATO'ya üye olmuştur. 1952 yılında NATO'ya üye olmasının ardından Türkiye, Balkanlar ve Ortadoğu bölgelerinde çevreleme konseptiyle kurulan iki önemli ittifakın kurucu üyesi olmuştur. 1955 yılında Bağdat Paktı adıyla kurulan askeri ittifak, Balkan ittifakına kıyasla daha uzun süre varlığını sürdürmüştür. Bağdat paktı, Soğuk Savaş dinamikleri içinde önemli değişikliklere uğramıştır. Pakt için ilk önemli sınav, pakt üyesi Irak'ta 1958 yılında meydana gelen askeri darbedir. Irak'ın paktan ayrılması neticesinde Paktın ismi CENTO olarak değiştirilmiş ve merkezi Ankara'ya taşınmıştır. Ortadoğu bölgesinde ''Kuzey Kuşağı'' olarak ifade edilen bir hatta kurulan bu paktın karşısında Mısır lideri Nasır'ın öncülüğünde bir Arap bloğu

[420] Geniş bilgi için bkz. Güven, *1950'li yıllarda Türk ekonomisi üzerinde Amerikan kalkınma reçeteleri: Hilts Raporu, Thornburg Raporu, Barker Raporu*

kurulmuştur. Bölgenin siyasi olarak parçalanmış yapısı, komünizmin bölgede yayılmasını kolaylaştırmıştır. Mısır lideri Nasır, ‘’Arapların Sesi’’ radyosunu aktif bir propaganda aracı olarak kullanarak bölge halklarını batı yanlısı rejimlere karşı harekete geçirmiş ve bu gelişme, Ortadoğu’daki bölünmüşlüğün daha da derinleşmesine yol açmıştır. Türkiye’nin çevreleme stratejisi doğrultusunda bölge ülkelerini Batı güvenlik sistemine dahil etme çabaları, Nasır liderliğindeki Arap bloğu tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Ortadoğu bölgesinde Komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla Eisenhower yönetimi 1957 yılında bir doktrin ilan etmiş ve bu çerçevede komünizm tehdidi altındaki ülkelere ekonomik yardım gerçekleştirmiştir. Doktrin çerçevesinde ekonomik yardım alan ülkeler Kuzey Kuşağı devletleriyle sınırlı değildir; Yunanistan ve Ürdün’de yardım almıştır. Türkiye’nin dahil olduğu Kuzey Kuşağı ile Ortadoğu’da sınırlı bir alan komünizmin yayılmasına karşı güvence altına alınırken, Eisenhower doktrini çok daha geniş bir coğrafyayı hedeflemiştir. Doktrinin ilanını hızlandıran temel gelişmeler, 1956 yılında Mısır’ın Çekoslovakya’dan silah temin etmesi ve Süveyş Krizi sonrasında Batılı devletlerin bölgede itibar kaybına uğramasıydı. Doktrinin ilan edildiği dönemde Türkiye’de iktidarda bulunan Demokrat Parti, bu gelişmeyi son derece olumlu karşılamıştı. ABD’nin Bağdat Paktı ile başlattığı Ortadoğu’yu çevreleme stratejisine dahil etme çabaları, Eisenhower doktrini ile zirveye ulaşmıştı. ABD, ittifaklar zinciri ile çevreleme stratejisine dahil edemediği bölge ülkelerini, ekonomik yardım programları üzerinden kendi etki alanına çekmeye çalıştı. 1947 yılında Truman Doktrini ile başlayan ve ekonomik yardım programları aracılığıyla SSCB’ye karşı kenar kuşağını kontrol etme hedefi güden ABD politikası, Eisenhower doktrini ile birlikte en geniş sınırlarına ulaşmıştı.

Soğuk Savaş koşullarında nükleer silahların savunma perspektifinde başat rol oynadığı 1950’lerin ortalarında NATO Kitlesel Karşılık (Massive Retaliation) stratejisini kabul etmiştir. Bu strateji bağlamında, 1959 yılında aralarında Türkiye’nin de bulunduğu NATO müttefiki üç ülkeye nükleer başlıklı füzeler konuşlandırılmıştır. Çevreleme stratejisinin caydırıcılık boyutunu temsil eden nükleer füzeler İzmir Çiğli Hava Üssü’ne konuşlandırılmış ve Türkiye’yi SSCB karşısında birincil hedef konumuna getirmiştir. Bu füzeler, literatürde ‘’Dehşet Dengesi’’ (Balance of Terror) olarak ifade edilen bloklar arası nükleer silahlanma yarışını tetiklemiştir. 1962 yılında meydana gelen Küba Krizi’nin ardından, bloklar arasında nükleer silahların kontrolüne yönelik çeşitli adımlar atılmıştır.

Detant (Yumuşama) döneminde NATO, çevreleme konseptine uygun olarak askeri stratejisini revize etmiştir. Esnek Karşılık (Flexible Response) olarak ifade edilen bu stratejide, karşı blokun gerilimi tırmandırma niyetine göre kademeli bir tepki verilmesi öngörülüyordu. Bloklar arası yumuşamanın neticesinde ittifakın caydırıcı gücü olan nükleer silahlara yönelik yeni bir proje geliştirilmişti. MLF (Çok taraflı Güç) adıyla ABD tarafından geliştirilen bu projede nükleer füzeler değil, Polaris tipi nükleer denizaltılar ittifakın ortak kontrolüne girmiştir. Türkiye başlangıçta bu projede yer almış; ancak 1964 Johnson Mektubunun ardından ABD'nin güvenilirliği konusunda ciddi tereddütlerin ortaya çıkmasıyla projeden çekilmiştir. Bu dönemde sadece Türkiye değil, NATO üyesi Fransa'da ABD'nin ve NATO'nun sağladığı güvenlik üzerine tereddütte kalmış ve 1966'da NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştır.

1960'lı yıllarda çevreleme stratejisi bağlamında ABD, NATO'nun güney kanadına özel bir önem atfetmiştir. 1964 yılında Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getiren Kıbrıs meselesinde, ABD NATO müttefiki iki ülke arasındaki gerilimin tırmanmasını engellemek amacıyla taraflar arasında yürütülen müzakerelere aktif katılım sağlamıştır. İkili görüşmelere arabulucu sıfatıyla 1964 yılında Dean Acheson'u, 1967 yılında ise Cyrus Vance'ı görevlendirmişti. Kenar kuşağın en büyük askeri örgütlenmesi olan NATO, Yunanistan'ın 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası askeri kanattan ayrılmasıyla büyük bir güvenlik kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası ortamda 1979 yılında İran Devrimiyle Amerikan yanlısı rejimin devrilmesi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Ortadoğu'da Kuzey Kuşağı konseptinin büyük yara almasına neden olmuş; bu gelişmeler ABD'nin endişelerini artırmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de gerçekleşen askeri darbenin ardından, ABD'nin girişimiyle NATO'nun Güney Kanadı yeniden şekillendirilmiştir. Ekim 1981'de NATO SACEUR komutanı Rogers'ın planı ile Türkiye'deki askeri yönetim ikna edilmiş ve kenar kuşak üzerinde bütünlük sağlanmıştır. 1981'de iktidara gelen PASOK yönetimi, özellikle hava sahası başta olmak üzere Ege Denizi'ne ilişkin problemlerde NATO'nun güney kanadında yer alan müttefik Türkiye ile uzlaşamayacağını dile getirmiştir.

Yukarıdaki analizlerden hareketle, Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin çevreleme stratejisindeki rolü, ABD'nin küresel çıkarları açısından kritik bir işlev üstlenmiş; bununla birlikte Türkiye, bu stratejinin uygulanması sırasında tamamen edilgen bir konumda kalmayarak kendi bölgesinde sınırlı da olsa manevra kabiliyetine sahip olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Yayınlanmış Belge Katalogları

Foreign Relations of the United States (FRUS), 1947, The Near East and Africa, Volume V, United States Government Printing Office, Washington 1971.

Resmi Yayınlar

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Dışişleri Basımevi, Ankara 1964.

Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet

AKİS

Daily Mail

Araştırma ve İnceleme Eserler

Abrahamian, Ervand. *Darbe 1953: CIA ve Modern ABD-İran İlişkilerinin Kökleri.* Çeviren Zeynep Rona. İstanbul: İstanbul İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.

Acar, Cemal. *Soğuk Savaş: Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası.* İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.

Ak, Gökhan. «II. Deniz Hakimiyet Teorisi.» *Jeopolitik Düşünce: Büyük Güçler ve Türkiye* içinde, düzenleyen: M. Cem Oğultürk ve Güngör Şahin. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020.

Akşin, Sina. *Ana çizgileriyle Türkiye'nin yakın tarihi: 1789-1980.* Ankara: İmaj Yayıncılık, 1996.

Arı, Tayyar. «Ege Sorunu ve Türk-Yunan İlişkileri: Son Gelişmeler Işığında Kara Suları ve Hava Sahası Sorunları.» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 50, no. 01 (1995): 51-68.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl SİyasiTarihi (1914-1995).* İstanbul: Kronik Kitap, 2018.

—. *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

—. *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları.* İstanbul: Kronik Kitap, 2019.

—. *Türk Dış Politikası Tarihi.* İstanbul: Kronik Kitap, 2022.

—. *Türk siyasi tarihi.* İstanbul: Kronik Kitap, 2022.

—. *Türk-Amerikan İlişkileri (1919-1997).* İstanbul: Kronik Kitap, 2021.

Ateş, Hamza. «Serbia and Montenegro.» *Foreign Policy of States A Handbook on World Affairs* içinde, düzenleyen: Wolfgang Gieler, Kemal İnat ve Claudio Kullman, 431-440. İstanbul: TASAM Publications, 2005.

Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın).* Cilt II. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1969.

Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar.* İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.

Balekoğlu, Ferhat. *Diplomasi Tarihi: Küba Füze Krizi 1962.* Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021.

Best, Antony, Jussi M. Hanhimaki, Koseph A. Maiolo, ve Kirsten E. Schulze. *20. yüzyılın uluslararası tarihi.* Çeviren Taciser Ulaş Belge. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.

Beşgül, Birce. «Eksen Kayması Tanımı ve Tartışmaları: Türkiye Örneği Definition and Debates on Axis Shift: Türkiye Case.» *TYB Akademi Dil Edebiyat& Sosyal Bilimler Dergisi*, 2024: 78-99.

Bilge, A. Suat. *Büyük Düş: Türk-Yunan Siyasi İlişkileri 1919-2000.* Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları, 2000.

Bilgin, Pınar. «Türkiye Coğrafyasında Yalnız Güçlü Devletler Ayakta Kalabilir.» *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* içinde, düzenleyen: Evren Balta

Paker ve İsmet Akça, 453-474. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Boniface, Pascal. *Herkes için Jeopolitik.* Çeviren Mouhammed Guaye ve Fatma Büşra Süverdem. İstanbul: Erdem Yayınları, 2018.

Bostanoğlu, Burcu. *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası.* Ankara: İmge Kitabevi, 2008.

Bölme, Selin M. *İncirlik Üssü: ABD'nin üs politikası ve Türkiye.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Briggs, Asa, ve Patricia Clavin. *Modern Europe, 1789-Present.* England: Pearson Longman, 2003.

Brzezinski, Zbigniew. *Büyük Santranç Tahtası: Amerika'nın önceliği ve bunun jeostratejik gerekçeleri.* Çeviren Ertuğrul Dikbaş. İstanbul: Sabah Kitapları, 1998.

—. *Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı.* Çeviren Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Budak, Ömer. *Türkiye'nin dünya ülkeleri açısından jeopolitik önemi ve Avrasya'daki yeri.* Ankara: Bilge Kitabevi, 2006.

Bushkovitch, Paul. *Kısa Rusya Tarihi.* Çeviren Mehmet Doğan. İstanbul: Kronik Kitap, 2025.

Cardwell, Curt. *NSC 68 and The Political Economy of The Early Cold war.* New York: Oxford University Press, 2011.

Carver, Michael. «Nükleer Çağda Uylaşımsal Savaş.» *Modern Strateji: Machiavelli'den Nükleer Çağa* içinde, düzenleyen: Peter Paret, çeviren Doruk Can Koçak, 933-976. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2015.

Cem, İsmail. *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

Clogg, Richard. *Modern Yunanistan Tarihi.* Çeviren Dilek Şendil. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Comeliau, Christian. *Kuzey-Güney İlişkileri.* Çeviren Teoman Tunçdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Çakmak, Haydar. *Avrupa Güvenliği.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Çakmak, Haydar. «Balkan Paktı ve İttifakı.» *Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış Prof. Dr. Refet Yinanç'a Armağan* içinde, düzenleyen: Fırat Purtaş, 255-263. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.

Çeçen, Anıl. *Türkiye ve Avrasya.* İstanbul: Doğu Kitabevi, 2025.

—. *Türkiye'nin Konumu.* Ankara: Astana Yayınları, 2021.

Çifçi, Erhan. *Prusya'dan NATO'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi (1880-1960).* İstanbul: Kronik Kitap, 2022.

Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu.* İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

Dedeoğlu, Beril. *Uluslararası güvenlik ve strateji.* İstanbul: Derin Yayınları, 2003.

Demir, Sertif. «Stratejik Konseptler ve NATO'nun Dönüşümü.» *"Sıcak Barış"ın Soğuk Örgütü: Yeni NATO: "Yeni Tehditler, Konseptler, Arayışlar, Dönüşüm ve Alan Dışı Operasyonlar"* içinde, düzenleyen: Mehmet Seyfettin Erol, 57-114. Ankara: Barış Platin Yayınları, 2012.

Dikerdem, Mahmut. *Ortadoğu'da devrim yılları: Bir büyükelçinin anıları.* İstanbul, 1977.

Dobbs, Michael. *Geceyarısına bir kala nükleer savaşın beşiğinde Kennedy, Kruşçev ve Castro.* Çeviren Erhun Yücesoy. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Dönmez, Suat. *Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO.* London: Transnational Press London, 2023.

Dugin, Aleksandr. *Dünya Adasında Son Savaş.* Çeviren Arzu Yazıcıoğlu. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.

—. *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım.* Çeviren Vügar İmanov. İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

Durgun, Sezgi. «Okul Coğrafyasında Türkiye Anlatılarının İnşası ve Bugünü.» *Türkiye Dünyanın Neresinde?: Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar* içinde, düzenleyen: Murat Yeşiltaş, Pınar Bilgin ve Sezgi Durgun, 95-118. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015.

Elekdağ, Şükrü. «Nükleer Çağda Strateji ve NATO Stratejisindeki Gelişmeler.» *Türkiye ve NATO* içinde, 93-111. Ankara: Türk Atlantik Anlaşması Derneği Yayınları, Tarih Belirsiz.

Erhan, Çağrı. «ABD ve NATO'yla İlişkiler.» *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde, düzenleyen: Baskın Oran, 522-574. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Erhan, Çağrı. «Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı.» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51, no. 01 (1996): 275-286.

Erhan, Çağrı. «Türkiye, Ortadoğu'da ABD ne istediyse yapmıştır.» *Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1* içinde, düzenleyen: Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer ve Mehmet Yegin, 49-68. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2009.

Erinç, Sırrı, ve Sami Öngör. *Ülkeler Coğrafyası: ülkeler, insanlar ve problemler.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1982.

Erşen, Emre. «Zihinsel Kurgular ve Dış Politika: Avrasyacılık Örneği.» *Mekan, Kimlik, Güç ve Dış Politika* içinde, düzenleyen: S. Gülden Ayman, 111-150. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2012.

Eşel, Gökhan. «Darbeler Arasında (1960-1980) Türkiye-NATO İlişkileri.» *The Journal of Academic Social Science Studies*, Spring 2017: 409-416.

Ferguson, Niall. *Colossus: Amerikan İmparatorluğunun Yükselişi ve Düşüsü.* Çeviren Oğuz Satır. İstanbul: Kronik Kitap, 2024.

—. *Kissinger: 1923-1968.* London: The İdealist, 2015.

Fırat, Melek. «Yunanistan'la İlişkiler.» *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1:1919-1980* içinde, düzenleyen: Baskın Oran, 716-765. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Fırat, Melek. «Yunanistan'la İlişkiler.» *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980* içinde, düzenleyen: Baskın Oran, 576-612. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Fırat, Melek, ve Ömer Kürkçüoğlu. «Arap Devletleriyle İlişkiler.» *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1:1919-1980* içinde, düzenleyen: Baskın Oran, 615-633. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Forsyth, James. *Kafkasya: Bir Tarih.* Çeviren Timuçin Binder. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.

Fouskas, Vassilis K. *Balkanlar Ortadoğu Kafkasya: soğuk savaş sonrası ABD Politikaları.* Çeviren Ali Çakıroğlu. İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2004.

Freedman, Lawrence. «İlk İki Nükleer Stratejist Nesli.» *Modern Strateji: Machiavelli'den Nükleer Çağa* içinde, düzenleyen: Peter Paret, çeviren Doruk Can Koçak, 933-976. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2015.

—. *Strateji: bir tarih.* Çeviren Belkıs Çorakçı Dişbudak ve Taciser Belge. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2022.

Fukuyama, Francis. *Tarihin sonu ve son insan.* Çeviren Zülfü Dicleli. İstanbul: Simavi Yayınları, tarih yok.

Fuller, Graham E. *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör.* Çeviren Mustafa Acar. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.

Gaddis, John Lewis. *Soğuk Savaş: pazarlıklar, casuslar, yalanlar, gerçek.* Çeviren Dilek Cenkçiler. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

—. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy.* Newyork: Oxford University Press, 1982.

—. *The United States and The End of The Cold war: Implications, Reconsiderations, Provocations.* New York: Oxford University Press, 1992.

Ganser, Daniele. *NATO'nun Gizli Orduları: Gladyo Operasyonları, Terörizm ve Avrupa Güvenlik İlkeleri.* İstanbul: Destek Yayınları, 2025.

Gerger, Haluk. *ABD, Ortadoğu, Türkiye.* İstanbul: Yordam Kitap, 2012.

—. *Nükleer Tehlike: nükleer silahlar ve nükleer savaş.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1983.

Göktepe, Cihat. «Bağdat Paktı'ndan CENTO'ya Geçiş.» *TÜRKLER* içinde, düzenleyen: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Gönlübol, Mehmet. *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar* . Ankara: Attila Kitabevi, 1993.

Gönlübol, Mehmet, A. Haluk Ülman, A. Suat Bilge, ve Duygu Sezer. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995).* Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.

Gray, Colin S. «Harry Truman ve Soğuk Savaş'ta Amerikan Büyük Stratejisi, 1945-1953.» *Büyük Stratejinin Oluşumu* içinde, düzenleyen: Williamson Murray, Richard Hart Sinnreich ve James Lacey, çeviren Erhan Baltacı, 316-380. İstanbul: Avangart Kitap, 2017.

Gül, Murat. «Kuruluşundan 21.Yüzyıla: 1990'larda NATO'da devamlılık ve dönüşüm.» *Akademik İncelemeler Dergisi* 10, no. 1 (2015): 247-265.

Güldemir, Ufuk. *Kanat Operasyonu.* İstanbul: Tekin Yayınevi, 1986.

Gürel, Şükrü Sina. *Tarihsel boyutları içinde Türk-Yunan ilişkileri (1821-1993).* Ankara: İmge Kitabevi, 2018.

Gürün, Kamuran. *Dış İlişkiler ve Türk Politikası.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983.

Güven, Sami. *1950'li yıllarda Türk Ekonomisi üzerinde Amerikan kalkınma reçeteleri: Hilts Raporu, Thornburg Raporu, Barker Raporu.* Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998.

Güvenç, Serhat. «Erken Soğuk Savaş Döneminde ABD Milli Güvenlik Anlayışının Türkiye'ye Yansımaları.» *Devletin Güvenliği Adına: Türkiye'de Milli Güvenlik Siyaseti* içinde, düzenleyen: Özlem Kaygusuz ve Behlül Özkan, 53-78. İstanbul: İletişim Yayınları, 2023.

—. *NATO'da 60 yıl: Türkiye'nin Transatlantik güvenliğe katkıları.* İstanbul: İstanbul Bigi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Güvenç, Serhat. «NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları.» *Uluslararası İlişkiler* 12, no. 45 (Bahar 2015): 101-119.

Haas, Ernst B. «On Hedging Our Bets.» *Beyond Containment: Alternative American Policies Toward The Soviet Union* içinde, düzenleyen: Aaron Wildavsky. San Francisco: ICS, 1983.

Hale, William. *Türk Dış Politikası 1774-2000.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.

Halliday, Fred. *Devrim ve dünya siyaseti: altıncı büyük gücün yükselişi ve düşüsü.* Çeviren Mehmet Moralı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Heykel, Muhammed Hasaneyn. *Kahire Dosyası.* Çeviren Berin Büktaş. Ankara: Bilgi Yayınları, 1974.

Hobsbawn, Eric. *Kısa 20.Yüzyıl: 1914-1991 aşırılıklar çağı.* Çeviren Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996.

Hook, Steven W., ve John Spainer. *Amerikan Dış Politikası.* Çeviren Özge Zihnioğlu. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2018.

Hosking, Geoffrey. *Rusya ve Ruslar erken dönemden 21. Yüzyıla.* Çeviren Kezban Acar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Huntington, Samuel P. *Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası.* Çeviren K. Uğur Kızılaslan. İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2004.

Hupchick, Dennis P. *Balkanlar: İki dünya arasında bir tarih.* Çeviren Cengiz Yolcu. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2025.

İlhan, Suat. *Jeopolitik Duyarlılık.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

—. *Türkiye'nin ve Türk Dünyasının Jeopolitiği.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi: 20.yüzyıl.* Çeviren Zehra Savan ve Hatice Uğur. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

Judt, Tony. *Olgular değişince: denemeler 1995-2010.* Çeviren Dilek Şendil. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

—. *Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi.* Çeviren Dilek Şendil. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.

Kaplan, Robert D. *Coğrafya'nın İntikamı: yaklaşan çatışmalar ve kaderle savaş hakkında bize neler söyler.* İstanbul: Küre Yayınları, 2022.

Karakaş, Nuri. *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2013.

Karaosmanoğlu, Ali L. *NATO'nun Dönüşümü.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Karaosmanoğlu, Ali L. «NATO'nun Dönüşümü.» *Uluslararası İlişkiler* 10, no. 40 (2014): 3-38.

Karaosmanoğlu, Ali L. «Nükleer Stratejinin İlk On Yılı.» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51, no. 01 (Ocak 1996): 323-346.

Karpat, Kemal H. *Türk Dış Politikası Tarihi.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Kenar, Nesrin. *Yugoslavya: Yugoslavya sorununun ulusal ve uluslararası boyutu.* Ankara: Palme Yayınları, 2005.

Kennan, George F. *American Diplomacy.* Chicago: The University of Chicago Press, 1985.

Kennedy, Paul. *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri.* Çeviren Birtane Karanakçı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1990.

—. *Yirmi birinci yüzyıla hazırlanırken.* Çeviren Fikret Üçcan. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1995.

Kessler, Ronald. *CIA Savaşta Teröre Karşı Gizli Savaş.* Çeviren İrem Sağlamer. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.

Keyman, E. Fuat. *Değişen Dünya, Dönüşen Türkiye.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Kinzer, Stephen. *Darbe: Hawaii'den Irak'a Amerika'nın rejim değişiklikleri yüzyılı.* Çeviren Zeynep Beler. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

—. *Gizli Dünya Savaşları.* Çeviren Arda Vardar. İstanbul: Destek Yayınları, 2025.

—. *Şah'ın bütün adamları: bir Amerikan darbesi ve Ortadoğu'da terörün kökenleri.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Kissinger, Henry. *Diplomasi.* Çeviren İbrahim H. Kurt. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002.

—. *World Order: Refelections on the Character of Nations and the course of History.* Great Britain: Penguin Books, 2014.

Kızılyürek, Niyazi. *Bir hınç ve şiddet tarihi: Kıbrıs'ta statü kavgası ve etnik çatışma.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

—. *Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti: Doğmamış bir devletin tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Kostak, Ercan. «İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin Türkiye'ye yönelik başlattığı askeri yardımlara Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın etkisi.» *Atatürk Dergisi* 11, no. 1 (2022): 9-23.

Kruşçev, Nikita Sergeyeviç. *Kruşçev'in Anıları.* Çeviren M. Ali Kayabal. İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları, 1971.

Kumkale, Tahir Tamer. *Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri.* İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1995.

Kuneralp, Zeki. *Sadece Diplomat: Anılar-Belgeler.* İstanbul: İsis Yayımcılık, 1999.

Langlois, Georges, Jean Boismenu, Luc Lefebvre, ve Patrice Regimbald. *20. Yüzyıl Tarihi.* Çeviren Ömer Turan. İstanbul: Nehir Yayınları, 2000.

Latif, Dilek. «Kıbrıs Sorunu: BM Neden Başaramadı?» *Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi* içinde, düzenleyen: Nezir Akyeşilmen, 195-216. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2014.

Lesser, Ian O. «"Köprü mü Engel mi? Soğuk Savaşın Ardından Türkiye ve Batı".» *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu* içinde, düzenleyen: Ian O. Lesser ve Graham E. Fuller, 125-169. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2000.

Lewis, Jonathan Eric. «Replace Turkey as a Strategic Partner.» *Middle East Quarterly* 13, no. 2 (Bahar 2006).

Louis, Herbert. «Türkiye Coğrafyasının Bazı Esasları: Türkiye'nin Büyüklüğü ve Cihandaki Mevkii.» *Birinci Coğrafya Kongresi.* Ankara: T.C. Maarif Vekilliği, 6-21 Haziran 1941. 171-228.

MacMillan, Margaret. *Barışa Son Veren Savaş.* Çeviren Belkıs Çorakçı Dişbudak. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2014.

Makovsky, Alan O. «Türkiye.» *Eksen Ülkeler: gelişen dünyada ABD politikasının yeni hatları* içinde, düzenleyen: Robert Chase, Emily Hill ve Paul Kennedy, çeviren Belkıs Ç. Dişbudak, 98-129. İstanbul: Sabah Kitapları, 2000.

May, Ernest R., ve Philip D. Zelikow. *Kennedy Tutanakları ve Türkiye üzerine gizli pazarlıklar.* Çeviren Mehmet Harmancı. İstanbul: Sabah Kitapları, 1999.

Mazower, Mark. *Dünyayı Yönetmek: Bir Fikrin Tarihi.* Çeviren Mehmet Moralı. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2015.

—. *Karanlık Kıta Avrupa'nın 20.Yüzyılı.* Çeviren Mehmet Moralı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

McGhee, George. *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu.* Ankara: Bilgi Yayınları, 1992.

Mütercimler, Erol, ve Mim Kemal Öke. *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti dönemi Türk Dış Politikası.* İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2004.

Nye Jr, Joseph S. *Amerikan gücünün paradoksu.* Çeviren Gürol Koca. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003.

—. *Yumuşak Güç: dünya siyasetinde başarının yolu.* Çeviren Reyhan İnan Aydın. Ankara: Elips Kitap, 2005.

Nye Jr, Joseph S., ve David A. Welch. *Küresel çatışmayı ve işbirliğini anlamak: kurama ve tarihe giriş.* Çeviren Renan Akman. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Oğultürk, M. Cem. «I. Kara Hakimiyet Teorisi.» *Jeopolitik Düşünce: Büyük Güçler ve Türkiye* içinde, düzenleyen: M. Cem Oğultürk ve Güngör Şahin. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020.

Oğuzlu, Tarık. «NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi.» *Uluslararası İlişkiler* 9, no. 34 (Yaz 2012): 99-124.

Oğuzlu, Tarık. «Türkiye'nin Güvenlik Kültürü'nün Oluşumunda Psikolojik Unsurlar.» *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)* içinde, düzenleyen: Şenol Kantarcı, 163-188. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

Oran, Baskın. «TDP'nin Kuramsal Çerçevesi.» *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980* içinde, düzenleyen: Baskın Oran, 19-49. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Orkunt, Sezai. *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri.* İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978.

Özcan, Gencer. «Altmışlı Yıllarda "Dış" Politika.» *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* içinde, yazan Mete Kaan Kaynar, 217-256. İstanbul: İletişim Yayınları, 2024.

Özey, Ramazan. *Jeopolitik ve Jeostratejik açıdan Türkiye.* İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.

Öznal, Erdoğan. *Hava Kuvvetlerinde 40 yıl.* Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.

Papuççular, Hazal. *Cumhuriyet'in Dış Politikası: Olaylar, Aktörler, Kurumlar 1923-2023.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.

Payne, James L. «Foreign Policy for an İmpulsive People.» *Beyond Containment: Alternative American Policies Toward Soviet Union* içinde, düzenleyen: Aaron Wildavsky. San Francisco: ICS, 1983.

Pehlivanoğlu, A. Öner. *Küba krizi ve nükleer savaş eşiğinde Türkiye.* İstanbul: Kastaş A.Ş., 2003.

Ponting, Clive. *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi.* Çeviren Eşref Bengi Özbilen. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2024.

Priestland, David. *Kızıl Bayrak: Bir Komünizm Tarihi.* Çeviren Ali Çakıroğlu ve Egemen Yılgür. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Roberts, J. M. *Avrupa Tarihi.* Çeviren Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2023.

Roberts, J.M. *Yirminci Yüzyıl Tarihi.* Ankara: Dost Kitabevi, 2003.

Rogan, Eugene. *Araplar: Bir Halkın Tarihi.* Çeviren Cem Demirkıran. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017.

Sander, Oral. *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965).* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.

—. *Siyasi Tarih 1918-1994.* Ankara: İmge Kitabevi, 2017.

—. *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964.* Ankara: İmge Kitabevi, 2016.

Sayers, Michael, ve Albert E. Kahn. *Sovyetlere Karşı Büyük Komplo: 1917-1947.* Çeviren İsmail Aydın. Ankara: Yurt-Kitap Yayın, 1990.

Seabury, Paul. «Reinspecting Containment.» *Beyond Containment: Alternative American Policies toward The Soviet Union* içinde, düzenleyen: Aaron Wildavsky, 40-52. San Francisco: ICS, 1983.

Servisi, NATO Enformasyon. *NATO: Belgeler.* Brüksel, 1969.

Sever, Ayşegül. «Between Global and Regional Cold Wars: Turkey's Search to Harmonize its Security Engagements in the 1950s.» *The Balkans in The Cold War* içinde, düzenleyen: Svetozar Rajak, Konstantina E. Botsiou, Eirini Karamouzi ve Evanthis Hatzivassiliou, 109-128. London: Palgrave Macmillan, 2017.

—. *Soğuk savaş kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu: 1945-1958.* İstanbul: Boyut Yayıncılık, 1997.

Singer, Max. «Dynamic Containment.» *Beyond Containment: Alternative American Policies Toward Soviet Union* içinde, düzenleyen: Aaron Wildavsky. San Francisco: ICS, 1983.

Sloan, Geoffrey. «Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı.» *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya* içinde, yazan Colin S. Gray ve Geoffrey Sloan, 16-46. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003.

Soysal, İsmail. «1955 Bağdat Paktı.» *BELLETEN* 55, no. 212 (1991): 179-238.

Sönmezoğlu, Faruk. *2. Dünya Savaşından günümüze Türkiye dış politikası.* İstanbul: Der Yayınları, 2006.

—. *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve büyük güçler: Kıbrıs, Ege ve diğer sorunlar.* İstanbul: Der Yayınları, 2000.

—. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü.* İstanbul: Der Yayınları, 2017.

Spiegel, Steven L. *The Other Arab-Israeli conflict: making America's Middle East Policy from Truman to Reagan.* Chicago: The University of Chicago, 1985.

Spykman, Nicholas. «Dış Politika ve Coğrafya.» *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler* içinde, düzenleyen: Esra Diri, 3-42. Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013.

Stiglitz, Joseph E. *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı.* Çeviren Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2018.

Şahingiray, Özel. *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1933-1955: Dış Politika.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.

Tanrısever, Oktay. «Rusya Federasyonu'nun Orta Asya ve Trans- Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrini'nin İflası.» *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi 1)* içinde, düzenleyen: Mustafa Aydın, 43-68. Ankara: Nobel Yayınları, 2005.

Taşkın, Yüksel. «Demokrasi: Tamamlanmamış Bir Projenin Tarihsel Yolculuğu.» *Demokrasi Kavram, Kurum, Süreç* içinde, düzenleyen: Menderes Çınar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2023.

Tellal, Erel. «SSCB'yle İlişkiler.» *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular,Belgeler, Yorumlar Cilt 1:1919-1980* içinde, düzenleyen: Baskın Oran, 499-519. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Tezkan, Yılmaz. «Değişen ve küreselleşen dünyada Türkiye ve kadim komşusu Rusya.» *Kadim komşumuz Yeni Rusya* içinde, düzenleyen: Yılmaz Tezkan, 9-23. İstanbul: Ülke Kitapları, 2001.

—. *Jeopolitik Yazılar.* İstanbul: Ülke Kitapları, 2007.

Tezkan, Yılmaz, ve M. Murat Taşar. *Dünden bugüne jeopolitik.* İstanbul: Ülke Kitapları, 2002.

—. *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye.* İstanbul : Ülke Kitapları, 2013.

Thornburg, Max W. *Türkiye Nasıl Yükselir.* Çeviren Semih Yazıcıoğlu. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1949.

Toman, Murat. «Harry S. Truman'ın İlk Döneminde Türk-Amerikan İlişkilerinin ABD Perspektifinden Analizi.» *Dünden Bugüne Türkiye-ABD İlişkileri* içinde, düzenleyen: Hasan Koni ve Yıldırım Deniz, 35-62. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.

Topur, Tuncer. *Dipsiz Kuyu: Orta Doğu ve Türkiye.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

Tören, Tolga. *Yeniden yapılanan dünya ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması.* İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2007.

Tuncer, Hüner. *Türk Dış Politikası: Cumhuriyet Dönemi (1920-2000).* Cilt II. Ankara: Kaynak Yayınları, 2017.

Türkmen, Füsun. *Kırılgan İttifaktan "model ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Ucuzsatar, Necati Ulunay. *Askeri Coğrafya.* İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı, 1986.

Uçarol, Rıfat. *Siyasi Tarih (1789-2001).* İstanbul: Der Yayınları, 2006.

Umar, Ömer Osman. *Bağdat Paktı.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2013.

Uslu, Nasuh. *Türk-Amerikan İlişkileri.* Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.

Ustaoğlu, Bilge. «Yunanistan'da Panhellenik Sosyalist Hareketin (PASOK) Kuruluşu ve İktidara Yükselişi (1974-1981).» *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 10, no. 2 (2021): 635-681.

Uzgel, İlhan. «ABD ve NATO'yla İlişkiler.» *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 2: 1980-2001* içinde, düzenleyen: Baskın Oran, 34-77. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Uzgel, İlhan. «ABD ve NATO'yla İlişkiler.» *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 2: 1980-2001* içinde, düzenleyen: Baskın Oran, 243-326. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Ülman, A. Haluk. *İkinci cihan savaşının başından Truman doktrinine kadar Türk-Amerikan diplomatik münasebetleri 1939-1947.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1961.

Ülman, A. Haluk. «NATO ve Türkiye.» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 22, no. 04 (1967): 143-167.

Volkan, Vamık D., ve Norman Itzkowitz. *Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular.* Çeviren Banu Büyükkal. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2002.

Wallerstein, Immanuel. *Jeopolitik ve Jeokültür Değişmekte olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler.* Çeviren Mustafa Özel. İstanbul: Küre Yayınları, 2019.

Waylet, Bonyar, ve Ernst Jackh. *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu: Doğu'da İngiliz Alman Rekabeti ve Balkan Savaşından sonra Almanya.* Çeviren Vedat Atilla. İstanbul: Chiviyazıları, 2004.

Wildavsky, Aaron. «Dilemmas of American Foreign Policy.» *Beyond Containment: Alternative American Policies Toward Soviet Union* içinde, düzenleyen: Aaron Wildavsky. San Francisco: ICS, 1983.

Winrow, Gareth M. «Türkiye'nin Orta Asya ve Trans-Kafkasya Politikası.» *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri* içinde, düzenleyen: Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, çeviren Hür Güldü, 157-178. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2002.

Wirtz, James J. «Kitle İmha Silahları.» *Çağdaş Güvenlik Yaklaşımları* içinde, düzenleyen: Alan Collins, çeviren Nasuh Uslu, 256-272. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2017.

Wise, David, ve Thomas Ross. *Görünmeyen Hükümet: Amerikan İstihbarat Teşkilatı.* Ankara: Sol Yayınları, 1996.

Wolf Jr., Charles. «Extended Containment.» *Beyond Containment: Alternative American Policies Toward The Soviet Union* içinde, düzenleyen: Aaron Wildavsky. San Francisco: ICS, 1983.

Yalçın, Soner, ve Doğan Yurdakul. *Bay Pipo: Bir MİT Görevlisinin Sıradışı Yaşamı: Hiram Abas.* İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000.

Yerasimos, Stefanos. *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu.* Çeviren Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Yergin, Daniel. *Shattered Peace: the origins of the cold war and the national security state.* Boston: Houghton Mifflin Company, 1977.

Yeşilbursa, Behçet Kemal. *Bağdat Paktı: İngiltere ile Amerika'nın Ortadoğu Savunma Politikaları 1950-1959.* Çeviren Nur Nirven. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.

Yeşiltaş, Murat. «Coğrafya Kaçınılmazdır: Militarizm, İstisnacılık ve Türkiye'de Ordu Merkezli Jeopolitik Zihniyetin İnşası.» *Türkiye Dünyanın Neresinde? Hayali*

Coğrafyalar,Çarpışan Anlatılar içinde, düzenleyen: Murat Yeşiltaş, Sezgi Durgun ve Pınar Bilgin, 95-118. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015.

—. *Türkiye'de Ordu ve Jeopolitik Zihniyet.* Ankara: Kadim Yayınları, 2016.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. *Toplumlararası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü.* Bursa: Dora Yayıncılık, 2015.

Yorgancıoğlu, Cemal, ve Şevki Kıralp. «Turco- British Relations, Cold War and reshaping the Middle East: Egypt, Greece and Cyprus (1954-1958).» *Middle Eastern Studies* 55, no. 6 (2019): 914-931.

Zellen, Barry Scott. *Arctic Doom, Arctic Doom: The Geopolitics of Climate Change in the Arctic.* Birleşik Krallık: ABC-CLIO, 2009.

Zepezauer, Mark. *CIA'nin büyük operasyonları.* Çeviren Hasan Böğün. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1994.

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.* Çeviren Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2025.

Elektronik Kaynaklar

Office of the Historian, ‘’The Eisenhower Doctrine, 1957’’https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine. [Erişim Tarihi: 22.11.2025]

Secopedia, ‘’Esnek Karşılık’’ https://www.secopedia.org/kavramlar/temel-kavramlar/esnek-karsilik/ [Erişim Tarihi: 30.10.2025]

Dr. Hüseyin FAZLA, ‘’Esnek Mukabele Stratejisi ve Füze Krizi’nin Türkiye Etkileri’’ https://strasam.org/ua-iliskiler/uluslararasi-orgutler/esnek-mukabele-stratejisi-ve-fuze-krizinin-turkiye-etkileri-478 [Erişim Tarihi: 30.10.2025]

Director of U.S. Military Rockets and Missiles, ‘’Reconnaissance Balloons (WS-119L/ WS-461L)’’, https://www.designation-systems.net/dusrm/app4/ws-119l.html [Erişim tarihi:24.11.2025]

Yasir Atalan, ‘’The Future of NATO’s Southern Flank’’, https://www.csis.org/analysis/future-natos-southern-flank [Erişim tarihi: 23.11.2025]

Aksu Ereker, Fulya, ‘’NATO’nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri’’, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.23, Ekim 2019, https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/NATOStratejikKonseptleri_FulyaAksuEreker_v.1.pdf [Erişim tarihi: 23.11.2025]

Özcan, Gencer, ‘’Çevreleme Politikası’’, Güvenlik Yazıları Serisi, No. 41, Kasım 2019. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/Cevreleme_GencerOzcan_v.1.pdf [Erişim Tarihi: 17.11.2025]